

HELSINGIN HOVIOIKEUSPIIRIN LAATUHANKE 2007

LAPSEN HUOLTO, TAPAAMISOIKEUS JA ELATUS

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO.....	7
2. LAPSEN HUOLTO JA ASUMINEN.....	9
2.1. Yleistä.....	9
2.2. Lähihuoltajuus ja lapsen asuminen.....	9
2.2.1. Vanhemman puuttuva kyky toimia lähihuoltajana.....	9
2.2.2. Kun molemmat vanhemmat ovat kykeneviä toimimaan lähihuoltajina.....	9
2.3. Yksinhuolto vai yhteishuolto (huoltomuoto)?.....	12
2.4. Yhteishuollon vaikutus lapsen asuinpaikkaan.....	14
2.5. Vuoroasuminen.....	14
2.6. Rajoitettu yhteishuolto.....	14
2.7. Huoltoa koskevan päätöksen kirjoittaminen.....	16
2.8. Passi.....	16
2.9. Lapsilisän nosto-oikeus.....	16
2.10. Lapsen kotipaikka.....	17
2.11. Lapsen edunvalvonta.....	17
2.12. Huoltoa koskeva ilmoitus väestörekisteriin.....	17
2.13. Oheis- ja sijaishuolto.....	17
2.14. Lapsen huostaanoton vaikutus käräjäoikeuden toimivaltaan huoltoriidassa.....	19
3. LAPSEN TAPAAMISOIKEUS.....	21
3.1. Yleistä.....	21
3.2. Tapaamisoikeuden lähtökohtia.....	21
3.3. Tapaamispäätösten täytäntöönpanokelpoisuus.....	21
3.4. Tapaamisoikeudelle vahvistettava siirtymävaihe (porrastus).....	22
3.5. Jaettu asuminen/vuoroasuminen.....	23
3.6. Puhelinyhteydenpito.....	24
3.7. Hakemis- ja palauttamisjärjestelyt.....	25
3.8. Tapaamiskustannusten jakaminen.....	25
3.9. Tapaamisen este.....	25
3.10. Tiedonkulun turvaaminen vanhempien välillä.....	25
3.11. Yksittäisiä seikkoja tapaamisoikeuden vahvistamisesta.....	25
3.12. Sosiaalitoimen selvityksen pyytäminen.....	27
3.13. Lapsen kuuleminen ja hänen mielipiteensä painoarvo.....	27
3.14. Valvotut tapaamiset.....	27
3.15. Tapaamisten epääminen.....	32
4. LAPSEN ELATUS.....	33
4.1. Yleistä.....	33
4.2. Oikeusministeriön ohje 2007:2 lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi.....	33
4.3. Vireille pano.....	34
4.4. Asianosaiset.....	34
4.5. Ratkaisun nimike.....	34
4.6. Lapsen etu elatusasiassa.....	35
4.7. Lapsen tarpeen ylittävä elatusapu.....	35
4.8. Elatusavun alkamisajankohta.....	35
4.9. Väliaikais määräys elatusavusta.....	36
4.10. Elatustuki.....	36
4.11. Elatusavun muuttaminen.....	37
4.12. Koulutusavustus.....	37
5. OIKEUDENKÄYNTIKULUT LAPSIASIASSA.....	39
6. LAPSEN HUOLLON JA TAPAAMISOIKEUDEN TÄYTÄNTÖÖNPANO.....	42

6.1. Yleistä.....	42
6.2. Oikeuspaikka.....	42
6.3. Asian siirtäminen toiseen tuomioistuimeen	42
6.4. Hakijat.....	43
6.5. Hakemus.....	43
6.6. Asian käsittelijä.....	43
6.7. Tuomarin esteellisyys.....	43
6.8. Asian kiireellinen käsittely	44
6.9. Huoltoriidan ja täytäntöönpanoasian samanaikainen vireillä olo.....	44
6.10. Huoltoriidan ja täytäntöönpanoriidan keskinäinen suhde.....	44
6.11. Valmisteluistunnon järjestäminen ennen sovittelua.....	44
6.12. Täytäntöönpanosovittelu.....	45
6.13. Täytäntöönpano ilman perustepäätöstä.....	46
6.14. Erityisen selvityksen hankkiminen.....	46
6.15. Lapsen kuuleminen ja mielipide.....	46
6.16. Päätös täytäntöönpanoasiassa (TpL 4 luku).....	47
6.16.1. Hakemuksen hyväksyminen.....	47
6.16.2. Hakemuksen hylkääminen	48
6.16.3. Uhkasakon tuomitseminen (TpL 19 §).....	49
6.17. Täytäntöönpanon turvaamistoimet.....	49
6.18. Tapaamisoikeuden ehtojen muuttaminen	49
6.18.1. Väliaikainen muuttaminen.....	50
6.18.2. Pysyvä muutos/päätöksen täsmentäminen.....	50
6.19. Täytäntöönpanopäätöksen täytäntöönpanokelpoisuus.....	51
6.20. Muutoksenhakukiellot.....	51
6.21. Lapsen palauttamista koskeva täytäntöönpanomääräys.....	51
6.22. Oikeudenkäyntikulut täytäntöönpanoasiassa.....	52
7. OIKEUDENKÄYNTI LAPSIASIOISSA.....	53
7.1. Kirjallinen valmistelu.....	53
7.1.1. Huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan hakemuksen vireille tulo.....	53
7.1.2. Hakijat (HuoltoL 14 §).....	53
7.1.3. Elatusapuasian vireille tulo.....	53
7.1.4. Kantaja elatusapuasiassa (ElatusL 13 §).....	53
7.1.5. Oikeuspaikka.....	53
7.1.6. Käsittelyn kiireellisyys.....	54
7.1.7. Hakemuksen ja vastauksen täydennyttäminen.....	54
7.1.8. Asiakirjojen käännettäminen.....	54
7.1.9. Tiedoksianto.....	55
7.1.10. Lausuman/vastauksen pyytäminen.....	55
7.1.11. Kirjallisen lisälausuman pyytäminen.....	55
7.1.12. Väliaikaismääräysvaatimus.....	55
7.1.13. Sosiaalitoimen selvityksen hankkiminen.....	56
7.1.14. Asian ratkaiseminen kirjallisessa valmistelussa.....	56
7.1.15. Kirjallisen valmistelun päättäminen.....	56
7.2. VALMISTELUISTUNTO.....	57
7.2.1. Yhteenveto.....	57
7.2.2. Valmisteluistunnon järjestäminen.....	57
7.2.3. Tulkin hankkiminen.....	57
7.2.4. Asianosaisen poissaolo istunnosta.....	57
7.2.5. Valmisteluistunnon kulku.....	58

7.2.6. Valmistelun päättäminen.....	58
7.2.7. Jatkovalmistelu.....	59
7.3. Pääkäsittely.....	59
7.3.1. Preklusio lapsiasioissa.....	59
8. VÄLIAIKAISMÄÄRÄYS.....	60
8.1. Lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta.....	60
8.1.1. Väliaikaismääräyksen tarkoitus.....	60
8.1.2. Yleistä.....	60
8.1.3. Suhtautuminen eri vaatimuksiin.....	61
8.1.4. Väliaikaismääräyksen käsittelyn vaiheista?.....	61
8.1.5. Näyttö.....	61
8.1.6 Tietojen hankkiminen sosiaalitoimesta (ns. pikaselvitys).....	62
8.1.7. Väliaikaismääräyksen antaminen määräaikaisena (ns. kokeilumääräykset).....	62
8.1.8. Kansainvälinen toimivalta.....	62
8.1.9. Väliaikaismääräyksen perusteleminen.....	63
8.2. Väliaikaismääräys lapsen elatusavusta.....	63
9. PÄÄTÖS LAPSIASIOISSA.....	64
10. SOSIAALILAUTAKUNNAN SELVITYS.....	65
10.1. Tuomioistuimen ja sosiaalitoimen välinen työnjako huolto-oikeudenkäynnissä.....	65
10.2. Sosiaalitoimen monet roolit eroperheessä	65
10.3. Selvityksen luonne.....	65
10.4. Sovinto selvitystyön yhteydessä.....	66
10.5. Milloin selvitys tulee hankkia?.....	66
10.6. Selvityksen hankkimisen paikka oikeudenkäynnissä.....	67
10.7. Selvitystyön ohjaaminen ja pyynnön yksilöiminen.....	68
10.8. Selvityksen rajaaminen.....	68
10.9. Pynnön toimittaminen.....	68
10.10. Kuka tekee selvityksen?.....	69
10.11. Selvityksen sisältö ja rakenne.....	69
10.11.1. Mitä tietoja hankitaan?.....	69
10.11.2. Avoimuus.....	70
10.11.3. Puolueettomuus ja objektiivisuus.....	70
10.11.4. Selvityksen rakenne ja muoto.....	70
10.11.5. Suositus ja onko se tarpeen?.....	71
10.11.6. Salassapito.....	71
10.12. Selvityksen saapuminen.....	71
10.13. Selvityksen tekijä todistajana.....	71
10.14. Tuomioistuimen yhteistyö sosiaalitoimen kanssa.....	71
11. LAPSEN KUULEMINEN TUOMIOISTUIMESSA HUOLTORIIDAN YHTEYDESSÄ.....	72
11.1. Yleistä.....	72
11.2. Lapsen mielipiteen ja toiveiden merkitys asian ratkaisemisessa	72
11.3. Kuka lasta kuulee?.....	73
11.4. Edellytykset tuomioistuimessa kuulemiselle.....	74
11.4.1. Lapsen suostumus ja kuulemisen haitallisuuden arviointi.....	74
11.4.2. Painavat syyt kuulemiselle tuomioistuimessa.....	75
11.5. Päätös kuulemisesta.....	75
11.6. Kuulemisen tarkoitus.....	75
11.7. Kuulemisen toteuttaminen.....	75
11.7.1. Kuulemisen paikka.....	76
11.7.2. Vanhempien rooli kuulemisessa.....	76

11.7.3. Alkukeskustelu.....	76
11.7.4. Keskustelun sisältö.....	77
11.7.5. Kuulemisen dokumentointi.....	78
11.7.6. Lapsen toiveiden ja mielipiteen kertominen vanhemmille	78
11.8. Lapsen mielipiteen kirjaaminen ratkaisuun.....	78
12. AVUSTAJAN ROOLI LAPSIASIOISSA	79
13. LAPSIASIOIDEN KÄSITTELY HELSINGIN HOVIOIKEUDESSA	82
13.1. Yleistä.....	82
13.2. Lapsiasioiden kiireellisyys.....	82
13.3. Täytäntöönpanon keskeytyshakemukset ja väliaikaismääräykset.....	82
13.4. Perusteriidan ja täytäntöönpanoriidan samanaikainen vireilläolo.....	83
13.5. Muuttuneet olosuhteet ja edellytykset sovinnolle.....	83
13.6. Preklusio.....	84
13.7. Sosiaaliviranomaisten selvitykset ja kuuleminen.....	84
13.8. Pääkäsittelyn toimittaminen.....	85
13.9. Lapsen henkilökohtainen kuuleminen.....	85
13.10. Oikeudenkäyntikulut.....	85
14. SOVINNON EDISTÄMINEN ja TUOMIOISTUINSOVITTELU.....	86
14.1. Yleistä.....	86
14.2. Sovinnon edistäminen oikeudenkäynnissä.....	86
14.2.1. Sovinnollisen ratkaisun etujen esilletuominen.....	86
14.2.2. Luottamuksen rakentaminen puheenjohtajan ja asianosaisten välille.....	86
14.2.3. Todellisten riitakysymysten selvittäminen / taustalla olevien tunteiden purkaminen.	87
14.2.4. Sovinnon esteet.....	88
14.2.5. Osasovinnot, sovinto väliaikaismääräyksestä ja ennakoivat sovinnot.....	88
14.2.6. Sovinto riidan ratkaisuna.....	89
14.3. Tuomioistuinsovittelevä riidanratkaisukeinona lapsiasioissa	90
14.3.1. Menettelyjen eroavuudet.....	90
14.3.2. Lapsen asema sovittelussa.....	90
14.3.3. Sovittelun kulku.....	90
14.3.4. Sovittelijan avustaja.....	91
14.3.5. Ratkaisu.....	91
15. JULKISUUS LAPSIASIOISSA.....	92
15.1. Oikeudenkäynnin julkisuus kansliakäsittelyssä.....	92
15.2. Julkisuus istunnossa	93
15.4. Sosiaalitoimen salassapitovelvollisuus.....	94
15.4.1. Vaitiolovelvollisuus lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa.....	94
15.4.2. Tiedon hankinta selvitystyön/sovittelun yhteydessä ja salassapidon rajat.....	94
15.4.3. Lapsen kuuleminen salassapidon kannalta.....	95
15.4.4. Selvityksen laatija ja täytäntöönpanosovittelija todistajana.....	96
16. SUOMALAISEN TUOMIOISTUIMEN KANSAINVÄLISESTÄ TOIMIVALLASTA	97
16.1. Avioero.....	97
16.2. Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus.....	98
16.3. Väliaikaismääräys	99
16.4. Sosiaalitoimen selvityksen hankkiminen ulkomailta.....	99
16.5. Lapsen elatus.....	100
16.6. Lis pendens-vaikutus.....	101
17. MUIDEN MAIDEN TUOMIOIDEN TUNNUSTAMINEN JA JULISTAMINEN TÄYTÄNTÖÖNPANOKELPOISEKSI SUOMESSA.....	102
17.1. Käräjäoikeuden toimivaltaan kuuluvat asiat.....	102

17.2. Hovioikeuden toimivaltaan kuuluvat asiat.....	103
LIITE.....	107
KIRJALLISUUSLUETTELO.....	108

1. JOHDANTO

Helsingin hovioikeuspiirin laatuhankeen lapsioikeudellisen työryhmän toimeksianto koski lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta. Työryhmä katsoi, että lapsioikeudellisten asioiden käsittelyä varten tarvitaan kattava käsikirja, minkä vuoksi työryhmä on käsitellyt lapsioikeudellisia kysymyksiä mahdollisimman monesta eri näkökulmasta. Työryhmässä ovat työskennelleet Helsingin käräjäoikeudesta Anna-Kaisa Aaltonen (pj.), Tuula Myllykangas ja Elina Haapasalo, Espoon käräjäoikeudesta Marjo Naapi ja Riitta Miettinen, Vantaan käräjäoikeudesta Airi Hukkanen ja Helena Salo-Pankakoski, Tuusulan käräjäoikeudesta Pirjo Kyllönen, Porvoon käräjäoikeudesta Maija-Liisa Karlsson, Helsingin hovioikeudesta Tuula Nousiainen ja Petra Spring-Reiman sekä asianajaja Kristiina Rintala-Jaalivaara ja julkinen oikeusavustaja Jaakko Pankakoski. Kokouksia on ollut 18. Työryhmä on saanut raportista palautetta OTT Maija Auviselta, professori Urpo Kankaalta, dosentti Kirsti Kurki-Suoniolta ja lainsäädäntöneuvos Markku Heliniltä.

Lasta koskevan riidan käsittely tuomioistuimessa on vanhemmille yleensä ainutkertainen kokemus oikeudenkäynnistä. Tuomioistuin ratkaisee päätöksellään monen ihmisen elämän suunnan. Tämän tuomareille annetun suuren vallan käänköpuolena on suuri vastuu. Tuomioistuimissa panostetaankin aiempaa enemmän lapsiasioiden käsittelyyn. Lapsioikeuden valinta yhdeksi laatuhankeen painopistealueeksi on yksi osoitus lapsiasioiden arvostuksen noususta tuomioistuimissa.

Lapsen huoltoa, tapaamista ja elatusta koskevat asiat poikkeavat monin tavoin muista riita-asioina käsiteltävistä asioista. Kun tavallisessa riita-asiassa tuomari ratkaisee lopullisesti menneisyydessä syntyneen riidan, lapsiasiasa tuomarin päätös tähtää tulevaisuuteen. Oikeudenkäynnin kohteena on prosessuaalisesti sen ulkopuolinen taho eli lapsi. Lasta koskevan asian ratkaisu ei saa oikeusvoimaa kuten riita-asian ratkaisu, vaan oikeuteen voidaan tulla yhä uudelleen. Muun muassa nämä erityispiirteet asettavat omat vaatimuksensa lapsiasian käsittelylle.

Lapsiasian käsittely on haastavaa. Huoltolain yleisluontoisuuden vuoksi laista ei löydy paljoakaan apua yksittäisen asian ratkaisemiselle. Tuomioistuinkäytäntöä ohjaavia korkeimman oikeuden ratkaisuja ja oikeuskirjallisuutta on vähän. Lapsiasioiden hyvän käsittelyn periaatteet ja ratkaisukriteerit ovatkin pitkälti muodostuneet alioikeuskäytännössä. Panostaminen käräjäoikeuksien ratkaisujen laadun kohottamiseen ja menettelytapojen yhtenäistämiseen on tärkeää, sillä suurin osa alioikeuksien lapsiasioissa antamista päätöksistä jää lainvoimaisiksi.

Lapsiasian käsittely istunnossa on usein tunnepitoista, minkä vuoksi hyvä prosessinjohto edellyttää tuomarilta vankkaa kokemusta tuomarintyöstä. Lapsiasioita ei tulisikaan antaa tuomioistuinharjoittelijoiden tai kokemattomien sijaisten käsiteltäviksi.

Lapsiasian käsittely edellyttää kärsivällisyyttä ja pitkäjänteisyyttä. Tuomari joutuu usein kuuntelemaan asianosaisten tunnepitoista puhetta. Kuitenkin huoltoriitoja myös sovitaan paljon tuomioistuimessa. Tuomarin tulee huolehtia siitä, että sovinto on lapsen edun mukainen. Tässä tarkoituksessa tuomarin tulee istunnossa saamansa tiedon perusteella arvioida sovinnon edellytyksiä ja havaita mahdolliset sovinnon esteet. Huoltoriidan erityispiirteiden vuoksi tuomarin vahva motivaatio lapsiasioiden käsittelemiseen muodostaa perustan oikeudenmukaiselle oikeudenkäynnille. Oikeusministeriökin on lakivaliokunnalle antamassaan selvityksessä todennut, että lapsiasiasa tuomarilta vaaditaan hyviä ihmissuhde- ja vuorovaikutustaitoja enemmän kuin muissa asiaryhmissä. Tällaiset taidot eivät riipu yksin koulutuksesta, vaan myös osittain tuomarin persoonallisuudesta ja hänen käytännön kautta saamastaan kokemuksesta (LaVI 15/2005 vp-MINS 3/2005 vp).

Lapsiasian käsittely on usein monivaiheista ja pitkäkestoista. Pääkaupunkiseudulla oikeudenkäynti huoltoriidassa, jossa hankitaan sosiaalitoimen selvitys, kestää vähintään vuoden, mutta usein pidempäänkin. Vaikka suurin osa ajasta kuluukin sosiaalitoimen selvityksen tekemiseen, myös tuomioistuimen osuus käsittelyajasta on liian suuri. Käsittelyn pitkittyminen on kohtuutonta kriisissä olevalle perheelle, mutta erityisesti lapselle. Oikeuden päätöksen odottaminen rajoittaa vanhempien mahdollisuutta rakentaa uutta elämää ja lapsi joutuu pitkään elämään epävarmuudessa siitä, mitä hänelle tapahtuu. Käsittelyaikojen lyhentäminen on välttämätöntä. Lapsioikeuden laatutyöryhmän yhtenä tavoitteena onkin tehostaa tuomioistuimen toimintaa lapsiasioissa ja antaa tuomareille eväitä käsitellä asioita aiempaa joustavammin ja tarkoituksenmukaisemmin.

Välillisesti työryhmä pyrkii työllään vaikuttamaan myös sosiaalitoimen selvitysaikoihin. Pitkät selvitysaajat ovat lisänneet huomattavasti väliaikaismääräysvaatimuksia, joiden käsittely työllistää tuomareita ja siten pidentää käsittelyaikoja. Väliaikaismääräykset ennakoivat vahvasti asian lopputulosta, jolloin oikeudenkäynnin painopiste asettuu väärään paikkaan. Tuomioistuimet voivat vaikuttaa sosiaalitoimen selvitysaikoihin muuttamalla omia menettelytapojaan ja harkitsemalla kussakin tapauksessa tarkkaan, onko selvityksen pyytäminen tarpeen. Tuomarit voivat vähentää sosiaalitoimen työtä myös yksilöimällä selvityspyynnönsä. Lisäksi selvitysaikoihin ja selvitysten laatuun voidaan vaikuttaa säännöllisellä yhteistyöllä paikallisen sosiaaliviraston kanssa.

Lainsäädännössä ja tuomioistuinten sisällä käytävässä keskustelussa hyväksytään yhä selkeämmin tuomareiden erikoistumisen tarve. Lapsiasioissa erikoistumisesta on erityisen suurta hyötyä. Varsinkin suurissa yksiköissä lapsiasioiden käsittelystä kiinnostuneille tuomareille tulisi varata mahdollisuus koulutuksen ja kokemuksen avulla erikoistua käsittelemään lapsiasioita. Kussakin pääkaupunkiseudun tuomioistuimessa tulee olla lapsiasioiden vastuutuomari, joka toimii yhteyshenkilönä ja vastaa yksikkönsä koulutautumisesta. Lapsiasian hyvä käsittely ja ratkaiseminen edellyttävät juridisen tiedon lisäksi perustietoja ja -taitoja muilta tieteenaloilta. Jokaiselta lapsiasioita käsittelevältä tuomarilta tulisikin edellyttää vähintään oikeusministeriön lapsiasioita käsittelevän kurssin käymistä ja ainakin vastuutuomareille tulisi taata mahdollisuus saada myös syventävää koulutusta.

Laatuhankkeen lapsioikeudellisen työryhmän tärkeimpänä tavoitteena on yhtenäistää menettelytapoja hovioikeuspiirin tuomioistuimissa. Jotta tämä tavoite toteutuisi tuomareiden käytännön työssä, laatuhankkeen suositukset tulisi saattaa käsikirjana tuomareiden jokapäiväiseen käyttöön.

2. LAPSEN HUOLTO JA ASUMINEN

2.1. Yleistä

(Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1 §, 9 § ja 10 §)

Huoltolain systematiikassa lapsen asuminen on liitetty huollon käsitteeseen. Käsitteiden selventämiseksi

- yksinhuolto = huolto on yksin toisella vanhemmalla. Yksinhuolto sisältää lapsen asumisen
- yhteishuolto = huolto molemmilla vanhemmilla joko jakamattomana tai siten, että huoltajien tehtävät on jaettu
- lapsen asuminen = määräys lapsen asumisesta, jos lapsi on vanhempiansa yhteisessä huollossa
- huoltomuoto = huollosta määrääminen ilman, että siihen sisältyy kysymystä lapsen asumisesta.

2.2. Lähihuoltajuus ja lapsen asuminen

Lähihuoltajalla tarkoitetaan tässä sitä vanhempaa, jonka luona lapsi asuu.

Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä (HuoltoL 1§).

Huoltoriidassa on yleensä keskeisin riidan kohde se, kumman vanhemman luokse lapsi määrätään asumaan. Lapsen huoltoa koskevan päätöksen tulee olla lapsen edun mukainen (HuoltoL 10 §, lapsen oikeuksia koskevan YK:n yleissopimuksen 3 art). Tuomioistuimen päätös perustuu arvioon siitä, millainen huolto- ja asumisratkaisu toteuttaa parhaiten lapsen edun tulevaisuudessa.

2.2.1. Vanhemman puuttuva kyky toimia lähihuoltajana

Asiassa esitetty selvitys voi osoittaa, että vanhemmalta puuttuu kyky toimia lapsensa lähihuoltajana. Esteenä lähihuoltajuudelle voivat olla esimerkiksi:

- vanhemman vakavat mielenterveysongelmat
- vanhemman vakavat päihdeongelmat
- vanhemman väkivaltaisuus
- toteen näytetty uhka siitä, että vanhempi voi kaapata lapsen ulkomaille
- riski lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä
- lapsen kaltoin kohtelu ja lapsen arkihuollon laiminlyönnit.

Jos kummallakin vanhemmalla on ongelmia, jotka heikentävät hänen kykyään toimia lapsen lähihuoltajana, mutta lasta ei ole otettu sosiaalitoimen huostaan, asumisratkaisussa tulee kiinnittää erityisesti huomiota lapsen turvallisuuden takaamiseen. Tällöin voidaan yleensä asettaa etusijalle se vanhempi, jolla on apunaan parempi tukiverkosto. **Päätös tehdään kuitenkin aina kokonaisharkinnan perusteella.**

2.2.2. Kun molemmat vanhemmat ovat kykeneviä toimimaan lähihuoltajina

Tuomari joutuu usein tekemään valinnan kahden huoltajaksi kykenevän vanhemman välillä. Huoltolain lähtökohtana on vanhempien tasavertainen kohtelu lapsen lähihuoltajuutta ratkaistaessa. Kummallekaan vanhemmalle ei voida antaa etusijaa pelkästään sukupuolen perusteella.

Päätös lapsen huollosta/asumisesta perustuu aina kokonaisharkintaan kussakin yksittäistapauksessa. Harkinnassa tulee ottaa huomioon muun muassa seuraavia seikkoja (Huom. luettelo ei ole tyhjentävä eikä tärkeysjärjestyksessä):

Lapsen suhteen säilyminen kumpaankin vanhempaan ja muihin läheisiin

Yksi huoltolain tärkeimmistä tavoitteista on turvata lapsen myönteinen ja läheinen suhde kumpaankin vanhempaan. Jotta tämä voisi toteutua, tuomarin arvioi esitetyn selvityksen perusteella, kumpi vanhemmista kykenee lapsen lähihuoltajana paremmin turvaamaan lapsen suhteen toiseen vanhempaan.

Sosiaaliviraston selvityksestä saatavan tiedon ohella tuomari saa arvokasta tietoa vanhempien suhtautumisesta toisiinsa käyttämällä valmisteluistunnossa aktiivisesti kyselyoikeuttaan ja kuulemalla vanhempia henkilökohtaisesti pääkäsittelyssä. Vanhempien suhtautumisesta toisiinsa kertoo muun muassa se, miten voimakkaasti he tuovat oikeudenkäynnissä esiin kielteisiä seikkoja toisesta vanhemmasta.

Lapsen edun arvioinnissa on keskeistä se, millaisena vanhempien välinen suhde näyttäytyy lapselle. Tähän vaikuttaa esimerkiksi se, miten vanhempi puhuu lapselle toisesta vanhemmasta eli antaako hän lapselle luvan rakastaa toista vanhempaa vai välittykö vanhemman käyttäytymisestä tai sanoista lapselle kuva siitä, ettei vanhempi hyväksy toista vanhempaa.

Se, että toinen vanhemmista pyrkii ilman perusteltua syytä rajoittamaan lapsen ja toisen vanhemman yhteydenpitoa tai jopa estämään tapaamisoikeuden toteutumisen, osoittaa lähtökohtaisesti vanhemman soveltumattomuutta lähihuoltajaksi. Se ei kuitenkaan välttämättä estä häntä saamasta tai säilyttämästä lapsen lähihuoltajuutta, mikäli muu asiassa esitetty selvitys puhuu sen puolesta, että lapsen edun mukaista on asua kyseisen vanhemman luona. Ratkaisun perusteena on ainoastaan lapsen etu eikä siihen saa vaikuttaa se, miten vanhemmat ovat käyttäytyneet toisiaan kohtaan, ellei se osoita heistä jotain kielteistä vanhempana. Lapsen huoltoa ja asumista koskeva ratkaisu ei saa olla "syyllisen" vanhemman rankaisemista tai hyvin käyttäytyneen vanhemman palkitsemista (Savolainen s.81).

Lapsella on yleensä muitakin läheisiä ihmisiä kuin vanhemmat. Usein vanhempien erosta seuraa se, että lapsen suhde toisen vanhemman sukulaisiin etäännyy tai katkeaa kokonaan. Se vanhemmista, joka pyrkii säilyttämään lapsen aiemman läheisverkoston siitä riippumatta kumman vanhemman lähipiiriin lapselle läheiset henkilöt kuuluvat, osoittaa sopivuutta lapsen lähihuoltajaksi.

Lapsen ja vanhemman suhde

Lapsen ja vanhemman välisen suhteen laadulla on tärkeä painoarvo ratkaistaessa lapsen huoltoa/asumista. Tämän suhteen arvioinnissa sosiaalitoimen selvityksellä on keskeinen rooli, koska selvittäjät voivat tehdä havaintoja lapsen ja vanhemman välisestä vuorovaikutuksesta.

Tuomari voi saada itsekin tietoa vanhemman ja lapsen suhteesta esittämällä vanhemmille konkreettisia kysymyksiä lapsen arkielämästä. Vanhemmilta voi kysyä esimerkiksi:

- kumpaan vanhempaan lapsi turvautuu, kun hänellä on ongelmia?
- kertooko lapsi vanhemmalle ajatuksistaan ja toiveistaan?
- miten lapsi tuo esiin tarpeensa ja toiveensa?
- miten paljon vanhemmalla on aikaa lapselle?
- ilmaiseeko lapsi vanhemmalle myös kielteiset tunteensa (uskaltaako kiukutella)?

- miten hyvin vanhempi tuntee lapsensa jokapäiväistä elämää (esim. lapsen päivärytmi, mieliruoat, kaveripiiri, kouluun ja harrastuksiin liittyvät asiat)?

Myös vanhempien väliset asiat voivat heijastua lapsen ja vanhemman suhteeseen. Näin voi käydä esimerkiksi jos lapsi on joutunut näkemään vanhempiensa välisiä riitoja ja väkivaltaa. Keskeistä on lapsen kokemus väkivallasta, sillä vaikka lapseen itseensä ei olisi kohdistunut väkivaltaa, jo toiseen vanhempaan kohdistunut väkivalta horjuttaa lapsen perusturvallisuuden tunnetta.

Lapsen hoito

Lapsen etua arvioitaessa on otettava huomioon se, kumpi vanhemmista kykenee paremmin huolehtimaan lapsen jokapäiväisistä tarpeista ja lapsen arkipäivän sujumisesta. Kyse on konkreettisista asioista kuten siitä, miten vanhempi huolehtisi

- lapsen säännöllisestä ruokailusta
- vaatetuksesta
- riittävästä levosta
- viemisestä päiväkotiin ja hakemisesta sieltä
- lapsen koulunkäynnistä
- lapsen harrastuksista
- lapsen terveydenhoidosta jne.

Vaikka arvio tehdään tulevaisuutta silmällä pitäen, tulevaisuus rakentuu menneisyyden varaan, minkä vuoksi arvioinnissa on merkitystä myös sillä, miten vanhempi on aiemmin osallistunut lapsen arkipäivään ja huolehtinut lapsen asioista. Lapsen arkihoitoon liittyy myös kysymys siitä, onko vanhemmalla riittävästi aikaa lapselle vai joutuisiko esimerkiksi työnsä vuoksi usein turvautumaan ulkopuoliseen hoitoapuun.

Lapsen kasvatus

Lapsen tulee saada vanhemmaltaan osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa eikä kurittaa ruumiillisesti. Hänen itsenäistymistään tulee tukea (HuoltoL 1 §). Lapsen kasvatus ei kuitenkaan ole yleviä periaatteita, vaan se muodostuu konkreettisista jokapäiväisistä asioista. Koska oikeudenkäynnissä kumpikin vanhempi yleensä pyrkii antamaan itsestään kuvan esimerkillisenä vanhempaan, lapsen kasvatukseen liittyviä seikkoja voidaan selvittää esittämällä vanhemmille konkreettisia kysymyksiä kuten, miten vanhempi

- asettaa lapselle rajat ja millä keinoin pitää niistä kiinni (esim. kotiintuloajat, nukkumaanmenoajat, käytöstavat, ruokailutavat)
- toimii, jos lapsi ei tottele
- suhtautuu lapsen ystäväpiiriin ja harrastuksiin
- tukee ja kannustaa lasta
- antaako lapselle liikaa vastuuta itsestään vai rajoittaako ehkä lapsen itsenäistymistä.

Vakiintuneiden olosuhteiden merkitys (status quo)

Osa kokonaisharkintaa on arvio siitä, mitä olosuhteiden muuttuminen merkitsisi lapselle. Vanhempien ero merkitsee lapselle usein suurta muutosta ja kriisiä. Siksi vanhempien muuttaessa erilleen olosuhteiden pysyminen muutoin ennallaan voi olla lapselle merkityksellistä ja saada painoarvoa myös päätöksenteossa. Kuitenkaan sillä, että lapsi on erilleen muuton yhteydessä jäänyt asumaan toisen vanhemman luokse tai muuttanut toisen vanhemman mukana, ei ole ratkaisevaa merkitystä, jos vanhemmat ovat eroon saakka olleet tasavertaisesti läsnä lapsen elämässä. Sen sijaan

jos kyseessä on muutosoikeudenkäynti ja lapsen olennainen elinpiiri on jo vakiintunut toisen vanhemman luokse, olosuhteiden muuttumisella on lapsen kannalta suurempi merkitys.

Jos pieni lapsi on ollut pääasiallisesti toisen vanhempansa hoidossa, lapselle läheisin ihmissuhde tulee säilyttää ellei sen muuttamiseen ole perusteltua syytä. Fyysisen ympäristön muutokset eivät ole pienelle lapselle niin keskeisiä kuin ihmissuhteiden säilyminen (Savolainen s. 97). Myös vakituisen hoitopaikan säilymisellä on merkitystä pienelle lapselle, kun taas isomman lapsen kohdalla koulun, harrastusten ja ystävien säilyminen on usein keskeistä.

Sisarukset määrätään pääsääntöisesti asumaan saman vanhemman luokse. Jos kuitenkin päädytään toisenlaiseen ratkaisuun, sisarusten välisen suhteen turvaamiseksi tapaamisoikeus tulee yleensä vahvistaa siten, että lapset ovat tapaamisten aikana yhtä aikaa saman vanhemman luona.

Lapsen omat toiveet

Lapsen omien toiveiden huomioon ottaminen on sitä tärkeämpää, mitä vanhemmasta lapsesta on kyse (ks. tarkemmin osa 11).

Vanhemman uudet perhesuhteet

Jos vanhempi on solminut uuden parisuhteen, on selvítettävä myös uuden kumppanin suhtautuminen lapseen. On tärkeätä tietää, hyväksyykö kumppani aidosti sen, että lapsi asuisi heidän luonaan.

Jos perheessä on myös uuden kumppanin lapsia tai yhteisiä lapsia, on selvítettävä, mikä tulisi olemaan lapsen paikka ja asema suhteessa aikuisiin ja suhteessa toisiin lapsiin. Jos uusperheessä on toisia samanikäisiä tai pienempiä lapsia, joutuisiko lapsi kilpailemaan heidän kanssaan vanhempansa huomiosta? Onko vanhemmalla riittävästi aikaa ja mahdollisuuksia ottaa yksilöllisesti huomioon lapsen tarpeet?

Vanhempien motiivit

Huolto/asumisratkaisua tehtäessä on syytä arvioida, onko vanhemmalla lapsen huoltoa/asumista koskevalle vaatimukselleen sellaisia motiiveja, jotka eivät perustu lapsen etuun, kuten esimerkiksi pyrkimys saada tai säilyttää suuri asunto, saada elatusapu, lapsilisä, asumistuki, elatustuki tai muita taloudellisia etuuksia.

2.3. Yksinhuolto vai yhteishuolto (huoltomuoto)?

Sen jälkeen, kun tuomioistuin on päättänyt ratkaisuun siitä, kumman luona lapsi tulee asumaan, ratkaistaan kysymys siitä, määrätäänkö lapsi vanhempiensa yhteiseen huoltoon vai toisen vanhemman yksinhuoltoon.

Yhteishuolto tarkoittaa vanhempien välistä yhteistoimintaa ja yhteistä päätöksentekoa lapsen asioissa. Eron jälkeinen yhteinen päätöksenteko ei kuitenkaan ulotu lapsen jokapäiväisiin asioihin, vaan kumpikin yhteishuoltaja huolehtii niistä vuorollaan lapsen ollessa hänen luonaan. Vanhemmat sekoittavat usein huoltomuodon lapsen asumiseen ja tapaamisoikeuteen. Tuomarin on syytä istunnossa varmistua siitä, että vanhemmat ymmärtävät yhteishuollon sisällön ja merkityksen.

Eron jälkeen vanhempien yhteinen päätöksenteko koskee lapsen elämässä tehtäviä isoja ratkaisuja

kuten

- koulua/päivähoitoa
- lapsen asuinpaikasta päättämistä
- lapsen etu- ja sukunimestä päättämistä
- lapsen uskontoa
- lapsen passiasioita
- lapsen terveyden- ja sairaanhoitoa
- lapsen äidinkielestä päättämistä.

Yhteishuolto on huoltolaissa tarkoitettu ensisijaiseksi huoltomuodoksi myös eron jälkeen. Huoltajan statuksella on usein suuri psykologinen merkitys sille vanhemmalle, jonka luona lapset eivät asu. Huoltajuuden säilyminen tukee vanhemmuutta ja motivoi vanhempaa yhteydenpidossa lapseensa. Huoltomuodon valinnan tulee kuitenkin ennen muuta perustua lapsen edun arviointiin. Keskusteluun huoltokysymyksestä kannattaa panostaa valmisteluistunnossa.

Yhteishuolto on lähes poikkeuksetta määrättävissä silloin, kun vanhemmat ovat siitä yhtä mieltä.

Jos huoltomuoto jää riitaiseksi, päätöksenteon keskeisenä kriteerinä on arvio siitä, voiko yhteishuolto vanhempien välillä toimia käytännössä. Yhteishuollon määräämistä puoltavat muun muassa seuraavat seikat:

- vanhemmat kykenevät riitaisuudestaan huolimatta keskustelemaan lapsen asioista
- vanhemmat ovat erilleen muuton jälkeen kyenneet sopimaan lapsen ja toisen vanhemman tapaamisista
- vanhempien riita koskee lähinnä heidän keskinäisiä ongelmiaan eikä lapsen asioita
- vanhemmat ovat asuessaan perheenä jakaneet huolto- ja hoitovastuun lapsesta
- vanhemmat ovat yhtä mieltä lapsen elämän isoista kysymyksistä kuten koulusta, terveydenhuollosta ym.
- vanhempien kasvatuseriaatteet ovat samansuuntaiset
- vanhempien riita liittyy tuoreeseen eroon eikä kyseessä ole eron jälkeen pitkään jatkunut erimielisyys
- esitetty selvitys tukee sitä, että vanhemmat kykenevät tilanteen rauhoituttua yhteistyöhön lapsen asioissa.

Yhteishuolto voi toisinaan tulla kyseeseen, vaikka sen toimivuus näyttäisi kyseenalaiselta. Näin voi olla esimerkiksi jos yksinhuoltoa vaativan vanhemman motiivina on halu välttää kaikkea kanssakäymistä toisen vanhemman kanssa, rajoittaa toisen vanhemman ja lapsen yhdessäoloa (esim. matkustamista ulkomaille) tai halu kostaa toiselle vanhemmalle parisuhteen rikkoutuminen. Yhteishuollon vahvistamisella voidaan estää lähivanhempaa käyttämästä yksinhuoltoa aseena toista vanhempaa ja sitä kautta lasta vastaan.

Yhteishuoltoa ei tule yleensä määrätä, jos

- on ilmeistä, että yhteishuolto tulisi aiheuttamaan lisää riitoja vanhempien välille
- toinen vanhempi on toistuvasti käyttäytynyt väkivaltaisesti toista kohtaan
- vanhempien välinen konflikti on pitkäaikainen ja korjaamaton (patologiset riidat)
- toiselta vanhemman puuttuu elämänhallinta (päihteiden käyttö, mielenterveyden häiriöt) ja se estää toimivan yhteistyön vanhempien välillä
- yhteishuollon toimivuudelle on käytännöllisiä esteitä kuten vanhempien asuminen eri maissa tai muut yhteydenpidon vaikeudet
- jos vanhemmat ovat asuneet jo pidempään erillään ja lapsesta erillään asuva yhteishuoltaja on

passiivisuudellaan tai toiminnallaan estänyt tai hankaloittanut lapsen asioiden hoitamista.

Vanhemman motiivina yhteishuollon vaatimiselle voi joskus olla pyrkimys sen avulla puuttua toisen vanhemman yksityisasioihin tai vaikeuttaa lapsen asioiden hoitamista. Vahvistettava huoltomuoto ei kuitenkaan saa muodostua aseeksi toista vanhempaa ja sitä kautta lasta vastaan.

Huoltomuodon valinnan ensisijainen ratkaisukriteeri on aina lapsen etu. Siinäkin tilanteessa, että riittäviä aiheuttaa pääasiassa yksinhuoltoa vaativa lähivanhempi, yksinhuolto voi olla lapsen edun mukainen ratkaisu, mikäli selvitys osoittaa, että riittävä yhteishuolto on aiheuttanut lapselle toistuvasti ongelmia.

2.4. Yhteishuollon vaikutus lapsen asuinpaikkaan

Vaikka lapsi määrätään oikeuden päätöksellä asumaan toisen vanhemman luokse, vanhempien tulee päättää yhdessä lapsen asuinpaikasta, jo molemmat vanhemmat ovat lapsensa huoltajia. Jos lähihuoltaja kuitenkin vastoin yhteishuollon velvoitetta muuttaa lapsen kanssa toiselle paikkakunnalle toisen vanhemman tietämättä tai vastoin toisen tahtoa, toisella vanhemmalla ei ole käytännössä muuta mahdollisuutta kuin hakea oikeudelta lapsen asumista koskevan määräyksen muuttamista (ks. Gottberg. DL 6/2006). Toisinaan poismuuttanut vanhempi tekee ilman toisen huoltajan suostumusta itsestään ja lapsesta muuttoilmoituksen maistraattiin. Vaikka maistraatti merkitsisi muutoksen väestötietoihin, se ei vanhempien ollessa lapsen asumisesta eri mieltä ratkaise lapsen asuinpaikkaa koskevaa kysymystä.

Sen sijaan, jos lähivanhempi aikoo muuttaa lapsen kanssa ulkomaille, yhteishuoltajalla on lailliset keinot estää muuttaminen. Mikäli lähivanhempi pitää kiinni muuttoaikeestaan, hän joutuu vaatimaan oikeudelta päätöstä yksinhuollosta tai huollon tehtävänjakomääräystä siten, että hän saa yksin päättää lapsen asuinpaikasta.

2.5. Vuoroasuminen

Huoltolain 9 § 1 momentin 2-kohdan mukaan tuomioistuin voi päättää, että lapsen tulee asua toisen vanhempansa luona, jos vanhemmat eivät asu yhdessä. Lain sanamuodon mukaan lapsen asumista ei siis voi jakaa oikeuden päätöksellä. Myös muu lainsäädäntö lähtee siitä, että lapsella on vain yksi virallinen asuinpaikka. Lapsi voi olla virallisesti kirjoilla vain yhdessä paikassa. Lapsen koulu, koulukuljetukset ja oikeus päivähoitopaikkaan määräytyvät lapsen asuinkunnan mukaan. Asumistukea ja monia muita etuuksia myönnettäessä lapsi voidaan ottaa huomioon vain toisen vanhemman ruokakunnan jäsenenä. Lapsilisää maksetaan vain toiselle vanhemmalle, lähtökohtaisesti sille, jonka luona lapsi asuu.

Lasta ei siis voida oikeuden päätöksellä määrätä asumaan vuorotellen vanhempiensa luona, vaan riippumatta siitä, miten paljon lapsi käytännössä oleskelee vanhempiensa luona, lapsi määrätään asumaan toisen vanhempansa luokse ja oleskelu toisen vanhemman luona vahvistetaan tapaamisoikeutena (ks. vuoroasumisesta tarkemmin 3.5.).

2.6. Rajoitettu yhteishuolto

(Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 9 § 3 mom)

Lapsen ollessa vanhempiensa yhteisessä huollossa tuomioistuin voi päättää huoltajien välisestä tehtävien jaosta eli antaa päätöksessä yksilöityjen huoltajan tehtävien osalta päätösvallan yksin

toiselle vanhemmalle. Tuomioistuimen tehtävajakomääräykset voivat koskea päätöksentekoa nimestä, päivähoitopaikasta, koulusta, terveydenhoidosta, uskonnosta, passista jne. Sen sijaan tuomioistuin ei voi päättää yksittäisestä lapsen huoltoa koskevasta erimielisyydestä, kuten esimerkiksi siitä, mihin kouluun lapsi menee tai siitä, aloittaako lapsi terapian.

Huoltajan tehtävien jakaminen auttaa usein ratkaisemaan huoltomuotoa koskevan riidan sovinnollisesti. Huoltomuodon ollessa riittävän tuomarin on syytä tuoda keskusteluun mahdollisuus tehtävien jakamisesta ja keskustella vanhempien kanssa siitä, mikä merkitys heille on mahdollisuudella päättää yksin/yhdessä erityyppisistä lapsen asioista. Tämä auttaa vanhempia hahmottamaan, mistä yhteishuollosta konkreettisesti on kyse.

Määräys tehtävien jaosta vanhempien kesken voidaan antaa, jos lapsella on vähintään kaksi huoltajaa. Tämä tarkoittaa sitä, että huoltajien tehtäviä jaettaessa huoltomuodoksi tulee aina yhteishuolto. Näin siinäkin tapauksessa, että huoltajien yhteinen päätösvalta rajoittuu vain johonkin yksittäiseen kysymykseen kuten esimerkiksi lapsen sukunimestä päättämiseen. Jos lapsi määrätään toisen vanhemman yksinhuoltoon, huolto on jakamaton ja huoltaja käyttää yksin päätösvaltaa lapsen asioissa.

Koska rajoitetusta yhteishuollosta väestörekisteriin kirjataan vain tieto siitä, että ”huolto on jaettu”, käytännössä lapsen lähihuoltaja joutuu asioidessaan viranomaisten kanssa osoittamaan huoltajan oikeutensa tuomioistuimen päätöksellä. Kun päätöksessä käsitellään usein perheen sisäisiä, hyvin henkilökohtaisia asioita, jotka eivät kuulu ulkopuolisten nähtäväksi. Tämän vuoksi annettaessa päätös huoltajan tehtävien jakamisesta, tuomioistuimissa voitaisiin harkita, että vanhemmille annettaisiin myös erillinen ote päätöksen ratkaisuosasta, jota he voisivat käyttää asioidessaan ulkopuolisten kanssa.

Tietojensaantioikeus

Huoltoa koskeva kysymys voidaan ratkaista myös siten, että päätösvalta lapsen kaikista asioista jätetään toiselle vanhemmalle ja toiselle vanhemmalle vahvistetaan ainoastaan oikeus saada lasta koskevia tietoja viranomaisilta. Huoltajalle kuuluva oikeus saada lastaan koskevia tietoja koskee myös yksityistä sosiaalihuoltoa, sillä lakia sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sovelletaan myös yksityisesti järjestetyn sosiaalihuollon, esimerkiksi yksityisen päivähoiton tai yksityisen terveyden- ja sairaudenhoidon. Näin ollen ei-huoltaja vanhemmalle voitaneen oikeuden päätöksellä antaa tietojensaantioikeus myös yksityisiltä sosiaalipalvelujen tuottajilta.

Korkeimman oikeuden ennakkoratkaisun KKO 2003:7 mukaan tällainen ratkaisu voidaan vahvistaa siten, että toiselle vanhemmalle myönnetään *yksinhuolto* ja huollosta erotetulle vanhemmalle vahvistetaan huoltajalle kuuluva tietojensaantioikeus. (Ks. kommentit Markku Helin: LM/2003 ja Kirsti Kurki-Suonio: LM 2001).

Tällainen ratkaisu on mahdollista vahvistaa myös rajoitettuna yhteishuoltona. Viime kädessä huoltomuodon ratkaisee lapsen etu. Jos vanhemmat sopivat siitä, että lapsi jää yhteiseen huoltoon, vaikka toiselle vanhemmalle jää ainoastaan oikeus tietojen saantiin, yhteishuolto on yleensä lapsen edun mukainen ratkaisu. Toisaalta tällöin tulee aina muistaa, että lapsen ollessa rajoitetussakin yhteishuollossa, lapsen edunvalvonta kuuluu vanhemmille yhteisesti ellei siitä toisin määrätä.

Oikeuskäytännön yhtenäisyyden ja ennustettavuuden vuoksi ja jotta päätöksen kirjoitustapa kuvastaisi lapsen ja vanhempien todellista tilannetta, työryhmä suosittaa, että toisen vanhemman saadessa pelkän tietojensaantioikeuden, huolto määrätään yksin toiselle vanhemmalle, ellei lapsen

etu yksittäistapauksessa edellyttä toisenlaista lopputulosta.

2.7. Huoltoa koskevan päätöksen kirjoittaminen

Jos lapsi on jo vanhempiensa yhteisessä huollossa eikä tuomioistuimen päätös tuo tilanteeseen muutosta, päätös kirjoitetaan muotoon “ Lapsi jää vanhempiensa XX:n ja YY:n huoltoon.” Jos taas päätös aiheuttaa muutoksen aiempaan tilanteeseen, päätöksessä määrätään lapsen huollosta.

Esimerkkejä tavasta kirjoittaa huoltajan tehtävien jakoa koskevia päätöksiä:

“Lapsi määrätään XX:n ja YY:n yhteiseen huoltoon tehtävänjakomääräyksiin.

Tehtävien jako huoltajien kesken:

- vanhemmat päättävät yhdessä lapsen sukunimestä
- XX päättää yksin muista lapsen asioista.”

TAI

“Tehtävien jako huoltajien kesken:

- XX päättää yksin lapsen koulusta
- vanhemmat päättävät yhdessä muista lapsen asioista.”

Päätöksen loppuun on hyvä lisätä: “Osoittaakseen vahvistetun tehtävien jaon, vanhemman tulee tarvittaessa esittää tämä oikeuden päätös viranomaiselle.”

Tietojensaantioikeus:

“Lapsi määrätään XX: n huoltoon. YY: lle vahvistetaan huoltajalle kuuluva oikeus saada lasta koskevia tietoja viranomaisilta. Osoittaakseen oikeutensa YY:n tulee tarvittaessa esittää tämä päätös viranomaiselle.”

2.8. Passi

Passia koskevan tehtävänjakomääräyksen osalta on syytä huomata passilain 11 §, jonka mukaan, jos huoltaja on evännyt suostumuksensa lapsen passiin, passin myöntävä viranomainen voi myöntää passin, jos sen myöntämättä jättäminen olisi selvästi vastoin lapsen etua ja jos voidaan pitää ilmeisenä, ettei lasta vastoin huoltajansa suostumusta muutoin kuin tilapäisesti viedä toiseen valtioon. (Ks. lisää passista 3.11.)

2.9. Lapsilisän nosto-oikeus

Lapsilisälain 6 §:n mukaan oikeus lapsilisän nostamiseen on *nostajaksi ilmoitetulla* lapsen vanhemmalla tai huoltajalla. Vanhemmat voivat siis ollessaan yksimielisiä sopia siitä, kummalle vanhemmista lapsilisä maksetaan. Jos lapsilisän nostamiseen oikeutetusta henkilöstä syntyy epäselvyyttä, kuuluu oikeus lapsilisän nostamiseen sille henkilölle, joka pääasiassa huolehtii lapsen hoidosta ja kasvatuksesta (HE 37/ 1992 vp).

Kun kärjäoikeus määrää lapsen asumisesta, lapsilisä maksetaan sille vanhemmalle, jonka luokse lapsi määrätään asumaan elleivät vanhemmat toisin sovi.

2.10. Lapsen kotipaikka

Väestörekisterilain nojalla lapsen kotipaikka määräytyy sen mukaan, kumman vanhemman luo hänet määrätään asumaan. Tuomioistuin ei voi päättää lapsen kotipaikasta eikä myöskään antaa sitä koskevaa tehtävänjakomääräystä.

2.11. Lapsen edunvalvonta

Jos lapsen huolto jää yhteiseksi, myös lapsen edunvalvonta jää yhteiseksi, ellei siitä anneta eri määräystä. Vaikka alaikäisen huoltajat ovat suoraan lain nojalla hänen edunvalvojiaan, edunvalvonta ei silti ole osa huoltoa. Sen vuoksi tuomioistuin ei voi huoltoa koskevin tehtävänjakomääräyksin määrätä siitä, että lapsen taloudellisten asioiden edunvalvonta tai jokin osa siitä (esim. tietyn omaisuuden hoito) kuuluu vain toiselle vanhemmalle.

Lapsen edunvalvontaa säätelee holhustoimilaki. Tuomioistuin voi päättää tehtävien jaosta edunvalvojien kesken (HolhL 4 § 3 mom). Vanhempi voidaan vapauttaa kokonaankin lapsensa edunvalvonnasta, jos hän on sopimaton tai kykenemätön edunvalvojaksi tai siihen on muu erityinen syy (HolhL 16 §).

Koska huoltoa ja edunvalvontaa koskevilla asioilla on yhteyttä keskenään ja niiden käsitteleminen yhdessä käy yleensä haitatta päinsä (OK 8 luku 9 §), ei ole estettä käsitellä edunvalvontaa ja huoltoa yhdessä. Käsitelyssä tulee kuitenkin huomioida holhustoimilain säännökset, esimerkiksi maistraatin kuulemisen osalta.

2.12. Huoltoa koskeva ilmoitus väestörekisteriin

(Väestötietolaki, kotikuntalaki ja A tuomioistuinten ilmoituksista väestötietojärjestelmään)

Tuomioistuin ilmoittaa sähköisesti väestötietojärjestelmään päätöksestä, joka koskee lapsen huoltoa. Ilmoitus tehdään silloinkin, kun päätöksen mukaan huolto ei muutu, vaan lapsi jää entisten huoltajiensa huoltoon.

Tehtävien jaosta huoltajien kesken ilmoitetaan vain se, että tehtävät on jaettu, yksilöimättä tarkemmin päätöksen sisältöä. Väestörekisteriin kirjataan tieto ainoastaan siitä, että huolto on jaettu. Toisen vanhemman tietojensaantioikeudesta ei tehdä erillistä ilmoitusta, joten se ei näy väestörekisterissä.

2.13. Oheis- ja sijaishuolto

(HuoltoL 9 § 1 mom 4-kohta ja 3 mom)

Lapsen huolto voidaan vanhempien ohella tai sijasta uskoa henkilölle, joka on antanut siihen suostumuksensa. Huomaa ero oheishuollon ja sijaishuollon edellytysten välillä! Sijaishuolto edellyttää, että siihen on lapsen edun kannalta erityisen painavia syitä. Oheishuolto voidaan määrätä, jos sen katsotaan olevan lapsen edun mukaista.

Perusteet oheishuollolle voivat olla monenlaiset. Oheishuoltoa ei ole kuitenkaan tarkoitettu lapsen ”testamenttamiseksi” jollekin henkilölle siltä varalta, että lapsen lähihuoltaja kuolee. Oheishuoltajan määräämiselle tulee päätöksentekohetkellä olla lapsen edusta lähtevä tarve.

Huoltolaki ei aseta rajoituksia huoltajien lukumäärälle. Lähtökohtaisesti useamman kuin kahden

huoltajan määräämiselle tulee olla lapsen edun kannalta vahvat perusteet, sillä kahta useampi huoltaja on omiaan hankaloittamaan huoltajien yhteistoimintaa ja lapsen asioiden joustavaa hoitamista.

Huoltolain sanamuodon mukaan tuomioistuin ei voi määrätä lasta asumaan oheishuoltajan luona. Asumista koskeva määräys voidaan kuitenkin antaa huoltajien tehtävänjakomääräyksen avulla, jolloin oheishuoltajalle voidaan antaa oikeus yksin päättää lapsen asuinpaikasta. Oheis- ja sijaishuolto ei vapauta vanhempia heidän elatusvastuustaan eikä tuota oheis- ja sijaishuoltajalle elatusvelvollisuutta lasta kohtaan.

Huoltolaki mahdollistaa tapaamisoikeuden vahvistamisen ainoastaan lapsen ja vanhemman välille. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan perhe-elämän suoja koskevassa oikeuskäytännössä perheen käsite on kuitenkin laajempi. EIT:n ratkaisujen perusteella lienee mahdollista vahvistaa lapselle oikeus tavata sellaista henkilöä, joka tosiasiallisesti on muodostanut osa lapsen perhettä, vaikka ei olekaan hänen vanhempansa.

Hakemus

Oheis- tai sijaishuoltajaksi ehdotettu ei voi toimia hakijana asiassa (HuoltoL 14 §).

Hakemukseen tulee liittää

- oheis-/ sijaishuoltajan suostumus
- lapsen iästä ja kehitystasosta riippuen hänen suostumuksensa
- vanhemman/ vanhempien ja huoltajien suostumus. Ellei suostumusta ole, asianosaisille on varattava tilaisuus tulla kuulluksi.

Sosiaaliviraston selvitys

Riidattomassa oheishuoltoa koskevassa asiassa ei ole yleensä tarpeen pyytää sosiaalilautakunnan selvitystä. Selvityksen tarpeellisuutta harkittaessa noudatetaan seuraavia päälinjoja:

Sosiaaliviraston selvitystä ei yleensä tarvita:

- 1) Jos oheishuoltajaksi haetaan hakijan uutta avio-/ avopuolisoa ja
  - lapsella on ennestään vain yksi huoltaja
  - lapsesta erillään asuva vanhempi ei vastusta hakemusta
  - hakemuksessa on riittävät perustelut (Perusteluissa on syytä kiinnittää huomiota mm. siihen, onko uusi liitto jo vakiintunut ja tilanne siten muodostunut lapsen kannalta pysyväksi)
- 2) Jos oheishuoltajaksi haetaan vanhemman kanssa parisuhteessa elävää samaa sukupuolta olevaa henkilöä ja
  - biologisesta isästä ei ole tietoa tai hän ei vastusta hakemusta
  - hakemuksessa on riittävät perustelut, jotta lapsen edusta voidaan vakuuttaa.

Sosiaaliviraston selvitys on yleensä tarpeen:

- 1) Jos oheishuoltajaa haetaan lähihuoltajan mielenterveys- tai päihdeongelmien tai lapsen hoidon laiminlyöntien vuoksi.
- 2) Jos lapsi on tai on ollut huostaan otettuna.

Jos asia on riidaton, selvitys tarkoittaa lähinnä lapsen tilanteen tarkistamista, minkä vuoksi selvitys voi olla tavanomaista suppeampi. Selvityspyynnössä on tärkeää yksilöidä ne seikat, jotka tuomioistuimien haluaa sosiaalitoimen selvittävän. Jos hakemuksesta ilmenee, että sosiaaliviranomaiset (yleensä lastensuojelu) on ennen hakemuksen vireille tuloa työskennellyt perheen kanssa on, selvitystä on parasta pyytää suoraan siltä sosiaalityöntekijältä, joka tuntee perheen jo entuudestaan. Selvitykselle annetaan lyhyt määräaika (muutama viikko- kuukausi). Selvityksen aikataulusta on hyvä sopia sosiaalitoimen kanssa.

Sijaishuolto

(Huom. Sijaishuolto-käsitettä käytetään myös lastensuojelulaissa tarkoittamaan huostaan otetun lapsen sijoittamista jonkun muun kuin vanhempansa hoitoon).

Huoltolaki asettaa korkean kynnyksen vanhemman erottamiselle kokonaan lapsensa huoltajuudesta. Hakijana on yleensä sosiaalitoimi.

Jos sosiaalivirasto hakee lapselle huoltajaa tilanteessa, jossa lapsen vanhempien olinpaikasta ei ole tietoa (yleensä maahanmuuttajalapsia), lapselle määrätään yleensä sijaishuoltaja. Lapsen vanhempien oleminen tietymättömissä on riittävän painava syy sijaishuollolle.

Päätös oheis-/ sijaishuollosta

Päätös kirjoitetaan muotoon “Huoltajan XX:n ohella/ sijasta määrätään lapsen huoltajaksi YY”. Jos sana “ ohella” puuttuu, menettää varsinainen huoltaja huoltajuutensa.

2.14. Lapsen huostaanoton vaikutus käräjäoikeuden toimivaltaan huoltoriidassa

(HE 252/2006 ja mm. Auvinen s. 268-)

2.14.1. Päätöksenteko huostaanotosta ja sijaishuoltoon sijoittamisesta

Lastensuojelulain mukaan sosiaaliviranomainen tekee suostumukseen perustuvat huostaanottopäätökset. Sen sijaan, jos huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa huostaanottoa tai siihen liittyvää sijaishuoltoon sijoittamista, tekee päätöksen hallinto-oikeus.

2.14.2. Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus huostaanoton aikana

Lastensuojelulain 45 §:n mukaan sosiaaliviranomaisella on huostaanoton aikana oikeus huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi päättää lapsen olinpaikasta sekä hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta, tarpeellisesta opetuksesta ja terveydenhuollosta sekä lapsen yhteydenpidosta vanhempiinsa ja muihin hänelle läheisiin henkilöihin. Sosiaalilautakunta käyttää puhevaltaa myös huostaan otetun lapsen passia koskevassa asiassa (PassiL 7 § 2 mom). Huostaanotto ei kuitenkaan lakkauta huoltajien huoltajuutta eikä edunvalvonta-oikeutta, vaan huoltajat edustavat edelleen lasta hänen henkilöään ja taloudellisia asioitaan koskevissa asioissa, ellei laissa ole toisin säädetty.

Lapsen huostassapidon aikana tuomioistuin voi päättää lapsen huollosta tai edunvalvonnasta (LSL 46 §). Sosiaalitoimi päättää huostaanoton aikana lapsen olinpaikasta eli käytännössä asumisesta sekä lapsen hoidosta, kasvatuksesta, yhteydenpidosta vanhempiinsa jne.

Jos tuomioistuin määrää lapsen huollon yksin toiselle vanhemmalle, ratkaisu sisältää sen, että

huostaanoton purkautuessa lapsi siirtyy asumaan tämän vanhemman luokse. Itse huostaanottoon päätöksellä ei ole vaikutusta.

Huoltokysymystä käsiteltäessä ei aina ole tarkoituksenmukaista, että tuomioistuin ottaa kantaa lapsen lähihuoltajuuden edellytyksiin. Vaikka huostaanotto on tarkoitettu väliaikaiseksi ratkaisuksi, käytännössä se usein muodostuu pitkäaikaiseksi. Sosiaalitoimi laatii huostaan otetusta lapsesta aina asiakassuunnitelman, joka tarkistetaan vuosittain. Jos asiakassuunnitelmasta ilmenee, ettei huostaanoton päättyminen ole näköpiirissä, lapsen huoltoa koskevat vaatimukset voi olla tarkoituksenmukaista käsitellä vain huoltomuotoa koskevana kysymyksenä. Lähihuoltajuuden arviointi on usein ennen aikaista.

LSL:n mukaan lapsen huostaanoton aikana sosiaalitoimi päättää lapsen asumisesta. Jos huostaanotto on kuitenkin tarkoitettu vain lyhytaikaiseksi toimenpiteeksi, on usein tarkoituksenmukaista, että tuomioistuin päättää huollon ohella myös lapsen asumisesta. Tuomarin tulisi aina selvittää huostaanoton perusteet ja tarkoitus. Jos tuomioistuin antaa lapsen huollosta ja/tai asumisesta päätöksen huostaanoton aikana, siitä tulee ilmetä, että lapsen asumista koskeva ratkaisu tulee voimaan vasta, kun huostaanotto puretaan.

Lapsen tapaamisoikeuden osalta tuomioistuimella ei ole toimivaltaa lapsen huostaanoton aikana, vaan siitä päättää sosiaaliviranomainen. Kuitenkin huostaanoton ennuste vaikuttaa edellä kerrotuin tavoin myös siihen, onko tuomioistuimen tarkoituksenmukaista käsitellä myös tapaamisoikeutta koskeva vaatimus.

3. LAPSEN TAPAAMISOIKEUS

3.1. Yleistä

(Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 2§ ja 9 § 1 momentti 5- kohta)

Tapaamisoikeuden tarkoituksena on turvata lapsen oikeus pitää yhteyttä ja tavata vanhempansa, jonka luona lapsi ei asu. Kaikki lapsen huoltolaissa hyvälle huollolle asetetut kriteerit koskevat myös tapaamisoikeutta.

Tapaamisoikeus on huoltolain mukaan *lapsen oikeus*. Toisaalta tapaamisoikeutta voidaan pitää myös *vanhemman oikeutena*. Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksessa (18.5.1990/439), joka on Suomessa suoraan sovellettavaa oikeutta, säädetään jokaiselle oikeus nauttia perhe-elämäänsä kohdistuvaa kunnioitusta (8 artikla). Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että vanhemmilla on oikeus pitää yhteyttä muualla asuvaan lapseensa. Perhe-elämän suojaa voidaan rajoittaa lapsen edun niin vaatiessa.

Tapaamisoikeus on *lapsen ja vanhemman välinen oikeus*, sillä huoltolain 9 § 1 momentin 5-kohdan sanamuoto mahdollistaa tapaamisoikeuden vahvistamisen vain lapsen ja vanhemman välille. Toisaalta Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen perhe-elämän suojaa koskevassa oikeuskäytännössä perheen käsite on laajempi. EIT:n ratkaisujen perusteella lienee mahdollista vahvistaa lapselle oikeus tavata myös muuta henkilöä kuin vanhempansa, jos tällainen henkilö on tosiasiaa muodostanut osa lapsen perhettä.

3.2. Tapaamisoikeuden lähtökohtia

Tapaamisratkaisuja ei tule tehdä kaavamaisesti, vaan jokainen tapaamispäätös tulee rakentaa lapsen yksilöllisen elämäntilanteen pohjalta. Yleisin tapaamisoikeus eli joka toinen viikonloppu perjantai-illasta sunnuntai-iltaan ei ole tapaamisen laajuuden lähtökohta, vaan tapaamispäätöksessä on aina otettava huomioon lapsen ikä, kehitysvaihe, lapsen aiempi yhteydenpito ja suhde tapaavaan vanhempansa jne.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen tulee taata lapselle oikeus elää rauhallista ja mahdollisimman säännönmukaista elämää. Varsinkin pienelle lapselle ennustettavuus on tärkeää. Tapaamisajat eivät saa muodostaa alati vaihtuvaa tilkkutäkkiä, joka rikkoo lapsen normaalin viikkorytmin.

3.3. Tapaamispäätösten täytäntöönpanokelpoisuus

Vaikka tuomioistuimen päätösten tulee lähtökohtaisesti olla täytäntöönpanokelpoisia, periaatteesta voidaan tarvittaessa joustaa tapaamisoikeuspäätösten kohdalla. Lapsen kannalta on yleensä parasta, jos tapaamiset voidaan toteuttaa joustavasti ottaen huomioon lapsen kulloisetkin olosuhteet. Mikäli tuomioistuin aina edellyttää tapaamisoikeuden määrittämistä kellonaikojen tarkkuudella, se voi tahtomattaan synnyttää riidan vanhempien välille, koska elämän aikatauluttaminen on usein hankalaa. Jos väljäsisältöinen tapaamispäätös ei toimi, sen muuttamista ja täsmentämistä voidaan tarvittaessa hakea oikeudelta. Myös mahdollisessa täytäntöönpanoprosessissa tapaamispäätöstä voidaan täsmentää.

Tapaamispäätöksen tarkasta yksilöinnistä on käytännössä joustettu, jos:

- vanhemmat pyytävät yhteisellä hakemuksella väljäsisältöisen tapaamispäätöksen vahvistamista (esimerkiksi kellonaikoja ei ole mainittu tai lomaluonapito on mainittu vain nimeämällä loma). Tilanne on sama, vaikka hakijana on vain toinen vanhempi, ellei toinen osapuoli ole vastustanut vaatimusta. Tuomioistuimen ei kuitenkaan tulisi vahvistaa sopimuksia, joissa tapaamisia ei ole lainkaan yksilöity (esimerkiksi "Isä/äiti saa tavata lasta vapaasti"),
- vanhemmat sopivat tapaamisoikeudesta riitaisessa asiassa.

Vanhempien välinen sovinto tapaamisoikeudesta on yleensä lapsen edun mukaista. Joskus vanhemmat haluavat liittää tapaamisiin ehtoja, jotka eivät ole sellaisenaan pantavissa täytäntöön (esim. "Tapaamisten ajaksi kissa on vietävä pois" tai "Lapsen tulee mennä nukkumaan illalla viimeistään kello 20"). Jos tällaiset reunaehdot ovat vanhemmille tai toiselle heistä kynnyskysymys sopimukseen pääsemiselle ja vanhemmat pääsevät ehdoista yhteisymmärrykseen, tuomioistuimet ovat sisällyttäneet sovitun ehdon päätökseensä, jos sen on katsottu edistävän tapaamisoikeuden toteutumista. Vanhemmille pitää kuitenkin tehdä selväksi, ettei tällaisia ehtoja voida panna täytäntöön. Tällaisen ehdon voi kirjata päätökseen varsinaisen tapaamisratkaisun jälkeen esimerkiksi seuraavasti "Vanhemmat ovat lisäksi sopineet, että..." tai "XX on sitoutunut siihen, että tapaamisten aikana...". Jos osapuolille riittää, tällainen ehto voidaan kirjata vain pöytäkirjaan.

Siltä osin kuin tapaamisasia on riitainen, annettavan ratkaisun tulee olla täytäntöönpanokelpoinen.

3.4. Tapaamisoikeudelle vahvistettava siirtymävaihe (porrastus)

Lapsen ja vanhemman väliset tapaamiset joudutaan usein aloittamaan lyhyillä tapaamisilla, joita laajennetaan vähitellen. Näin on erityisesti, jos

- lapsi ei ole tavannut toista vanhempaansa pitkään aikaan
- vanhemmat eivät ole lainkaan asuneet perheenä yhdessä eikä lapsi tunne toista vanhempaansa tai tuntee hänet huonosti
- lapsi on pieni, enintään muutaman vuoden ikäinen
- jos tapaamisiin liittyy epävarmuustekijöitä kuten tapaavan vanhemman päihde- tai mielenterveysongelmia.

Tuomarin on syytä tarvittaessa ottaa keskusteltavaksi tapaamisten porrastamisen tarve.

Pienelle lapselle (alle 2-vuotias) on erityisen tärkeätä olla tiiviissä yhteydessä lähivanhempaansa. Jotta pienen lapsen turvallisuudentunne ei järkkäyisi, hänen ei tulisi olla pitkään erossa lähivanhemmastaan.

Pienen lapsen käsitys ajasta on heikko eikä mielikuva tapaavasta vanhemmasta säily pitkään elävänä lapsen mielessä. Jotta suhde tapaavaan vanhempaan säilyisi tai rakentuisi, tapaamisia pitäisi olla tiheästi, mieluiten useamman kerran viikossa tai ainakin viikoittain. Tapaamisten tulisi ainakin alkuun olla päivätapaamisia lapselle tutussa ympäristössä. Lapselle voi olla tärkeätä, että tapaamisissa on aluksi läsnä myös lähivanhempi.

Tapaamisten rakentamisessa on otettava huomioon lapsen konkreettinen elämä ja päivärytmi. Tapaamiset eivät saa sekoittaa lapsen normaaleita ruoka-aikoja, päiväunia tai illan nukkumaanmeno-aikoja. Pienen lapsen tulee voida palata kotiin niin ajoissa, että hän ehtii rauhoittua ja tehdä normaalit iltarutiinit ennen nukkumaanmenoa. Isompien lasten osalta on tärkeätä ottaa huomion esimerkiksi harrastusten edellyttämät aikataulut.

Yön yli -tapaamisiin ja viikonlopputapaamisiin siirrytään vähitellen kunkin lapsen yksilöllisten tarpeiden mukaan. Alle 3-vuotiaan ei tulisi olla pitkiä aikoja (yli viikkoa) poissa lähivanhempansa luota (Ks. esim. Barnombudsmannen. 2000. Barndomen pågåår). Tämän vuoksi pienen lapsen edun mukaista on vahvistaa kesäluonapito toteuttavaksi useassa lyhyessä jaksossa eikä yhtäjaksoisesti useita viikkoja peräkkäin.

Toisinaan tapaava vanhempi on tulkinnut porrastettua tapaamisoikeutta siten, että hän on lasta tapaamatta odottanut, kunnes lyhyemmille tapaamisille varattu aika on kulunut ja vaatinut sen jälkeen siirtymistä suoraan laajoihin tapaamisiin. Jotta siirtymäajan tavoite toteutuisi, päätöksessä tulisi asettaa lyhyempien tapaamisten toteutuminen edellytykseksi siirtymiselle laajempiin tapaamisiin. Tämä voi kirjoittaa muotoon "Mikäli edellä vahvistetut tapaamiset ovat toteutuneet, tapaamiset toteutetaan xx lukien ....". Sen sijaan tapaamisoikeuden laajentumista *ei* voi jättää sen varaan, että lähivanhempi, lapsi tai joku muu viranomainen kuin tuomioistuin arvioisi, ovatko tapaamiset *sujuneet hyvin*. (KKO:2004:118).

Päätös tapaamisten porrastamisesta on usein vaikea tehdä, koska harkinnan tueksi ei ole vielä tietoa siitä, miten lapsi reagoi ja sopeutuu tapaamisiin. Tuomarin ei tulisi tällaisessa tilanteessa tehdä päätöstä arvailun varassa, vaan hän voi väliaikais määräysten avulla vähitellen rakentaa toimivan ja lapsen edun mukaisen tapaamisoikeuden (ks. tarkemmin 8.1.7).

3.5. Jaettu asuminen/vuoroasuminen

Vuoroasuminen tarkoittaa sitä, että lapsi asuu käytännössä puolet tai lähes puolet ajastaan vuorotellen vanhempiensa luona. Oikeuden päätöksellä vuorotteleva asuminen voidaan toteuttaa vahvistamalla niin laaja tapaamisoikeus, että lapsi tosiasiallisesti asuu vuorotellen vanhempiensa luona.

Vuoroasumisen edellytykset

Huoltolakia koskevan hallituksen esityksen (HE 224/1982) mukaan varsinkin nuorten lasten kohdalla on lapsen edun mukaista, että lapsi asuu pääsääntöisesti toisen vanhempansa luona, jos vanhemmat asuvat erillään.

Vuoroasuminen on lapselle vaativa ratkaisu. Useissa tutkimuksissa on yhdensuuntaisesti todettu, että vuoroasuminen voi toimia, jos

- jos vanhemmat asuvat niin lähekkäin, että lapsen elinpiiri (koulu, päiväkotiki, ystävät, harrastukset) pysyy samana
- vanhemmat ovat päätyneet vuoroasumiseen yksimielisesti ensisijaisena perusteenaan lapsen tarpeet
- vanhemmat jakavat vanhemmuuden ja ottavat vastuun lapsen käytännön elämän toteutumisesta
- vanhempien välit ovat hyvät ja heidän välisensä yhteistyö toimii
- vanhemmat suhtautuvat joustavasti lapsen oleskeluun toisen vanhemman luona
- vanhempien kasvatukselliset lähtökohdat ovat lähellä toisiaan
- lapsi itse on halukas ja kykenevä vuoroasumISRatkaisuun
- vanhemmat ottavat vastuun ja huolehtivat lapsen käytännön elämän järjestelyistä (esim. tarvittavat koulutavarat, harrastusaikataulut, tarpeelliset vaatteet ja varusteet)
- lapsi kykenee ikänsä puolesta hahmottamaan omaa elämäänsä.

(Ks. esim. Socialstyrelsen (2001), Panttila 2005, Auvinen s.237-242 ja siinä viitatus tutkimukset, Linnavuori 2007 ja siinä viitatus tutkimukset, Kiianmaa 2008, s. 118-121)

Vuoroasumisen vahvistaminen *ei yleensä ole lapsen edun mukaista, jos*

- lapsi on pieni eli alle 3-vuotias. Tämän ikäisen lapsen perusturvallisuuden ja kiintymyssuhteiden kehittyminen edellyttää sitä, ettei hänen lähihoitajansa jatkuvasti vaihdu
- jos vanhemmat ovat riitaiset eikä heillä ole toimivaa yhteistyötä lapsen asioissa. Tällöin lapselle voi syntyä raskas lojaliteettiristiriita vanhempiensa välissä ja hän joutuu ottamaan liian suuren vastuun asioidensa hoitamisesta
- vanhempien motiivina ei ole lapsen etu. Lapsen tapaamisoikeuden laajuutta harkittaessa lähtökohdaksi tulee aina olla lapsen tarpeet eivätkä ratkaisuun saa vaikuttaa vanhempien taloudelliset intressit, pyrkimys vanhempien välisen tasa-arvon toteuttamiseen, parisuhteesta lähteneen vanhemman syyllisyydentunto tms.
- jos vanhemmat asuvat niin kaukana toisistaan, että lapsen siirtyminen vanhemman luota toisen luokse edellyttää jatkuvaa hoitopaikan tai koulun vaihtumista tai vaikeuttaa lapsen harrastusten hoitamista tai ystävyys-suhteiden ylläpitoa.

Vanhempien sopimus vuoroasumisesta

Lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskeva asia on luonteeltaan indispositiivinen ja tuomioistuimella on velvollisuus ratkaista asia ennen muuta lapsen edun mukaisesti. Tuomioistuin ei ole sidottu vanhempien sopimukseen, vaan se voi poiketa siitä, jos on aihetta olettaa, että sopimuksen noudattaminen olisi ristiriidassa lapsen edun kanssa. Lapsen edun selvittämiseksi tuomioistuimen tulee toimia aktiivisesti ja käyttää kyselyoikeuttaan. Jos vanhemmat pyytävät yhteisellä hakemuksella vuoroasumisen vahvistamista, tuomioistuimen on syytä tiedustella vanhemmilta tarkempia perusteluja hakemukselle ja sitä kautta pyrkiä varmistumaan, että edellytykset vuoroasumiselle ovat olemassa. Vanhemmat voidaan myös kutsua istuntoon selvittämään vaatimustensa perusteita.

3.6. Puhelinyhteydenpito

Tapaamispäätöksessä voidaan vahvistaa, että lapsella on oikeus pitää yhteyttä vanhempansa puhelimitse. Puhelinyhteydenpito voidaan vahvistaa esimerkiksi seuraavasti:

- tapaavalla vanhemmalla on mahdollisuus soittaa lapselle joko vapaasti tai päätöksessä erikseen määritellyinä aikoina. Lähivanhemman tulee huolehtia siitä, että lapsi on erikseen vahvistettuna aikana puhelimella tavoitettavissa ellei lapsella ole omaa puhelinta
- lapsi itse voi soittaa tapaavalle vanhemmalle joko vapaasti tai vain päätöksessä määritellyinä aikoina
- lapsi voi (vastaavasti) soittaa lähivanhemmalle tai lähivanhempi hänelle, kun lapsi on tapaamassa toista vanhempansa.

Päätöksessä on hyvä todeta, kuka maksaa puhelinlaskut ja millä periaatteella.

Lapsen ja vanhemman välistä puhelinyhteydenpitoa voidaan päätöksessä myös rajoittaa, mikäli vanhempi jatkuvalla soittamisella häiritsee lapsen normaalia elämää.

3.7. Hakemis- ja palauttamisjärjestelyt

Tapaamisoikeutta vahvistettaessa tulee riitaisessa asiassa ottaa esille kysymys lapsen hakemis- ja palauttamisjärjestelyistä. Jos vanhemmat eivät pääse niistä yhteisymmärrykseen, niistä on syytä määrätä tapaamispäätöksessä. Päätöksessä voidaan vahvistaa:

- kuka hakee/tuo lapsen tapaamiseen
- kuka hakee /tuo lapsen kotiin tapaamisen jälkeen
- mistä lapsi haetaan ja minne palautetaan
- miten paljon vanhempi voi myöhästyä päätöksessä vahvistetuista kellonajoista ennen kuin tapaaminen voidaan katsoa peruuntuneeksi.

3.8. Tapaamiskustannusten jakaminen

(KKO:2003:66)

Huoltolain 2 § 2 momentin nojalla kumpikin vanhempi on velvollinen myötävaikuttamaan tapaamisten toteutumiseen. Lähtökohtaisesti tapaava vanhempi maksaa tapaamisista aiheutuvat matkakustannukset. Elatusapua vahvistettaessa ne voidaan ottaa huomioon elatusapua alentavana seikkana. Tuomioistuimien voi tapaamispäätöksen yhteydessä antaa erillisen määräyksen tapaamisen edellyttämien matkakustannusten jakamisesta vanhempien välillä. Lähivanhemman velvoittaminen osallistumaan matkakustannuksiin edellyttää kuitenkin sitä, että ne ovat tavanomaista suuremmat. Yleensä matkustaminen pääkaupunkiseudun sisällä ei ylitä osallistumiskynnystä. Jos molemmat vanhemmat määrätään osallistumaan kustannuksiin, heidän osuutensa arvioidaan heidän elatuskykynsä mukaisesti.

3.9. Tapaamisen este

Tuomarin on syytä tarvittaessa ottaa esille kysymys menettelytavoista siinä tilanteessa, että tapaamiselle tulee este. Tapaamispäätöksessä voidaan vahvistaa:

- että lapsen sairastuminen ennen tapaamisen alkamista on este tapaamiselle,
- miten sairastumisesta ilmoitetaan toiselle vanhemmalle,
- järjestetäänkö peruuntuneen tapaamisen tilalle korvaava tapaaminen ja miten se tapahtuu,
- jos tapaava vanhempi peruuttaa tapaamisen, miten hyvissä ajoin siitä tulee ilmoittaa lähivanhemmalle.

3.10. Tiedonkulun turvaaminen vanhempien välillä

Jos vanhemmilla ei ole puhevälejä, on tärkeää vahvistaa, miten vanhemmat tiedottavat toisilleen lapsen tapaamisiin liittyvistä asioista. Tiedonkulku voi tapahtua sähköpostilla, tekstiviesteillä tai puhelimitse, mutta keskeistä on, että vanhemmille sovitaan/vahvistetaan jokin tapa ottaa toiseen vanhempaan yhteyttä.

3.11. Yksittäisiä seikkoja tapaamisoikeuden vahvistamisesta

Säännölliset viikonlopputapaamiset

Vaihtoehtoiset kirjoitustavat:

- a) parillisilla/parittomilla viikoilla. Tämän muotoilun haittana on se, että jos tapaaminen jostain

syystä peruuntuu, tapaamisiin tulee pitkä tauko

b) joka toinen viikonloppu alkaen päätöksessä määrätystä päivästä. Tämän kirjoitustavan etu on siinä, että tapaamisen peruuntuessa ne jatkuvat heti seuraavana viikonloppuna eikä pitkää taukoa tule. Toisaalta se merkitsee ennustettavuuden vähenemistä.

Arkitapaaminen

Arkitapaaminen tarkoittaa tapaamista keskellä viikkoa sillä viikolla, jona ei ole viikonlopputapaamista. Arkitapaaminen vahvistetaan yleensä yhdeksi arki-illaksi tai luonapidoksi yhden yön yli.

Kesäluonapito

Kesäluonapito voidaan vahvistaa joko yhtäjaksoisesti tai useammassa, päätöksessä erikseen määritellyssä jaksossa.

Jos vanhemmat ovat riitaiset, päätökseen on syytä kirjata, että myös lähivanhemmalla on oikeus pitää lasta kesälomalla luonaan yhtäjaksoisesti x viikkoa, ilman että sinä aikana on toisen vanhemman ja lapsen välisiä tapaamisia.

Riitojen välttämiseksi päätökseen on syytä kirjata, mihin mennessä vanhempien on sovittava kesäluonapidon tarkempi ajankohta. Elleivät vanhemmat usko pääsevänsä siitä sopimukseen, päätöksessä tulee vahvistaa, miten luonapidon tarkempi ajankohta silloin määräytyy. Yksi mahdollisuus on, se, että vanhemmilla on vuorovuosin oikeus päättää oman luonapitojaksonsa ajankohta, mikä tulee ilmoittaa toiselle vanhemmalle päätöksessä määriteltynä päivämäärään mennessä (yleensä 30.4. mennessä).

Jos vanhemmat ovat riitaiset, on syytä vahvistaa, minä päivänä ja kelloaikaan luonapito alkaa ja milloin päättyy.

Muut lomat ja juhlapyhät

Selvyyden vuoksi päätöksessä on syytä todeta, että

- lähivanhemmalla on oikeus vuorollaan pitää lasta lomalla ja juhlapyhinä luonaan ilman, että sinä aikana on toisen vanhemman ja lapsen välisiä tapaamisia
- minä viikonpäivänä ja kellonaikaan luonapito alkaa ja milloin päättyy

Luonapidot voidaan vahvistaa joko "parillisina/parittomina vuosina" tai "vuorovuosin alkaen vuodesta xxxx".

Koulun alkamisen ennakoiminen

Jos lapsi on päätöksen tekemisen aikaan vielä alle kouluikäinen, päätöksessä tulisi mahdollisuuksien mukaan ennakoida tapaamisoikeus sen jälkeen, kun lapsi on mennyt kouluun.

Lapsen saattaja

Jos lapsi joutuu matkustamaan (esim. lentäen) tapaavan vanhemman luokse, tulee arvioida, tarvitseeko hän saattajan ja kuka se on. Päätöksessä on syytä lausua, kuka maksaa saattajan kustannukset.

Lapsen matkustaminen ulkomaille ja passi

Jos vanhemmat ovat eri mieltä siitä, saako tapaava vanhempi matkustaa tapaamisten aikana lapsen kanssa ulkomaille, tulee tästä lausua päätöksessä. Jos saa, lähivanhempi voidaan velvoittaa luovuttamaan lapsen passi tapaavalle vanhemmalle tapaamisen ajaksi. Sen sijaan lähivanhempaa ei voida velvoittaa hankkimaan lapselle passia, ellei sellaista ennestään ole. Passilain 11 § 2 momentissa on säädetty menettelystä tilanteessa, jossa huoltaja ei ole suostunut hankkimaan lapselle passia.

Jos on olemassa pelko lapsen kaappaamisesta ulkomaille tapaamisen yhteydessä, päätöksessä voidaan määrätä, että tapaavan vanhemman tulee luovuttaa passinsa tapaamisen ajaksi johonkin luotettavaan paikkaan (esim. poliisille, sosiaaliviranomaiselle, toisen vanhemman avustajalle).

3.12. Sosiaalitoimen selvityksen pyytäminen

Sosiaalitoimen selvityksen pyytäminen on aina tuomioistuimen harkinnassa. Jos vanhemmat ovat yhtä mieltä siitä, että lapsella on oikeus tavata toista vanhempaansa, mutta heille jää riitaa tapaamisoikeuden laajuudesta ja yksittäisistä kysymyksistä, sosiaalitoimen selvitystä ei ole yleensä tarpeen pyytää.

3.13. Lapsen kuuleminen ja hänen mielipiteensä painoarvo

Lapsi ei itse päättä sitä, vahvistetaanko hänelle oikeus tavata toista vanhempaansa, mutta hänen mielipiteensä tapaamisoikeudesta ja sen toteuttamistavasta voi saada paljonkin merkitystä päätöksenteossa. Toisen vanhemman tapaaminen on nuorellekin lapselle konkreettinen ja ymmärrettävä asia ja hän kykenee yleensä kertomaan, miten usein, milloin ja missä hän voisi vanhempaansa tavata. (Ks. lapsen kuulemisesta ja hänen mielipiteensä merkityksestä tarkemmin 11-kohta).

Koska toisen vanhemman tapaaminen on lapsen oikeus, lapsen pelko ja ahdistus tapaamisten suhteen on aina otettava huomioon, johtuipa se sitten mistä tahansa. Muussa tapauksessa lapselle välittyy viesti, etteivät hänen kokemuksensa ja tunteensa ole merkityksellisiä.

Jos lapsi kieltäytyy tapaamisista, syynä voi joskus olla lapsen toive päästä eroon vanhempien riitelyn aiheuttamista, tapaamisiin liittyvistä ongelmista. Tällaisessa tilanteessa on mahdollista, että tapaamisoikeuden vahvistaminen antaa lapselle "luvan" tavata toista vanhempaansa. Jos tilanne on kuitenkin lukkiutunut ja muodostunut lapselle ahdistavaksi, lapsen tilanne tulee viime kädessä rauhoittaa tapaamisoikeus poistamalla tai sitä rajoittamalla.

3.14. Valvotut tapaamiset

Valvotut tapaamiset lapsen turvana. Toim. Susanna Kalavainen. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 33.

Lasten tuetut ja valvotut tapaamiset. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:7. www.stm.fi/julkaisut/2007/helmikuu.

3.14.1. Valvonnan lajit

Valvonnan tarve tapaamisissa vaihtelee. Jos tapaamisten toteuttaminen edellyttää sitä, että valvoja on koko tapaamisen ajan läsnä samassa tilassa tai ainakin näkö- ja kuuloetäisyydellä, on kyseessä valvottu tapaaminen.

Jos tapaamisen toteuttaminen ei edellytä valvojan kokoaikaista läsnäoloa, vaan valvoja voi oleskella tapaamispaikan tiloissa ja olla tarvittaessa saatavilla, kyseessä on tuettu tapaaminen.

Jos valvonnan tarve koskee vain lapsen tuomis- ja hakemistilannetta, on kyseessä lapsen valvottu vaihto.

Valvonnan lajin määrittäminen päätöksessä on tärkeää, koska siitä valvoja saa tiedon siitä, millaista valvontaa tapaaminen edellyttää.

Tapaamiset määrätään valvottuina jos tapaaminen sisältää riskin lapsen turvallisuudelle, mutta tapaaminen katsotaan tästä huolimatta lapsen edun mukaiseksi. Näin voi olla esimerkiksi, jos

- tapaavalla vanhemmalla on mielenterveysongelmia
- tapaavalla vanhemmalla on päihdeongelmia
- on olemassa riski lapsen maastaviennistä
- on olemassa riski lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä (esim. esitutkinta kesken)
- aiempien kokemustensa perusteella (esim. perheen sisäinen väkivalta) lapsi pelkää ja kokee tapaamiset ahdistaviksi ja turvattomiksi.

Tapaamiset voidaan määrätä tuettuina esimerkiksi, jos

- tapaavan vanhemman asuinolosuhteet ovat tapaamisiin sopimattomat
- tapaava vanhempi on kokematon ja epävarma pienen lapsen hoitamisessa
- tapaavalla vanhemmalla on jostain syystä vaikeuksia vastata lapsen arkipäivän huoltamisesta
- lapsella ja tapaavalla vanhemmalla ei ole yhteistä kieltä.

Tuomioistuin arvioi valvonnan tarpeen esitettävän näytön perusteella. Tuomarin tulee olla aktiivinen selvittäessään vaatimusten perusteita. Sosiaalitoimesta voi tarvittaessa jo väliaikais määräystä varten hankkia tietoja väitettyjen riskien olemassa olosta (ks. väliaikais määräystä koskeva osio). Koska lapsen turvallisuuden varmistaminen on ensisijaista, näyttökynnys joudutaan toisinaan laskemaan tavanomaista alemmaksi ja määräämään tapaamiset väliaikaisesti valvottuina, kunnes tarkempaa selvitystä on käytettävissä.

Joskus lähivanhempi aidosti pelkää päästää lasta tapaamisiin, vaikka tapaamisten aiheuttamaa riskiä lapselle ei ole osoitettu. Ottaen huomioon täytäntöönpano-oikeudenkäynnin raskauden ja keston, tällaisessa tilanteessa voi toisinaan olla aiheellista määrätä tapaamiset aloitettavaksi valvotusti/tuetusti ja sillä varmistaa lapsen ja tapaavan vanhemman välisen yhteydenpidon toteutuminen. Tällaisen päätöksen tavoitteena on myös onnistuneiden tapaamisten avulla rakentaa luottamusta vanhempien välille, jotta voidaan nopeasti siirtyä valvomattomiin tapaamisiin.

Pääsääntöisesti valvonnan tulisi olla vain välivaihe siirryttäessä normaaleihin tapaamisiin. Mikäli kuitenkin on tarve määrätä valvontaa jatkamaan toistaiseksi, tapaamiset on syytä määrätä toteutettavaksi tavanomaista harvemmin, sillä tapaamispaikat eivät voi järjestää jatkuvaa valvontaa.

Kuka valvoo tapaamisia?

Koska tapaamisten valvonnasta ei ole säädetty lailla, tuomioistuin ei voi ilman valvojan suostumusta velvoittaa ketään valvomaan tapaamisia. Tapaamisten valvontaa ei kuulu toistaiseksi

sosiaalitoimen eikä minkään muunkaan viranomaisen velvollisuuksiin (Ks. KKO2005: 138).

Pääkaupunkiseudulla valvontaa tarjoavat vapaaehtoiselta pohjalta sosiaalitoimi ja erilaiset yhdistykset. Valvoja voi olla yksityishenkilökin, mikäli vanhemmat niin sopivat ja valvojaksi ehdotettu henkilö tähän suostuu. Valvonta voi kuitenkin toteutua vain niin pitkään, kun valvojaksi nimetty henkilö haluaa tehtävänsä hoitaa.

3.14.2. Valvotut/tuetut tapaamiset erityisissä tapaamispaikoissa

Tuomarin tulee aina ennen valvonnan määräämistä selvittää, millaisilla ehdoilla tapaamispaikat järjestävät valvontaa ja ottaa se huomioon päätöstä antaessaan.

Tapaamispaikoissa on sekä sosiaaliviraston lähettämiä että tuomioistuimen päätöksen perusteella tulevia asiakkaita. Tapaamispäätös tulee aina perustella, jotta valvoja osaa varautua tapaamisiin ja saa tiedon siitä, millaista valvontaa tapaamiset edellyttävät.

Tapaamispaikat edellyttävät, että ainakin tapaava vanhempi käy ennen tapaamisten aloittamista tutustumassa tapaamispaikkaan ja sopimassa tapaamisen aikana noudatettavista säännöistä. Tapaamispaikkoihin ei yleensä voi viedä vieraita.

Tapaamispaikkojen valvojat ovat pääsääntöisesti sosiaalialan koulutuksen saaneita henkilöitä. Tapaamispaikat eivät ota ulkopuolisia vartijoita tiloihinsa. Poikkeuksena ovat vanginvartijat, jotka tulevat vankilasta tulevan tapaajan mukana. Osa tapaamispaikoista ei ota lainkaan tapaajia, jotka on määrätty lähestymiskieltoon toiseen vanhempaan nähden.

Tapaamispaikoissa järjestettävät tapaamiset ovat määrättyinä päivinä toteutettavia, ajallisesti rajoitettuja, vain muutaman tunnin mittaisia päivätapaamisia.

Tapaamispaikoissa on usein ruuhkaa, joten tapaamisia ei välttämättä päästä aloittamaan heti. Tämän vuoksi tapaamisia ei tule sitoa tiettyihin kellonaikoihin, vaan antaa tapaamisen toteuttamiselle joustoa määräämällä tapaamisen kesto (esim. kaksi tuntia) ja vahvistamalla kellonajat, joiden asettamisessa rajoissa tapaamiset tulee toteuttaa (esim. klo 12-17). Myös tapaamispäivän suhteen on hyvä antaa vaihtoehtoja esimerkiksi määräämällä tapaaminen toteutettavaksi joko lauantaina tai sunnuntaina.

Valvontaa ei tulisi sitoa vain yhteen tapaamispaikkaan, vaan antaa mahdollisuuksien mukaan useampi vaihtoehto tapaamisten järjestämiselle. Vantaalla sosiaaliviranomaiset haluavat päätökseen kirjattavaksi "Tapaamiset toteutetaan Korsotuvassa/Pihlajassa tai Vantaan sosiaaliviranomaisten määräämässä paikassa."

Jos vanhemmat eivät voi kohdata toisiaan lapsen haku- ja palauttamistilanteessa, sen tulee näkyä päätöksessä, jotta tapaamispaikassa voidaan sopia turva-ajasta lapsen vaihtotilanteessa.

Useimmissa tapaamispaikoissa tapaamiset ovat maksullisia. Varattomilla henkilöillä on mahdollisuus saada maksusitoumuksia sosiaalivirastolta.

Päätöksessä on syitä lisäksi vahvistaa:

- kumpi vanhemmista varaa tapaamispaikan
- miten lapsen tuominen ja hakeminen tapahtuvat

- kumpi maksaa tapaamiskustannukset
- milloin viimeistään paikan varannut vanhempi ilmoittaa toiselle tapaamisen tarkemman ajankohdan
- miten vanhemmat pitävät yhteyttä toisiinsa.

Tuomioistuimissa on hyvä olla saatavilla tapaamispaikkojen esitteitä ja mahdollisesti myös tapaamispaikkojen noudattamat säännöt, jotta keskustelu istunnossa on realistista.

Pääkaupunkiseudun tapaamispaikat:

Huom! Tiedot on päivitetty lokakuussa 2009. Niihin voi tulla muutoksia nopeastikin, joten ne kannattaa aina tarkistaa.

1) Elatusvelvollisten Liiton ylläpitämä tapaamispaikka ***Hulivili on lopettanut toimintansa syksyllä 2009.***

2) Pienperheyhdistyksen tapaamispaikka *Hermannin*, Saarenkatu 2, 00510 Helsinki, p.050-322 3343. Sähköpostiosoite: tapaamispaikka@pienperhe.fi

- sekä valvottuja että tuettuja tapaamisia
- myös valvotut vaihdot
- torstaisin klo 17-19, perjantaisin klo 16.30-20.30, parittomina lauantaina klo 10-12 ja 13-15 ja parillisina lauantaina 10-12 ja 12.30-14.30
- tapaaminen yleensä kaksi tuntia
- maksut helsinkiläisille 25 euroa/tunti ja ulkopaikkakuntalaisille 60 euroa/tunti
- tapaaja vastaa maksusta tapaamispaikalle

3) Pääkaupunkiseudun Turvakoti, Steniuksenk. 20, Helsinki, p. 050-305 97 87. Sähköpostiosoite: kirsi.lankinen@paakaupunginturvakoti.fi

- vain valvotut tapaamiset
- valvottuja vaihtoja voi kysyä
- perjantaisin klo 13-20 ja lauantaisin klo 9-17.
- tapaamisen enimmäispituus kaksi tuntia
- maksu helsinkiläisille 20 euroa/tunti ja ulkopaikkakuntalaisille 65 euroa/tunti

4) Vantaan Turvakodin *Korsotupa*, Korsontie 16, 01450 Vantaa, p. 8393 2562

- valvojina sosiaalialan työntekijät
- valvotut ja tuetut tapaamiset
- vain vantaalaisille
- parillisten viikkojen lauantaisin ja sunnuntaisin klo 10-16
- maksuton
- valvottu lapsen vaihto-palvelu.

5) Vantaan sosiaalitoimen ylläpitämä *Pihlaja*, osoite Jönsaksentie 4 c 01600 Vantaa. Puh. 0400-859 946

- ensi sijassa Myyrmäen ja Martinlaakson alueen lapsiperheille
- perhekuntoutuksen työntekijät valvojina
- perjantaisin klo 9-15
- maksuton.

6) Espoon perhekeskuksen perheryhmän tilat, os. Kotikyläntie 3

- Espoon sosiaalitoimen järjestämä palvelu ,
- tuetut ja valvotut tapaamiset sekä valvotut vaihdot
- espoolaisille
- maksuton
- joka toisena lauantaina ja sunnuntaina
- valvotut vaihdot joka toinen perjantai klo 16-20.

7) Tuusulan kunnan perhetukikeskus (Pikku-Matti), Kirkkotie 44, Tuusula. P.87 18 2202

- lauantaisin ja poikkeuksellisesti sunnuntaisin kello 9-16
- tapaamiset 2-3 tuntia

8) Perhetukikeskus Auerkulma, Auertie 11, Järvenpää. P. 09-2719 2374

- valvotut ja tuetut tapaamiset sekä valvotut vaihdot
- joka päivä klo 8-18, poikkeuksellisesti klo 20 asti
- vain järvenpäälaisille
- maksuton
- joko sosiaalitoimen pyynnöstä tai oikeuden päätöksen perusteella

9) Hyvinkäällä sijaitseva Turva- ja kriisikoti *Tarinaenkeli*, Tempelikatu 9 B, 3.krs 11100 Riihimäki. p. 019-751 883 ja 050-5451 883.

- Keravan kaupungin ostopalvelu
- valvotut ja tuetut tapaamiset
- valvotut vaihdot
- maanantaisin ja lauantaisin klo 8-20, poikkeuksellisesti sunnuntaina
- hinnat arkisin (klo 8-18) 45 €/h, iltaisin (klo 18-20) 52 €/h, lauantaisin (klo 8-18) 56 €/h ja (klo 18-20) 63 €/h, sunnuntaisin 90 €/h
- ostopalveluna minkä kunnan asukkaille tahansa. Hyvinkään osoittamissa tiloissa vain hyvinkääläisille
- oltava kunnan maksusitoumus. Mikäli asiakas maksaa itse, oltava kuitti maksusta

10) Visio Oy, Kauppakaari 15 A Kerava, p. 044- 0929112

- valvotut ja tuetut tapaamiset
- arkipäivisin, erikseen sovittaessa myös viikonloppuisin klo 7-21
- maksut 100 €/h
- laskutus pääasiassa kunnilta, ei yksityishenkilöiltä
- palvelu tarjolla kaikille kunnasta riippumatta
- tuomioistuimen päätös oltava
- maksusitoumus kunnalta

11) Paasikiven nuorisokylä, Porvoontie 10, Kerava. P. 09- 274 546 tai 050-55 22220

- toiminta kehitteillä, kannattaa tiedustella

12) Mäntsälän kunnan Perhetupa, Liedontie 7, Mäntsälä ja

Mustamäen asukastupa, Mustamäentie 25 B, Mäntsälä. Kumpaankin varaukset p. 040-314 5678

- valvotut ja tuetut tapaamiset sekä valvotut vaihdot
- arkipäivisin klo 13-16
- maksut tapauskohtaisesti tapaajan maksukyvyn mukaan
- valvojina kaksi kunnan perhetyöntekijää

- vain mäntsäläläisille perheille

13) Porvoon turvakoti, osoite Auratie 10 A 1-3, 06150 Porvoo. Puh. 019-520 3330

3.15. Tapaamisten epääminen

Huoltolaki lähtee siitä, että lapsen ja hänestä erossa asuvan vanhemman yhteydenpito on lapsen edun mukaista. Tämä näkyy myös oikeuskäytännössä (esim. KKO:2007:71). Tapaamiset voivat kuitenkin joskus kääntyä lapsen etua vastaan. Näin voi olla esimerkiksi:

- jos vanhempien riita lapsesta on kroonistunut ja tapaamisia on toistuvasti yritetty panna täytäntöön pakkokeinoin ja tilanne on muodostunut lapselle ahdistavaksi
- vanhemmalla on vakavia ja pysyviä mielenterveys- tai päihdeongelmia, jotka heijastuvat tapaamisiin
- tapaava vanhempi on syyllistynyt lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön
- jos tapaamiset on määrätty valvotuiksi eikä ole näköpiirissä, että valvonta voitaisiin jossain vaiheessa lopettaa
- vanhemman pitkäaikainen vankeusrangaistus ja lapsi on sen ikäinen, että ymmärtää tapaamisten tapahtuvan vankilassa ja lapsi vastustaa tapaamisia
- lapsen vahva ja perusteltu kieltäytyminen tapaamisista
- lapsi pelkää ja ahdistuu tapaamisissa (esim. perheessä ollut vakavaa väkivaltaa).

Tämänkaltaisissa tilanteissa tuomioistuimella on oltava rohkeutta päättää, että tapaamisoikeutta ei toistaiseksi vahvisteta. Lapsen ja vanhemman suhdetta ei voida luoda ja ylläpitää väkisin. Lapsen oikeus ei saa muuttua lapsen velvollisuudeksi, joka toteutetaan pakkokeinoin. Tapaamisten epääminen ei kuitenkaan ole lopullinen ratkaisu, sillä tilanteen rauhoittuminen voi luoda edellytykset lapsen ja vanhemman välisen yhteydenpidon rakentamiselle.

4. LAPSEN ELATUS

(Laki lapsen elatuksesta, Elatusturvalaki)

4.1. Yleistä

Lapsen elatuksen suuruus määräytyy lapsen elatuksen tarpeen (ElatusL 1 §) ja kummankin vanhemman elatuskyvyn (ElatusL 2 §) perusteella. Lapsen elatuksen tarve ja vanhempien elatuskyky harkitaan kussakin tapauksessa yksilöllisesti.

HUOM! Kunnallisen elatustuen määrä ei ole elatusavun vähimmäismäärä.

4.2. Oikeusministeriön ohje 2007:2 lapsen elatusavun suuruuden arvioimiseksi

(löytyy internetistä OMJU 2007:2)

Elatusavun määrään vaikuttavat tekijät on elatuslaissa kuvattu varsin yleispiirteisesti, mikä tekee elatusavun oikean määrän laskemisen vaikeaksi. Tämä puolestaan vaikeuttaa elatusavusta sopimista. Elatusapujen vahvistamiskäytäntö vaihtelee eri kunnissa ja tuomioistuimissa. Ohjeen tavoitteena on yhdenmukaistaa kuntien sosiaaliviranomaisten toimintaa niiden vahvistaessa vanhempien elatussopimuksia. Vaikka ohje on tarkoitettu ennen muuta sosiaalitoimen tarpeisiin, se soveltuu käytettäväksi apuvälineenä myös tuomioistuimen päätöksenteossa. Koska ohjeen antaminen ei perustu lakiin, se ei sido tuomioistuimia, vaan on oikeudelliselta luonteeltaan suositus.

Ohjeen suositukset perustuvat lapsen elatuksesta annetun lain periaatteisiin ja monilta osin tuomioistuimissa jo noudatettuun käytäntöön. Ohjeessa on pyritty antamaan lapsen elatuksen tarpeelle ja vanhempien elatuskyvylle nykyistä tarkempi sisältö, jotta elatusapujen ennakoitavuus paranisi ja yhdenmukaisuus lisääntyisi. Elatusapukäytäntöjen yhdenmukaistaminen on asianosaisille oikeusturvakysymys, joka tuomioistuimissa tulee ottaa vakavasti. Sen vuoksi työryhmä suositaa, että ohje otetaan työvälineeksi myös tuomioistuimissa.

Ohje on laadittu käytännössä tavallisimmin esiintyviä tilanteita varten. Asianajajat ovat ottaneet ohjeen laajalti käyttöönsä ja vetoavat usein ohjeesta ilmeneviin seikkoihin. Siten tuomioistuimet joutuvat yhä useammin ottamaan kantaa ohjeessa esitettyihin periaatteisiin. Tuomioistuimessa esiintyy kuitenkin myös sellaisia oikeudellisia ongelmia, joihin ohjeessa ei ole otettu kantaa.

Lapsen elatuksen tarve

Ohje jakaa lapsen elatuksen tarpeen *yleisiin kustannuksiin* ja kunkin lapsen kohdalla erikseen selvitettäviin, *yksilöllisiin kustannuksiin*. Lapsen peruskulutusta kuvaavat yleiset kustannukset ovat kaikilla lapsilla samat ja ne on määritetty tuoreimpien kulutustutkimusten perusteella kiinteinä summina lapsen iän mukaan porrastaen. Yksilöllisinä kustannuksina huomioidaan muun muassa lapsen osuus lähivanhemman asuinkustannuksista, päivähoitomaksut, koulutus-, terveydenhoito- ja harrastuskulut ja muut niihin verrattavat kulut. Lapsilisiä vähennetään yhteenlasketuista kustannuksista. Myös lapsen säännölliset, huomattavat tulot ja varallisuus voidaan harkinnanvaraisesti ottaa huomioon vähennyksenä.

Vanhempien elatuskyky

Vanhempien elatuskyky perustuu heidän saamiinsa todellisiin tuloihin tai heidän mahdollisuuteensa

hankkia tuloja sekä tuloista tehtäviin vähennyksiin. Eräissä tapauksissa voidaan ottaa huomioon myös vanhemman varallisuus. Vähennykset muodostuvat yleisistä, peruskulutuksen aiheuttamista elinkustannuksista, jotka on määritetty kiinteäksi summaksi ja toisaalta vanhemman yksilöllisistä kustannuksista. Yksilöllisiä kustannuksia ovat muun muassa asumis-, terveydenhoito- ja työmatkakustannukset sekä eräin rajoituksin lapsen tapaamisesta aiheutuvat matkakustannukset. Vähennyksenä huomioidaan myös opintolaina ja vanhemman muu elatusvastuu. Runsaasti lasta luonaan pitävän vanhempi voi tehdä lasketusta elatusavusta luonapidovähennyksen, jonka suuruus riippuu luonapidon laajuudesta.

Elatusavun määrän laskeminen

Lapsen elatuksen tarpeen ja vanhempien elatuskyvyn määrittämisen jälkeen lasketaan kummankin vanhemman osuus lapsen elatuksen tarpeesta. Lopuksi tehdään vielä kokonaisharkinta, jolloin voidaan ottaa huomioon sellaiset yksittäistapauksessa esiin tulleet seikat, joita ohjeessa ei ole huomioitu ja varmistua siitä, että vahvistettava elatusapu on kaikkien kannalta kohtuullinen.

4.3. Vireille pano

Elatusapua koskeva vaatimus voidaan esittää

- avioeron tai lapsen huoltoa ja/tai tapaamisoikeutta koskevan asian yhteydessä. Vanhemmat voivat tehdä hakemuksen joko yhdessä tai erikseen,
- isyyden vahvistamista koskevan kanteen yhteydessä,
- erillisellä kanteella. Kanne vanhemmat eivät voi tehdä yhdessä.

Vanhemmat voivat sopia elatusavusta myös sosiaalitoimen vahvistamalla sopimuksella.

4.4. Asianosaiset

Kanteella vireille pannussa elatusavun vahvistamista koskevassa asiassa asianosaisina ovat lapsi ja se vanhempi, jolta elatusapua vaaditaan. Alaikäistä lasta edustaa hänen huoltajansa (vanhempi, jonka luona lapsi asuu) tai joskus harvoin edunvalvoja. Lapsen huoltajalla on oikeus edustaa lasta myös koulutusavustusta koskevassa asiassa (ElatusL 3 § 2 mom), mikäli kanne/hakemus on pantu vireille ennen kuin lapsi on tullut täysi-ikäiseksi. Jos lapsi täyttää oikeudenkäynnin aikana 18 vuotta, häntä on kuultava asiassa. Lapsen täytettyä 18 vuotta vain hän voi panna vireille koulutusavustusta koskevan kanteen.

Jos elatusvaatimus esitetään avioeron tai huoltoasian liitännäisenä, se sisältyy hakemusasiaan, minkä vuoksi asianosaisiksi merkitään (käytännön syistä) vanhemmat.

Myös sosiaalilautakunta voi lapsen puolesta vaatia elatusavun vahvistamista tai korottamista. Mikäli lapselle maksetaan elatustukea, sosiaalitoimi voi vaatia myös elatusavun alentamista (ElatusturvaL 24 §). Tällöin vastaajina ovat elatusvelvollinen ja lähivanhempi lapsen edustajana.

Jos lapsi on otettu huostaan, huoltajille voidaan joutua määräämään edunvalvojan sijainen elatussopimuksen tekemistä varten.

4.5. Ratkaisun nimike

Elatusvaatimus ratkaistaan

- kanneasiana joko yksipuolisella tuomiolla tai tuomiolla. Huom. Korkeimman oikeuden mukaan

lasta vastaan ei voida antaa yksipuolista tuomiota (KKO:2003:104 ja KKO:2003:105)
- hakemusasian yhteydessä päätöksellä.

4.6. Lapsen etu elatusasiassa

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan mukaan kaikissa toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Elatuslaki ei lausu mitään lapsen edun huomioon ottamisesta.

Elatusapu on oikeuskäytännössä vakiintuneesti katsottu dispositiiviseksi asiaksi eli vanhemmat saavat (muutamin poikkeuksin) sopia elatusavun määrästä. Tuomioistuin on sidottu vanhempien vaatimukseen ja niiden kiistämiseen/myöntämiseen (ks. KKO:2003:104 ja KKO:2003:105). Lapsen edusta huolehtiminen elatusasiassa näkyykin lähinnä siinä, että tuomari selvittää valmistelussa aktiivisesti lapsen elatuksen tarpeen ja muut elatuksen määräytymisen perusteet. Tuomarin tulee myös erityisesti panostaa sovinnon edistämiseen, sillä sovinto yleensä lisää elatusvelvollisen maksuhalukkuutta.

Jos vahvistettava elatusapu alittaa määrällisesti kunnallisen elatustuen (1.1.2009 lukien 136,41 euroa), tuomioistuimen tulee viran puolesta ottaa huomioon lapsen oikeus elatustukeen (ks. tästä enemmän 4.10).

Tuomioistuin ei saa vahvistaa vanhempien välistä sopimusta, jolla lapsen puolesta on luovuttu oikeudesta saada elatusapua vastaisuudessa, koska tällainen sopimus on mitätön (ElatusL 7 § 3 mom).

4.7. Lapsen tarpeen ylittävä elatusapu

Vaikka vanhemmat saavat sopia myös lapsen elatustarpeen ylittävästä elatusavusta, joskus vaadittu/sovittu elatusapu ylittää niin huomattavasti tavanomaisen tason, että on syytä epäillä, ettei kyse ole lapsen elatuksen tarpeen kattamisesta, vaan elatusavulla tavoitellaan muita päämääriä. Jos tuomarilla herää tällainen epäily, hän voi täydennyttää haastehakemusta/hakemusta ja tiedustella lapsen elatuksen tarpeen suuruutta ja sitä, mistä se koostuu. Tuomioistuimen oma-aloitteiselle toiminnalle antaa tukea KKO:2002:46 ja periaatteellinen oikeuden väärinkäyttämisen kieltö.

4.8. Elatusavun alkamisajankohta

Elatusapu vahvistetaan suoritettavaksi
- kanteen vireillepanosta lukien (pääsääntö) tai
- vireillepanoa myöhemmästä ajankohdasta (10 § 1mom).

Takautuva elatusapu elatuslain 10 § 2 mom nojalla

- enintään yhdeltä vuodelta ennen kanteen vireille panoa, jos siihen on erityisen painavia syitä.

Erityisen painava syy voi olla

- elatusvelvollisuuden tahallinen välttely,
- muut vastaajasta johtuneet seikat, joiden vuoksi kannetta ei ole aikaisemmin voitu panna vireille
- lapsen ja hänen huoltajansa huono taloudellinen asema
- vastaajan riittävä maksukyky

Lisäksi oikeuskäytännössä on melko vakiintuneesti katsottu, että lapsen elatuksen jatkuvuuden turvaamiseksi takautuva elatusapu on perusteltu, jos elatusvelvollinen on aiemmin osallistunut lapsen elatukseen, mutta ilman syytä laiminlyönyt sen vanhempien eron jälkeen. Myös käydyt sovintoneuvottelut tai yritykset saada elatussopimus tehdyksi sosiaalivirastossa voivat olla perusteltu syy kanteen vireille panon viivästymiselle. Lähivanhempi ei saa kuitenkaan aiheetta viivytellä asian vireille panossa.

Jos vanhemmat sopivat takautuvuudesta, erityisen painavia syitä ei tarvitse osoittaa.

Takautuva elatusapu elatuslain 10 § 3 mom nojalla

Isyyskanteen yhteydessä vaadittu elatusapu voidaan vahvistaa lapsen syntymästä lukien, mikäli

- kante on pantu vireille vuoden kuluessa lapsen syntymästä
- sen harkitaan olevan kohtuullista.

Takautuvuuden enimmäisaika on viisi vuotta ennen kanteen vireille panoa.

Elatusavun takautuva muuttaminen

Elatusavun muutos voidaan vahvistaa aikaisintaan asian vireille tulosta lukien. Eri asia on, että elatusavun muuttamista koskevassa harkinnassa voidaan ottaa huomioon myös kanteen vireillepanoa edeltäneen yhden vuoden aikana vallinneet olosuhteet, jos tähän on erityisiä syitä.

Mikäli elatusapua alennetaan tai se poistetaan kokonaan päätöksen antamispäivää edeltävältä ajalta, tuomioistuimen tulee viran puolesta harkita, onko jo maksetut elatusavut tai osa niistä palautettava.

4.9. Väliaikais määritys elatusavusta

Ks. väliaikais määräystä koskeva osio.

4.10. Elatustuki

Lapsella on oikeus kunnalliseen elatustukeen (1.1.2009 lukien 136,41 euroa), mikäli lapselle ei voida vahvistaa vähintään elatustuen suuruista elatusapua tai jos vanhempi ei kykene maksamaan vahvistetun suuruista elatusapua (ElatusturvaL 5 §). Jos tuomioistuin vahvistaa elatusavun kunnallista elatustukea alhaisemmaksi, kunta maksaa lapselle elatustukea, mikäli tuomioistuimen päätöksestä ilmenee, että elatusavun alhaisuus johtuu maksuvelvollisen puutteellisesta elatuskyvystä (vähävaraisuuslauseke, ElatusturvaL 5 § 4-kohta). Tämän vuoksi tuomarin tulee aina muistaa viran puolesta ottaa käsittelyssä esille kysymys alhaisen elatusavun perusteista.

Jos jo hakemuksessa/kanteessa vaaditaan elatustukea alhaisempaa elatusapua ilman, että elatusavun perusteista esitetään selvitystä, käsittelijän tulee informoida hakijaa/kantajaa siitä, että ilman riittävää selvitystä tuomioistuin ei voi lisätä päätökseen vähävaraisuuslauseketta, jolloin lapsi tulee menettämään elatustuen.

Mikäli vanhemmat sopivat elatustukea alhaisemmasta elatusavusta ja haluavat ratkaisuun vähävaraisuuslausekkeen, heidän tulee esittää oikeudelle selvitys elatusvelvollisen puutteellisesta elatuskyvystä. Tuomioistuin tutkii vähävaraisuuslausekkeen edellytykset ja sovinnon vahvistamisen

yhteydessä antaa ratkaisun lausekkeesta.

Kunta maksaa elatustukea takautuvasti vain lyhyeltä ajalta (ElatusturvaL 12.1 §), vaikka tuomioistuimien olisikin tehnyt päätöksen takautuvasta elatusavusta. Tämän vuoksi asian kiireellinen käsittely on tärkeää ja käsittelyn pitkittyessä esimerkiksi sosiaalitoimen selvityksen hankkimisen vuoksi, lapsen elatuksen turvaamiseksi on tärkeää antaa elatusavusta väliaikais määräys.

Jos lapselle ei ole vahvistettu isää, hän on oikeutettu kunnalliseen elatustukeeseen. Jo maksettua elatustukea ei peritä takaisin, vaikka isyys myöhemmin vahvistetaan. Tämän vuoksi isyyden vahvistamista koskevan kanteen yhteydessä vahvistettavasta elatusavusta on muistettava vähentää lapsen päätöspäivään mennessä saama elatustuki.

4.11. Elatusavun muuttaminen

Oikeuskäytännössä elatusavun muutoskynnys on muodostunut korkeaksi. Koska elatuskyvyn ylittävien tai alittavien elatusapujen pysyttämiselle ei ole perusteita, elatusavun muutoskynnyksen alentamiselle on selvä tarve. On toivottavaa, että tuomioistuinikäytäntö tältäkin osin yhdenmukaistuu.

Elatuslain 11 § 1 mom asettaa elatusavun muuttamiselle kaksi edellytystä eli sen, että olosuhteet ovat elatusavun vahvistamisen jälkeen muuttuneet olennaisesti ja sen, että elatusavun muuttamista on pidettävä kohtuullisena.

Oikeusministeriön elatusapuohjeessa annetaan suositus elatusavun muutoskynnyksen alentamiseksi. Tavoitteena on ollut määrittää muutoskynnys yksiselitteisesti, jotta vältettäisiin tarpeettomat riidat kynnyksen ylittymisestä. Ohjeen mukaan olosuhteet ovat muuttuneet olennaisesti, jos muuttuneilla arvoilla laskettavan elatusavun määrä ylittää/alittaa vahvistetun elatusavun vähintään 15 %. Muutoksen olennaisuuteen kuuluu myös se, ettei se ole lyhytaikainen. Muutoksen olennaisuuden toteamisen jälkeen tehdään vielä lain edellyttämä kokonaisharkinta siitä, onko elatusavun muuttaminen kohtuullista.

Elatusavun muuttaminen voi perustua myös siihen, että vahvistetun elatusavun harkitaan olleen jo alunperin kohtuuton (ElatuL 11 § 3 mom). Elatuslain sanamuodon mukaan tämä ns. alkuperäinen kohtuuttomuus koskee vain elatusavusta tehtävää sopimusta, mutta periaatetta voidaan soveltaa myös tuomioistuimen vahvistamaan elatusapuun, mikäli elatusavun edellytyksiä ei ole selvitetty, vaan elatusavun vahvistaminen on perustunut esimerkiksi vaatimuksen myöntämiseen tai osapuolten väliseen sovintoon (KKO: 1995:121).

OM:n ohjeen mukaan sosiaalitoimen on vahvistaessaan elatusavun kirjattava muistiin kaikki sen määräytymiseen vaikuttaneet seikat. Myös tuomioistuimen on hyvä, mikäli mahdollista, kirjata nämä seikat ainakin valmisteluistunnon pöytäkirjaan. Tämä helpottaa tuomioistuimen harkintaa, jos se joutuu myöhemmin käsittelemään elatusavun muuttamisen edellytyksiä.

4.12. Koulutusavustus

Vanhemmat vastaavat 18 vuotta täyttäneen lapsen koulutuksesta aiheutuvista kustannuksista, mikäli se harkitaan kohtuulliseksi (ElatuL 3 § 2 mom).

Oikeuskäytännössä on katsottu vakiintuneesti, että koulutusavustusta voi saada lukion käymiseen,

sillä lukion katsotaan kuuluvan kansalaisten peruskoulutukseen (KKO:1996:5). Koulutusavustuksen voi vahvistaa myös ammatilliseen koulutukseen, mutta kynnys siihen on korkeampi. Se perustuu muun muassa siihen, että ammattiin valmistavaan koulutukseen on helpompi ottaa opintolainaa, koska valmistuttuaan opiskelija kykenee todennäköisesti maksamaan lainan takaisin.

Koulutusavustuksen vahvistaminen edellyttää aina tapauskohtaista harkintaa siitä, onko vahvistaminen kohtuullista. Harkinnassa otetaan huomioon lapsen omat mahdollisuudet vastata koulutuskustannuksistaan esimerkiksi opintorahalla, opintolainalla tai työnteolla. Myös vanhempien taloudellisella tilanteella ja lapsen koulumenestyksellä on merkitystä kohtuullisuusarvioinnissa (KKO:1997:173).

Koulutusavustuksen määrään ei voida suoraan soveltaa elatusapua koskevia säännöksiä (KKO:1997:26), vaikka koulutuskustannuksiin luetaankin suoranaisten opintomenojen lisäksi myös koulutuksen aikaiset elinkustannukset (KKO 1996:5). Esimerkiksi harrastuksista aiheutuvat kustannukset eivät pääsääntöisesti kuulu koulutusavustuksella katettavaksi.

Päätös koulutusavustuksesta voidaan kirjoittaa muotoon: "... A veloitetaan suorittamaan B:lle koulutusavustuksena xx euroa kuukaudessa xx lukien 31.5.200x saakka, kuitenkin enintään lukion päättymiseen saakka."

5. OIKEUDENKÄYNTIKULUT LAPSIASIASSA

5.1. Lapsen huolto ja tapaamisoikeus

Oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuteen sovelletaan oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 2 §:ä. Asian hävinnyt osapuoli velvoitetaan korvaamaan toisen osapuolen oikeudenkäyntikulut vain, jos siihen on erityistä syytä. Hallituksen esityksen mukaan erityiseksi syyksi riittää asian riittäisyys (HE 107/1998, s.17). Korkeimman oikeuden mukaan näin ei ole (KKO 2005:41 ja KKO 2003:105), vaan korvausvelvollisuutta on arvioitava sen nojalla, millaiset perusteet asianosaisilla on ollut asian riitauttamiseen ja miten asia on asianosaisten vaatimuksiin ja niiden perusteisiin nähden ratkaistu.

Erityisenä syynä voidaan yleensä pitää ainakin sitä, että

- asianosainen vaatii toistuvasti aiempien päätösten muuttamista ilman, että hänen vaatimuksensa menestyisivät,
- asianosaisen shikaaninomaista menettelyä oikeudenkäynnissä,
- oikeudenkäynnin perusteeton pitkittämistä tai paisuttamista,
- asianosaisen ilmeisen perusteettomia vaatimuksia.

Oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuudella on ihmisten käyttäytymistä ohjaava vaikutus. Se, ettei asianosaisella ole todellista riskiä korvausvelvollisuudesta, alentaa kynnystä tehdä uusia perusteettomia hakemuksia. Sen vuoksi huoltoriidoissa tulisi nykyistä tarkemmin harkita oikeudenkäyntikulujen korvausvastuuta ottaen huomioon osapuolten vaatimusten perusteet, vaatimusten menestyminen ja osapuolten menettely oikeudenkäynnissä.

5.2. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpano

Siitä huolimatta, että lain esitöissä ja oikeuskirjallisuudessa täytäntöönpanoasian on katsottu olevan luonteeltaan indispositiivinen (ks. LaVM 7/1996), korkein oikeus on katsonut, että oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuteen sovelletaan oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:ä (KKO 2005:59).

Koska kuitenkin lähivanhemman maksettavaksi tuomittavat oikeudenkäyntikulut tulevat rasittamaan sitä taloutta, jossa lapsi elää ja voivat siten koitua lapsen vahingoksi, voidaan tarvittaessa käyttää OK 21 luvun 8 b §:n suomaan kohtuullistamismahdollisuutta. Näin voidaan tehdä erityisesti tilanteissa, joissa

- tapaamisoikeuden toteutumattomuuteen on syytä molemmissa vanhemmissa,
- tapaamispäätöksen rikkominen on ollut vähäinen
- päätös on määrätty pantavaksi täytäntöön ilman uhkasakkoa.

Kun oikeudenkäyntikuluvastuuseen sovelletaan OK 21:1 §:ä, voidaan arvioida myös sitä, tarkoittaako "asian häviäminen" täytäntöönpanoasiassa samaa kuin muissa riita-asioissa.

Koska lähivanhemman maksettavaksi tuomittavat oikeudenkäyntikulut tulevat rasittamaan sitä taloutta, jossa lapsi elää ja voivat siten koitua lapsen vahingoksi, voidaan toisinaan käyttää OK 21 luvun 8 b §:n suomaan kohtuullistamismahdollisuutta.

5.3. Lapsen elatus

Oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuus määräytyy elatusvelvollisen osalta

oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:n mukaan ja lapsen osalta sanotun luvun 2 §:n mukaan (KKO 2003:104 ja KKO 2003:105). Lapsen edustajan korvausvelvollisuus määräytyy OK 21.6 §:n mukaan (KKO 1999:122).

Jos elatusapua käsitellään yhdessä lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan asian kanssa, elatusapua koskeva oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuus ratkaistaan osana pääasiaa. Tällöin koko asiaan sovelletaan OK 21 luvun 2 §:ä. Tästä voidaan poiketa, jos oikeudenkäyntikulut ovat pääosin aiheutuneet elatusapuvaatimuksen käsittelystä.

5.4. Lapsen palauttaminen Haagin sopimuksen perusteella

Oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuus määräytyy oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:n mukaan (KKO 2003:32).

5.5. Hakemuksen peruutus lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa

Mikäli asian käsittely jää hakemuksen peruuttamisen vuoksi sillensä, oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuus määräytyy OK 21 luvun 7 §:n 2 momentin mukaan (KKO 2005:59 ja KKO 2006:106). Tällöin hakija velvoitetaan korvaamaan vastapuolensa kulut, ellei ole erityistä syytä määrätä toisin. Arvioitaessa korvausvelvollisuutta on kiinnitettävä huomiota hakemuksen peruuttamisen syyhyn. Jos hakemus on johtanut hakijan tavoittelemaan tulokseen ilman oikeudenkäynnin jatkamista (esimerkiksi tapaamisoikeuden toteutuminen), tai jos peruuttaminen on johtunut seikasta, jota hakija ei ollut ennen oikeudenkäyntiä tiennyt, hakijalle ei tule yleensä oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuutta.

5.6. Sovinto

Jos osapuolet sopivat lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian, mutta oikeudenkäyntikuluvaatimukset jäävät tuomioistuimen päätettäväksi, asianosaiset vastaavat omista oikeudenkäyntikuluistaan, ellei ole erityistä syytä määrätä kuluvelvollisuudesta toisin (OK 21:2 §). Elatusapua koskevassa asiassa oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuus harkitaan vertaamalla kanteen vaatimuksia ja vastauksessa myönnettyä elatusavun määrää saavutetun sovinnon sisältöön. Koska syyt sovintoon voivat kuitenkin olla monenlaisia eikä tuomioistuimella useinkaan ole riittävästi oikeudenkäyntiaineistoa, jotta se voisi verrata sovintoa jutun todennäköiseen lopputulokseen, viime kädessä kulukysymys ratkaistaan kohtuusharkinnalla (KKO 1996:131, KKO 1997:77 ja KKO 2002:96).

Koska asian sovinnollinen ratkaiseminen on lapsiasiassa erityisen tärkeätä, tuomioistuimen tulee tukea sovintoihin pyrkiviä avustajia hyväksymällä oikeusavusta maksettavaksi myös oikeudenkäynnin ulkopuolella käydyistä sovintoneuvotteluista aiheutuneet palkkiot (HE 107/1998, s. 18).

5.7. Oikeudenkäyntikulujen määrä

Lasta koskevassa asiassa päämiehen avustaminen on usein työlästä ja aikaa vievää, mikä vaikuttaa oikeudenkäyntikulujen määrään. Hakemusasioita ei ole OK 21 luvussa eikä oikeusavun palkkioperusteista annetussa valtioneuvoston asetuksessa asetettu oikeudenkäyntikulujen määrän osalta eri asemaan kuin muita riita-asioita.

5.8. Tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrällinen sovittelu (OK 21:8b §)

Tuomioistuin voi viran puolesta sovittaa oikeudenkäyntikuluja. Vaikka asian laatu tai hakijan vähävaraisuus eivät yksinään oikeuta oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8b §:n nojalla alentamaan tuomittavien oikeudenkäyntikulujen määrää (KKO 2006:106), lapsiasiassa saattaa muita asioita useammin olla perusteita oikeudenkäyntikulujen alentamiselle.

6. LAPSEN HUOLLON JA TAPAAMISOIKEUDEN TÄYTÄNTÖÖNPANO

(Laki ja asetus lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta
Helin-Linna-Rintala: Huolto- ja tapaamispäätöksen täytäntöönpano. Helsinki. 1997)

6.1. Yleistä

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun päätöksen tai sosiaalitoimen vahvistaman sopimuksen täytäntöönpanoa voidaan vaatia tuomioistuimessa, kun päätöstä tai sopimusta (perustepäätös) ei ole noudatettu. On tärkeää erottaa toisistaan perustetta koskeva oikeudenkäynti ja täytäntöönpano-oikeudenkäynti. Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevaa asiaa ei tutkita täytäntöönpano-oikeudenkäynnissä uudelleen, vaan oletetaan, että tuomioistuin on päätöksen antaessaan tutkinut lapsen edun tai sosiaalitoimi on huomionut sen sopimusta vahvistaessaan. Tuomioistuin ei kuitenkaan automaattisesti anna täytäntöönpanomääräystä, vaan sen tulee ensin varmistua siitä, että itse täytäntöönpano on lapsen edun mukaista. Lain esitöiden mukaan täytäntöönpanoasia on luonteeltaan indispositiivinen (esim. LaVM 7/1996), mikä tarkoittaa sitä, että tuomioistuimen tulee kaikissa käsittelyn vaiheissa viran puolesta ottaa huomioon lapsen etu.

Täytäntöönpano-oikeudenkäynnin kohteena ovat:

- 1) tuomioistuimen päätös tai sosiaalitoimen vahvistama sopimus lapsen huollosta, asumisesta tai lapsen tapaamisoikeudesta
  - 2) tuomioistuimen antama väliaikaismääräys em. seikoista
  - 3) vieraassa valtiossa annettu lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva päätös (päätös saattaa edellyttää erillistä vahvistamismenettelyä, ks. kansainvälinen osio)
  - 4) vaatimus lapsen luovuttamisesta huoltajalleen, jos lapsi on jonkun muun kuin laillisen huoltajansa hoidossa
  - 5) lapsen tapaamisoikeuden täytäntöönpano, jos lapsi on jonkun muun kuin laillisen huoltajansa hoidossa
- 4-5-kohdan mukaisessa tilanteessa ei tarvita erillistä perustepäätöstä, vaan tuomioistuin voi antaa täytäntöönpanomääräyksen ns. virka-apuna.

6.2. Oikeuspaikka

Pääsääntöisesti lapsen tai hakijan vastapuolen (yleensä lähivanhempi) kotipaikka tai vakituinen asuinpaikka tai paikka, jossa jompikumpi oleskelee (OK 10 luku 14 §). Toissijaisesti hakijan kotipaikka tai vakituinen asuinpaikka (OK 10 luku 18 § 1 mom 7-k). Ellei lapsen/vastapuolen asuinpaikka ole tiedossa, tuomioistuimella on velvollisuus pyytää poliisilta virka-apua asuinpaikan selvittämiseksi (TpL 5 § 2 mom).

Huom. Oikeuspaikkaa ei voi muuttaa pitämällä lasta oikeudettomasti luonaan.

6.3. Asian siirtäminen toiseen tuomioistuimeen

Jos hakemus on tullut väärään tuomioistuimeen, se on *hakijan suostumuksella* siirrettävä oikeaan tuomioistuimeen (OK 10 luku 22 §).

Vaikka tuomioistuin olisi toimivaltainenkin, se voi *tarkoituksenmukaisuussyistä* siirtää asian toiseen toimivaltaiseen tuomioistuimeen. Tällainen tilanne voi tulla, jos lähivanhemman ja lapsen

asuinpaikka muuttuu oikeudenkäynnin alkuvaiheessa. Osapuolia on kuultava siirtämisestä (TpL 5 § 1 mom).

Siirtämisestä tai sitä koskevan vaatimuksen hylkäämisestä on tehtävä päätös. Päätökseen ei saa hakea muutosta (TpL 30 § 1 mom).

6.4. Hakijat

Hakijana on lapsen huoltaja, joka vaatii lapsen palauttamista luokseen tai tapaava vanhempi, joka vaatii vahvistetun tapaamisoikeuden toteuttamista. Sen sijaan vahvistetusta tapaamisoikeudesta huolimatta lähihuoltaja ei voi lapsen puolesta vaatia toisen vanhemman velvoittamista tapaamaan lastaan.

Ulosottomies voi hakea turvaamistoimena asetetun uhkasakon tuomitsemista ja uuden uhkasakon asettamista silloin, kun ulosottomies on ryhtynyt panemaan täytäntöön tuomioistuimen noutomääräystä (TpL:n 19 § 1 mom.).

6.5. Hakemus

Täytäntöönpanoa koskevan hakemuksen tulee olla kirjallinen (TpL 4 § 3 mom). *Istunnossa* osapuolet voivat kuitenkin *suullisesti* vaatia turvaamistointa tai tapaamisoikeuden ehtojen täsmentämistä. Kiireellisissä tapauksissa asia voi tulla vireille ulosottomiehen tai poliisin *ilmoituksesta* (TpL 25 § 3 mom).

Hakijan on hakemuksessaan yksilöitävä, millä uhalla hän vaatii vastapuolta täyttämään velvoitteensa ja ilmoitettava, milloin ja miten päätöstä tai vahvistettua sopimusta on rikottu. Hakemukseen tulee liittää täytäntöönpantava päätös/sopimus (perustepäätös).

6.6. Asian käsittelijä

Pääkäsittelyssä asia käsitellään joko yhden tuomarin johdolla tai tuomarin ja kolmen tuomarin muodostamassa täydessä kokoonpanossa (OK 2 luku 3 ja 5 § 1 mom 3-k).

Käräjäviskaali tai notaari ei voi käsitellä täytäntöönpanoasiaa (HE 96/1995 s.34 ja LaVM 7/1996 s. 4).

6.7. Tuomarin esteellisyys

Vakiintuneesti katsotaan, että riitaisessa huolto- ja tapaamisasiassa päätöksen antanut tuomari on esteellinen käsittelemään oman päätöksensä täytäntöönpanoa koskevaa asiaa. Sen sijaan yhteisen hakemuksen tai vanhempien sovinnon perusteella huolto- ja tapaamisasian ratkaissut tuomari ei ole esteellinen käsittelemään täytäntöönpanoa paitsi jos tuomari on aktiivisesti istunnossa osallistunut sovinnon rakentamiseen.

Tuomari, joka on asettanut uhkasakon, voi käsitellä asettamansa uhkasakon tuomitsemista koskevan vaatimuksen (Rintala, Helin ym. s. 138). Sen sijaan tuomari, joka on hylännyt sakon asettamista/noutoa koskevan hakemuksen, ei voi käsitellä uutta, samaa asiaa koskevaa hakemusta,

koska hänellä voidaan katsoa olevan ennakkokäsitys asiasta.

6.8. Asian kiireellinen käsittely

(TpL 10 § 2 mom)

Täytäntöönpanoa koskevat asiat käsitellään erityisen kiireellisenä. Sen vuoksi hakemus lähetetään tiedoksiintoon heti sen saavuttua. Tiedoksiannossa on syytä käyttää haastemiestä.

Tiedoksiintoaikaa annetaan yleensä enintään yksi viikko. Käsittelyn kiirehtimiseksi vastausaikaa annetaan 3-7 päivää. Vastapuoli voidaan myös kutsua vastaamaan suoraan istuntoon.

Vaikka lain mukaan on mahdollista, että asia lähetetään sovittelijalle jo ennen sen tiedoksi antamista, on parempi, että vastapuolelle annetaan ensin mahdollisuus vastata hakemukseen. Hän voi tällöin suostua noudattamaan päätöstä/sopimusta vapaaehtoisesti. Lisäksi vastauksesta saatava tieto vastapuolen suhtautumisesta asiaan edesauttaa asian käsittelyä/sovittelun toimittamista.

6.9. Huoltoriidan ja täytäntöönpanoasian samanaikainen vireillä olo

(TpL 27 §)

Vireillä oleva huolto-/tapaamisoikeusriita ei estä täytäntöönpanohakemuksen käsittelyä. Sen sijaan täytäntöönpanoasiaa ei voida ottaa käsiteltäväksi tai sitä sen käsittelyä jatkaa, jos

- tuomioistuin on muuttanut täytäntöönpanon kohteena olevaa päätöstä
- antanut aiemman päätöksen korvaavan väliaikais määräyksen
- täytäntöönpano on hovioikeuden päätöksellä kielletty tai keskeytetty.

6.10. Huoltoriidan ja täytäntöönpanoriidan keskinäinen suhde

Samaan aikaa vireillä olevaa huolto-oikeudenkäyntiä ja täytäntöönpano-oikeudenkäyntiä ei saa yhdistää (TpL 27 § 2).

Vaikka osapuolet usein esittävät täytäntöönpano-oikeudenkäynnissä samat väitteet ja tarjoavat saman todistelun kuin aiemmassa huolto-oikeudenkäynnissä, täytäntöönpano-oikeudenkäynnistä ei saisi tulla huolto-oikeudenkäynnin toisinto. Paras keino välttyä tältä on tuomarin tiukka ja taitava prosessinjohto. Todistelua voidaan rajoittaa OK 17 luvun 7 §:ssä kerrotuilla perusteilla. Se, että sama todistelu on esitetty toisessa oikeudenkäynnissä, ei ole yksinään peruste evätä tarjottua näyttöä.

6.11. Valmisteluistunnon järjestäminen ennen sovittelua

Riitainen täytäntöönpanoasia käsitellään riita-asiain käsittelyjärjestyksessä (OK 8:4). Näin ollen riitainen täytäntöönpanoasia on käsiteltävä istunnossa. Kirjallisessa menettelyssä voidaan kuitenkin antaa päätökset väliaikaisista turvaamistoimista (TpL 25 §).

Asian laadusta riippuen tuomari voi vastauksen saapumisen jälkeen siirtää asian sovitteluun tai viedä sen valmisteluistuntoon. Valmisteluistunto on hyvä vaihtoehto erityisesti, jos

- hakemus ja vastaus ovat niukat ja asiassa on tarpeen tarkemmin selvittää hakemuksen ja vastauksen perusteita
- näyttää siltä, että asia olisi mahdollista sopia valmisteluistunnossa ja sovittelu jäisi siten tarpeettomaksi

- asiassa on käyty jo aiempia täytäntöönpano-oikeudenkäyntejä, joissa on tehty sovittelu ja uusi sovittelu näyttää tarpeettomalta
- tuomari haluaa yksilöidä sovittelijalle esitettävän sovittelupyynnön.

Asian käsittelyyn valmisteluistunnossa soveltuvat huolto- ja tapaamisriidan käsittelyä valmisteluistunnossa koskevat suositukset (ks. 7.2.).

6.12. Täytäntöönpanosovittelu

Sovittelun järjestäminen täytäntöönpanoasiassa on pääsääntö (TpL 6 §).

Sovittelu voidaan jättää toimittamatta, jos

- lapsen etu vaatii painavista syistä pikaista täytäntöönpanoa. Esimerkiksi lapsi on jätetty perusteettomasti palauttamatta tapaamisesta tai lapsen loma tapaavan vanhemman luona on alkamassa
- aikaisemman oikeudenkäynnin ja sovittelun perusteella voidaan päätellä, että sovittelu jäisi tuloksettomaksi
- *huoltoa* koskeva päätös on enintään kolme kuukautta vanha eikä sovitteluun ole erityistä syytä. Erityinen syy voi olla esimerkiksi olosuhteiden muutos.

Kuka määrätään sovittelijaksi?

Sovittelijaksi määrätään yksi tai useampi

- lapsen kotikunnan nimeämä sovittelija ja/tai
- muun kunnan sovittelijaksi nimeämä sovittelija ja/tai
- muu TpL 6.1 §:n ehdot täyttävä, käräjäoikeuden sopivaksi arvioima henkilö.

Peruste muun kuin kunnan nimeämän sovittelijan määräämiselle voi olla esimerkiksi erityinen asiantuntemus, kunnan sovittelijoiden esteellisyys tai osapuolten oma pyyntö. Päätös tulee tällöin perustella. Ennen sovittelijan määräämistä selvitetään sovittelijoiden mahdollisuudet ottaa tehtävä vastaan.

Yhtä useampi sovittelija määrätään *tarvittaessa* (TpA 2.1 §). Perusteena useamman sovittelijan määräämiselle voi olla se, että

- vanhemmat asuvat eri paikkakunnilla
- erityisen asiantuntemuksen tarve
- osapuolten väliset jyrkät ristiriidat
- osapuolten pyyntö.

Sovittelija määrätään joko vastauksen saapumisen jälkeen kirjallisessa menettelyssä tai valmisteluistunnossa. Tuomioistuimien voi antaa *sovittelijalle ohjeita* sovittelun suorittamisesta (TpL 7.4 §). Tuomari voi esimerkiksi kiinnittää sovittelijan huomiota siihen, mitä valmisteluistunnossa on tullut esiin ja mitkä seikat näyttävät estävän päätöksen/sopimuksen toteuttamisen. Sovittelijan määräämisestä ei saa valittaa.

Sovittelulle annetaan neljä viikkoa aikaa. Määräajan pidentämisen tulee olla poikkeuksellista.

Lisäajan antaminen voi olla perusteltua, jos sovittelija katsoo, että jatkoaika todennäköisesti auttaisi sovintoon pääsemisessä.

Sovittelijalle maksetaan palkkio oikeusministeriön asetuksen 12.1.2009 (14/2009) mukaan.

Sovittelijan salassapitovelvollisuus
ks. Julkisuutta koskeva osio 15)

6.13. Täytäntöönpano ilman perustepäätöstä (TpL 1 § 3 mom)

Tuomioistuin voi määrätä lapsen luovutettavaksi huoltajalleen, jos lapsi on jonkun muun kuin laillisen huoltajansa hoidossa. Tällöin täytäntöönpanon perusteeksi ei tarvita erillistä perustepäätöstä, vaan täytäntöönpanomääräyksen perusteeksi riittää se, ettei lasta luonaan pitävällä henkilöllä ole laillista oikeutta luonapitoon.

Vaatus lapsen luovuttamisesta lailliselle huoltajalleen *voidaan hylätä vain TpL 14 § 2 momentissa mainituilla perusteilla.*

Tapaava vanhempi voi hakea tapaamisoikeuden täytäntöönpanoa TpL 1 § 3 momentin perusteella sellaista henkilöä vastaan, joka pitää lasta luonaan ilman laillista oikeutta, esimerkiksi jos joku henkilö pitää lasta luonaan pelkästään lähivanhemman suostumuksen perusteella. Jos luonapito tapahtuu esim. oheishuoltoa koskevan päätöksen perusteella, TpL 1 § 3 momentti ei sovellu. Tällöin tapaavan vanhemman tulee hakea tapaamisoikeuspäätökseen perustuvaa täytäntöönpanoa lähivanhempaa vastaan.

6.14. Erityisen selvityksen hankkiminen

Tuomioistuin voi asian selvittämiseksi viran puolesta:

- 1) pyytää valtion tai kunnan viranomaisen lausunnon asiassa (TpL 12.2§ ja TpA 8§),
- 2) kutsua sovittelijan tai jonkun muun henkilön kuultavaksi oikeuteen. Riippuen henkilöllä olevien tietojen laadusta, häntä voidaan kuulla joko todistajana tai asiantuntijana. Todistajaa/asiantuntijaa koskevat samat salassapitosäännöt kuin sovittelijankertomuksen laatimista. Asiantuntijalla on oikeus saada valtion varoista kohtuullinen palkkio ja korvaus tarpeellisista kuluista (TpA 12 §). Sovittelijalle maksetaan kuulemisesta palkkio oikeusministeriön asetuksen 14/2009 mukaan. Tuomioistuimen nimeämän todistajan palkkio maksetaan valtion varoista,
- 3) määrätä, että lapsi on lääkärin tai muun asiantuntijan (esim. psykologi, psykiatri) tutkittava (TpL 12.3§ ja TpA 8§) . Lähihuoltaja voidaan velvoittaa sakon uhalla viemään lapsi tutkimukseen ja esittämään määräajassa tuomioistuimelle tutkimuksen tekijän todistus siitä, että velvoite on täytetty. Tuomioistuin toimittaa määräyksensä sosiaalitoimelle, jonka velvollisuutena on hankkia tuomioistuimen määräyksessään tarkoittama asiantuntija ja huolehtia muutoinkin, että tutkimus tehdään. Tämän vuoksi tuomioistuimen tulee määräyksessään *yksilöidä*, millaisen tutkimuksen se haluaa tehtäväksi. Käytännössä on hyvä yhdessä sosiaalitoimen kanssa etukäteen selvittää mahdollinen asiantuntija ja tutkimuksen edellyttämä aikataulu. Ks. palkkion osalta TpA 13 §.

6.15. Lapsen kuuleminen ja mielipide

Toisin kuin huoltolaissa, täytäntöönpanolaissa on riittävän ikäiselle ja kypsälle lapselle annettu itseään kuulemisoikeus. Täytäntöönpanoon ei saa ryhtyä, jos 12-vuotias tai sitä nuorempi, mutta

riittävän kehittynyt lapsi sitä vastustaa (kielto-oikeus). Kuitenkaan mikä tahansa lapsen ilmaisema tahto ei estä täytäntöönpanoa, vaan lapsen mielipiteen tulee olla muodostunut riittävän ja vapaan harkinnan pohjalta (informed consent-periaate) eli viime kädessä vastata hänen objektiivisesti arvioitavaa etuaan (ks. KKO 2004:76 ja 2004:129). Vaikka lapsen mielipiteellä täytäntöönpanoasiassa on usein huomattava merkitys, sen painoarvoa voidaan pitkälti arvioida samojen periaatteiden pohjalta kuin huolto- ja tapaamisasiassakin. Lapsen mielipiteen merkitystä harkittaessa tulee muistaa, että lapsi on suojelun kohde myös täytäntöönpanossa (ks. 11-kohta).

Lasta kuulee ensisijaisesti sovittelija. Jos lasta kuullaan tuomioistuimessa, sovelletaan huoltolain 11.2 §:n periaatteita.

6.16. Päätös täytäntöönpanoasiassa (TpL 4 luku)

6.16.1. Hakemuksen hyväksyminen

Hakemuksen hyväksyminen edellyttää jo tapahtunutta perustepäätöksen rikkomista tai laiminlyöntiä. Ilman sitä täytäntöönpanomääräystä ei voi antaa, vaikka olisi olemassa ilmeinen riski päätöksen noudattamatta jättämisestä. Päätöksessä annetaan *täytäntöönpanomääräys*, jolla hakijan vastapuoli veloitetaan

- luovuttamaan lapsi hakijalle (huollon täytäntöönpano)
- sallimaan lapsen ja tapaavan vanhemman väliset tapaamiset sekä
- ryhtymään muihin päätöksessä määrättyihin toimenpiteisiin tapaamisten toteuttamiseksi.

Täytäntöönpano voidaan määrätä toteutettavaksi lain mukaisin pakkokeinoin, joita ovat *uhkasakko ja nouto*. Poikkeuksellisesti täytäntöönpanomääräys voidaan antaa myös *ilman pakkokeinoja*. *Se edellyttää aina sitä, että* tuomari on vakuuttunut, että osapuoli tulee ilman pakkokeinoakin noudattamaan täytäntöönpanomääräystä.

Nouto

Lapsi voidaan määrätä noudettavaksi sekä huollon/asumisen että tapaamisoikeuden toteuttamiseksi.

- Huollon osalta nouto tulee kyseeseen esimerkiksi, jos
- lapsi on perusteetta jätetty palauttamatta tapaamisesta
  - lasta uhkaa maastavienti
  - on epäiltävissä, että lasta yritetään piilottaa täytäntöönpanon estämiseksi
  - jos lapsen olosuhteet ovat puutteelliset tai muutoin epäselvät.

Tapaamisoikeuden osalta noudon määrääminen edellyttää *erittäin painavia syitä*. Noutomääräys annetaan kerrallaan vain yhtä tapaamiskertaa varten.

Uhkasakon asettaminen

Uhkasakko voidaan asettaa *kiinteänä tai juoksevana*.

Kiinteä uhkasakko lain pääsääntö. Se asetetaan kertaluonteisena. Sakon suuruuteen vaikuttavat

- rikkomuksen laatu ja laajuus
- velvoitetun maksukyky
- muut asiaan vaikuttavat seikat. Tässä voidaan ottaa huomioon muun muassa hakijan oma menettely täytäntöön pantavan päätöksen noudattamisessa (UhkasakkoL 8 §).

Täytäntöönpanon varmistamiseksi sakon tulee olla määrältään tuntuva (pääsääntöisesti 1000 - 2000 euroa). Sakon määrää tulee kuitenkin kussakin tapauksessa harkita tarkkaan, jotta se ei johda kohtuuttomuuksiin.

Juoksevan uhkasakon asettaminen edellyttää erityistä syytä. Tällainen syy voi olla esimerkiksi päätöksen toistuva rikkominen tai se, että oikeudenkäyntiaineiston perusteella on aiheutta olettaa, ettei osapuoli noudata kertauhkasakolla vahvistettua täytäntöönpanomääräystä.

Juoksevalle uhkasakolle asetetaan kiinteä peruserä ja lisäerä kutakin täytäntöönpanopäätöksessä määriteltyä ajanjaksoa varten. Huollon osalta ajanjakson voi määritellä viikkoina tai jopa päivinä. Tapaamisoikeuden osalta on tarkoituksenmukaisempaa määrätä lisäerä jokaisesta tapaamiskerrasta, jona päätöstä/vahvistettua sopimusta ei ole noudatettu.

Juokseva uhkasakko asetetaan enintään kuuden kuukauden ajaksi.

Juoksevaa uhkasakkoa koskevan päätöksen voi kirjoittaa esimerkiksi seuraavasti:

“A velvoitetaan hänelle nyt asetettavan sakon uhalla sallimaan B:n ja C:n väliset tapaamiset sekä ryhtymään muihin toimenpiteisiin tapaamisen toteuttamiseksi siten kuin täytäntöönpanotavassa/ja tässä päätöksessä on määrätty.

Uhkasakon peruserä on xx euroa ja lisäerä yy euroa jokaisesta kerrasta, jona XX:n käräjäoikeuden 1.1.2000 antamaa päätöstä ja siihen nyt tehtyjä täsmennyksiä/muutoksia ei ole noudatettu.

Uhkasakko asetetaan 2.2.2001 alkaen laskettavalle kuuden kuukauden ajanjaksolle.”

Jos velvoitettu osapuoli ei ole henkilökohtaisesti läsnä, kun uhkasakon asettamispäätös annetaan, päätös on välittömästi postitettava tavallisena virkakirjeenä hänelle tiedoksi.

6.16.2. Hakemuksen hylkääminen

Hakemus hylätään, jos

- hakija ei ole näyttänyt toteen, että vastapuoli on rikkonut oikeuden päätöstä/vahvistettua sopimusta
- osapuolella on ollut hyväksyttävä syy olla noudattamatta päätöstä/sopimusta
- olosuhteet ovat olennaisesti muuttuneet ja täytäntöönpano olisi selvästi lapsen edun vastaista
- täytäntöönpano olisi muusta syystä selvästi lapsen edun vastaista. Muu syy voi olla esimerkiksi lapsen vastustus. Muu syy voi olla sekin, että perustepäätös on itsessään lapsen edun vastainen. Näin voi olla esimerkiksi silloin, kun perustepäätös on perustunut vanhempien väliseen sopimukseen eikä tuomioistuimien/sosiaalitoimi ole tutkinut sopimuksen lapsen edun mukaisuutta.

Jos hakemus hylätään selvästi lapsen edun vastaisena (TpL 14 §), päätöksestä ei saa valittaa (TpL 30 § 1 mom. 2-k). Samalla perustepäätöksen täytäntöönpanokelpoisuus raukeaa eikä sen perusteella voi enää hakea täytäntöönpanoa. Kummallakin osapuolella samoin kuin sosiaalilautakunnalla on tässä tilanteessa oikeus panna vireille hakemus uuden täytäntöönpano-perusteen saamiseksi. Tuomioistuimen tulee *viran puolesta ilmoittaa* vireillepano-oikeudesta sekä osapuolille että sosiaalilautakunnalle. Jos asia on jo vireillä tuomioistuimessa, päätöksestä on ilmoitettava ko. tuomioistuimelle.

Jos hakemus on hylätty muulla perusteella kuin lapsen edun vastaisena (esim. näytön puuttumisen vuoksi), päätöksestä saa valittaa normaaliin tapaan. Tällöin myös perustepäätös pysyy voimassa ja sen perusteella voidaan hakea uudelleen täytäntöönpanoa.

6.16.3. Uhkasakon tuomitseminen (TpL 19 §)

Jos osapuoli ei ole noudattanut täytäntöönpanomääräystä, uhkasakon tuomitsemista maksettavaksi on haettava erillisellä täytäntöönpanohakemuksella. Samassa hakemuksessa voidaan vaatia myös uutta uhkasakkoa asetettavaksi. Uusi uhkasakko voidaan kuitenkin asettaa vasta, jos edellinen sakko on tuomittu maksettavaksi.

Uhkasakon tuomitseminen ei edellytä asettamispäätöksen lainvoimaisuutta. Juoksevan uhkasakon osalta voidaan tuomita maksettavaksi vain ne erät, joiden osalta päätöstä on rikottu.

Uhkasakko voidaan tuomita asetettua lievempänä, jos

- osapuoli on suurimmalta osin noudattanut täytäntöönpanomääräystä
- osapuolen maksukyky on merkittävästi alentunut tai
- alentamiseen on muu perusteltu syy.

Uhkasakkoa ei voida tuomita maksettavaksi, jos

- täytäntöönpanomääräyksen noudattamatta jättämiseen on ollut hyväksyttävä syy. Esimerkiksi lapsi on sairastunut, hakija on omalla toiminnallaan estänyt päätöksen toteutumisen tai riittävän kehittynyt lapsi on vastustanut täytäntöönpanoa
- velvoite on täytetty ennen uhkasakon tuomitsemista
- jos perustepäätöksen täytäntöönpano on kielletty tai keskeytetty
- jos huollosta tai tapaamisoikeudesta on annettu uusi päätös tai väliaikaismääräys
- uhkasakon asettamispäätös on vanhentunut (TpL 20 § ja UhkasakkoL 13 §)

6.17. Täytäntöönpanon turvaamistoimet

(TpL 17 §)

Turvaamistoimien tarkoituksena on turvata oikeuden määräämän täytäntöönpanon toteutuminen. Turvaamistoimen antaminen edellyttää sitä, että tuomioistuimien on antanut pääasiasta täytäntöönpanomääräyksen. Turvaamistoimi voidaan antaa *sekä hakijalle että vastapuolelle*.

Turvaamistoimia on pääkaupunkiseudun tuomioistuimissa käytetty harvoin. Tapaajavanhemman velvoittaminen tallentamaan passinsa ulosottomiehen huostaan tapaamisen ajaksi lienee tavallisin turvaamistoimi. Tuomioistuimella on kuitenkin velvollisuus viran puolesta ottaa keskusteluun täytäntöönpanon toteuttamisen mahdolliset esteet ja antaa niistä tarvittaessa turvaamistomääräys. Turvaamistoimien tähänastista laajempi käyttö on suositeltavaa.

6.18. Tapaamisoikeuden ehtojen muuttaminen

(TpL 13 §).

Täytäntöönpano-oikeudenkäynnissä voidaan vahvistetun tapaamisoikeuden ehtoja muuttaa tai täsmentää

- 1) väliaikaisesti
- 2) pysyvästi vähäisessä määrin.

Edellytyksenä muuttamiselle/täsmennykselle on, että

- se edistää tapaamisoikeuden toteuttamista ja
- se on lapsen edun mukaista.

6.18.1. Väliaikainen muuttaminen

Joko käsittelyn ajaksi tai muutoin väliaikaisesti (esim. määräaikainen päätös).

Tuomioistuin ei anna täytäntöönpanoasiassa väliaikaismääräystä, vaan tekee *päätöksen*.

Vahvistetun *tapaamisoikeuden väliaikainen muuttaminen* voi tulla kyseeseen, jos

- lapsen ja tapaavan vanhemman yhteydenpito on katkennut, ja tapaamisten aloittaminen uudelleen porrastaen harkitaan tarpeelliseksi
- on tarve määrätä tapaamiset joksikin aikaa valvotuiksi/tuetuiksi. Esimerkiksi jos perustepäätöksessä vahvistettu tapaamisten laajentaminen valvotuista tapaamisista normaaleihin tapaamisiin on sidottu vain määräaikaan eivätkä valvotut tapaamiset ole toteutuneet lainkaan
- jos lähivanhempi aikoo estää tai on estänyt kesä- tai muun lomaluonapidon, tuomioistuin voi määrätä, että luonapito poikkeuksellisesti toteutetaan muuna kuin päätöksessä vahvistettuna ajankohtana
- väliaikaisella muutoksella halutaan oikeudenkäynnin aikana kokeilla jotain uutta tapaamisjärjestelyä.

Tehtävä muutos voi olla vähäistä suurempi, kunhan se on väliaikainen. Väliaikaisessa muutoksessa on yleensä kyse *siirtymäkauden järjestelystä*, jonka jälkeen tuomioistuimen määräämässä ajassa palataan noudattamaan alkuperäistä päätöstä.

Väliaikainen muuttaminen ei edellytä perustepäätöksen lainvoimaisuutta. Jos perusteasia on vireillä hovioikeudessa ja käräjäoikeus muuttaa tapaamisen ehtoja väliaikaisesti, siitä on tiedotettava hovioikeudelle.

6.18.2. Pysyvä muutos/päätöksen täsmentäminen

Päätöstä voi muuttaa pysyvästi vain vähäisessä määrin. Rajana päätöksen pysyvälle muuttamiselle voidaan pitää sitä, että muutos parantaa päätöksen toimivuutta, mutta ei muuta sen perusteita. Täytäntöönpanopäätöksessä ei voida esimerkiksi muuttaa valvomattomia tapaamisia pysyvästi valvotuiksi tai yön yli -tapaamisia päivätapaamisiksi.

Päätöstä voidaan muuttaa esimerkiksi, jos

- päätöksestä puuttuu tarpeellisia määräyksiä tapaamisen käytännön järjestelyistä
- päätöksessä on määräyksiä, jotka käytännössä ovat aiheuttaneet hankaluuksia.

Tällaiset muutokset voivat koskea esimerkiksi tapaamisen alkamisen/päätymisen kellonaikoja, lapsen hakemis- ja palautusjärjestelyjä, vanhempien välistä yhteydenpitoa tapaamisten osalta, lomajärjestelyistä ilmoittamista tai tapaamisten peruuntumista lapsen sairastuessa. Vähäinen muuttaminen voi olla perusteltua myös, jos lapsen elämässä on tapahtunut pieniä muutoksia, joita vanhemmat eivät kykene joustavasti sovittamaan vahvistettuun tapaamisoikeuteen. Esim. lapselle on tullut uusia harrastuksia tai hän on muuttanut lähivanhemman kanssa kauemmaksi.

Jos vanhemmat sopivat istunnossa vähäistä suuremmasta muutoksesta, heidät voidaan ohjata tekemään huoltoa ja tapaamista koskeva hakemuksen oikeuteen. Asia voitaneen myös kirjata istunnossa suulliseksi huolto- tai tapaamishakemukseksi, antaa sille diaarinumero ja ratkaista asia

sopimuksen mukaisesti.

Muutettavan päätöksen tulee olla lainvoimainen.

6.19. Täytäntöönpanopäätöksen täytäntöönpanokelpoisuus

Itse täytäntöönpanoa koskeva päätös on heti täytäntöönpanokelpoinen, ellei tuomioistuin päätöksessään toisin määrää (TpL 28 §). Muut päätökset, kuten päätös oikeudenkäyntikuluista, on täytäntöönpanokelpoinen normaaliin tapaan vasta lainvoimaisena.

Jos lapsi on määrätty noudettavaksi, tuomioistuin voi hakijan pyynnöstä toimittaa päätöksen heti sen antamisen jälkeen ulosottoviranomaiselle (TpL 29 §). Koska lapsen noutaminen on poikkeuksellinen asia myös ulosottoviranomaiselle, on aina syytä ottaa ensin puhelimitse yhteyttä ulosottovirastoon ja ilmoittaa päätöksen lähettämisestä.

Tuomioistuin voi päätöksessään antaa velvoitetulle aikaa noudattaa päätöstä vapaaehtoisesti.

6.20. Muutoksenhakukiellot

Täytäntöönpanoasiassa annettavasta päätöksestä ei saa valittaa, jos kyse on

- 1) asian siirtämisestä toiseen tuomioistuimeen (TpL 5 §)
- 2) hakemus on hylätty lapsen edun vastaisena (TpL 14 §)
- 3) päätös koskee väliaikaista turvaamistointa (TpL 25 §). Muutoksenhakukielto ei koske uhkasakon tuomitsemista
- 4) tapaamisoikeuden ehtoja on muutettu väliaikaisesti (TpL 13 §).

Huom!

– jos tuomioistuin on TpL 25 §:n nojalla määrännyt lapsen sijoitettavaksi tai muuttanut tapaamisoikeuden ehtoja väliaikaisesti, päätöksestä saa kannella ilman määräaikaa. Tämän tulee näkyä muutoksenhakuohjauksessa.

- Muutoksenhakukielto koskee vain itse täytäntöönpanoasiaa. Esimerkiksi oikeudenkäyntikuluista saa valittaa normaalisti.

6.21. Lapsen palauttamista koskeva täytäntöönpanomääräys

(HuoltoL 46 §)

Kun hovioikeus antaa päätöksen lapsen palauttamisesta vieraaseen valtioon, se toimittaa päätöksen viran puolesta käräjäoikeuteen ja kehottaa käräjäoikeutta antamaan asiassa täytäntöönpanomääräyksen. Hakemus käsitellään *välittömästi* sen saavuttua käräjäoikeuteen. Vastapuolta ei kuulla eikä asiassa järjestetä sovittelua. Käräjäoikeuden harkintavalta täytäntöönpanosta on kapea. Tavoitteena on antaa päätös kirjallisessa menettelyssä jo samana päivänä. Päätöksen antaminen ei edellytä palauttamista koskevan päätöksen lainvoimaisuutta.

Täytäntöönpanomääräyksessä lapsi määrätään noudettavaksi. Käräjäoikeus voi samalla antaa TpL 17 §:n mukaisen turvaamistoimen. Hakemus voidaan hylätä vain sillä perusteella, että riittävän kypsä lapsi vastustaa täytäntöönpanoa, mikäli palauttamishakemus on tehty vuoden kuluessa lapsen luvattomasta maastaviennistä. Käräjäoikeus ei kuitenkaan erikseen kuule lasta, vaan lapsen

vastustus voi ilmetä lähinnä noutopäätöstä toteutettaessa. Jos lapsi on täyttänyt 16 vuotta, täytäntöönpano raukeaa. Uusi päätös lapsen huollosta/asumisesta tai lapsen huostaanotto eivät estä täytäntöönpanomääräyksen antamista.

Päätöksen perusteluiksi riittää viittaus hovioikeuden antamaan päätökseen. Tämän jälkeen päätös toimitetaan kiireellisesti ulosottomiehelle.

Päätöksen voi kirjoittaa seuraavasti:

“ Täytäntöönpanomääräys

Helsingin hovioikeuden xx antama päätös määrätään pantavaksi täytäntöön.

A määrätään ulosottomiehen toimesta noudettavaksi (esim. äitinsä B:n luokse).

Päätöksen perustelut

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 46 §:n mukaan lapsen palauttamisesta mainitun lain 30 §:n nojalla annettu määräys on vastapuolta kuulematta pantava täytäntöön määräämällä lapsi noudettavaksi.

Täytäntöönpanokelpoisuus

Helsingin hovioikeuden xx antama päätös voidaan panna heti täytäntöön, vaikka päätös ei ole saanut lainvoimaa. “

6.22. Oikeudenkäyntikulut täytäntöönpanoasiassa

Ks. oikeudenkäyntikuluja koskeva osio.

7. OIKEUDENKÄYNTI LAPSIASIOISSA

7.1. Kirjallinen valmistelu

7.1.1. Huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan hakemuksen vireille tulo

Lapsen huoltoa, asumista tai tapaamisoikeutta koskeva asia tulee pääsääntöisesti vireille kansliaan toimitettavalla kirjallisella hakemuksella. *Istunnossa* hakemuksen voi esittää myös suullisesti (OK 8 luku 1 §).

7.1.2. Hakijat (HuoltoL 14 §)

Hakijana voivat olla:

- vanhemmat yhdessä tai erikseen
- lapsen muu huoltaja
- sosiaalilautakunta
- jos lapsen huoltajat ovat kuolleet, hakijana voi olla myös lapsen sukulainen tai muu läheinen henkilö.

7.1.3. Elatusapuasian vireille tulo

Elatusapua koskeva vaatimus tulee vireille joko kanteena, isyyskanteen liitännäisvaatimuksena tai avioero- tai huoltoasian liitännäisvaatimuksena (ks. tarkemmin 4.3).

Jos tuomioistuimessa on samanaikaisesti vireillä elatusapukanne ja lapsen huoltoa ja/tai tapaamisoikeutta koskeva hakemus, on tarkoituksenmukaista yhdistää elatuskanne OK 8 luvun 9 §:n nojalla hakemusasiaan. Jos sen sijaan elatusapukanteen kanssa on samanaikaisesti vireillä avioerohakemus ilman liitännäisvaatimuksia, yhdistämistä ei ole tarpeen tehdä,

7.1.4. Kantaja elatusapuasiassa (ElatusL 13 §)

Elatusapukanteen voi panna vireille:

- lapsen huoltaja
- lapsen edunvalvoja
- sosiaalilautakunta.

Huom! Vanhemmat eivät voi panna yhdessä vireille elatusapukannetta, vaikka he voivat yhdessä hakea elatusavun vahvistamista avioero- tai huoltoasian yhteydessä.

7.1.5. Oikeuspaikka

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia

- käräjäoikeus, jonka tuomiopiirissä lapsella on kotipaikka tai vakituinen asuinpaikka (OK 10:13).
- toissijaisesti käräjäoikeus jonka tuomiopiirissä lapsella on viimeksi ollut kotipaikka tai vakituinen asuinpaikka taikka, jos lapsella ei ole ollut Suomessa kotipaikkaa tai vakituista asuinpaikkaa, käräjäoikeus, jonka tuomiopiirissä lapsen jommallakummalla vanhemmista tai huoltajaksi esitetyllä

henkilöllä on kotipaikka tai vakituinen asuinpaikka (OK 10: 18 § 1 mom 6-k)

- avioeron liitännäisasiana avioeroforum

Jos asia on saapunut väärään oikeuspaikkaan, OK 10: 22:n perusteella se voidaan hakijan suostumuksella siirtää oikeaan forumiin.

Elatusapuasia

- Käräjäoikeus, jonka tuomiopiirissä vastaajalla/asiaan osallisella on kotipaikka tai vakituinen asuinpaikka. (OK 10:1) tai vaihtoehtoisesti käräjäoikeus, jonka tuomiopiirissä elatusapua vaativalla tai saavalla on kotipaikka tai vakituinen asuinpaikka (OK 10:9)

- avioeron liitännäisasiana avioeroasian forum

- oikeuspaikasta ei voida sopia paitsi jos sopimus on tehty riidan syntymisen jälkeen (OK 10:19)

Jos asia on saapunut väärään oikeuspaikkaan, OK 10:22:n perusteella se voidaan hakijan suostumuksella siirtää oikeaan forumiin.

7.1.6. Käsittelyn kiireellisyys

Lapsia koskevat asiat ovat aina kiireellisesti käsiteltäviä, minkä vuoksi tuomarin tulisi ottaa asia käsittelyyn mieluummin jo samana päivänä tai viimeistään saman viikon kuluessa. Hakemuksista, joissa vaaditaan väliaikais määräystä, olisi syytä pyytää vastaus lyhyellä määräajalla tai haastaa asiaan osallinen kuultavaksi suoraan istuntoon. Erityisesti on vältettävä viiveitä asioissa, joissa väitetään lapsen turvallisuuden olevan uhattuna tai kaappausriskin olemassa.

7.1.7. Hakemuksen ja vastauksen täydennyttäminen

Hakemuksessa tulee olla perustelut ja todisteet vain tarvittaessa (OK 8:2). Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevalta hakemukselta ei yleensä ole ensivaiheessa tarpeen edellyttää perusteluja, jotta tuomioistuin ei synnytä osapuolten välille tarpeetonta riitaa.

(Tapaamisvaatimuksen täydennyttämisestä ks. 3.3). Mikäli asia riitautuu, perustelujen täydentämisen voi tehdä myös suullisesti istunnossa.

Täydentämiselle varataan lyhyt määräaika, yleensä enintään 7 päivää (Virkakirjeen kulkuun tulee lisäksi varata seitsemän päivää). Täydennyspyynnön voi usein tehdä myös sähköpostilla tai puhelimitse. Itse täydennyksen tulee kuitenkin pääsääntöisesti olla kirjallinen.

7.1.8. Asiakirjojen käännättäminen

Hakemuksen/haastehakemuksen tulee olla suomen- tai ruotsinkielinen. Jos tiedoksianto toimitetaan ulkomaille, hakija/kantaja on velvollinen käännättämään hakemuksen/haastehakemuksen liitteineen kohdemaan kielelle. Jos tiedoksiannon vastaanottaja osaa suomea tai ruotsia, käännättäminen ei ole aina välttämätöntä.

Tuomioistuin huolehtii omien asiakirjojensa (lausumapyyntö/haaste, täydennyskehotus ym.) käännättämisestä vastaanottajamaan kielelle. Useista asiakirjoista löytyy valmiit vieraskieliset pohjat Ilonasta (Ilona/kansainväliset asiat/siviiliasiat).

Jos lausuma/vastaus tulee vieraalla kielellä, tuomioistuin voi käännättää sen valtion kustannuksella. Samoin tuomioistuin voi harkinnanvaraisesti päättää, että lapsiasiassa aiheutuvat käännös- ja

tulkkauskustannukset maksetaan valtion varoista, jos käännättämisestä/tulkkauksesta aiheutuu kohtuuttoman paljon kustannuksia osapuolille (Kielilaki 18 § 2 mom ja sitä koskeva HE 92/2002). Ks. Myös pohjoismainen kielisopimus).

Jos asiaan osallinen *asuu Suomessa*, mutta on ilmeistä, ettei hän osaa suomea riittävästi ymmärtääkseen hakemuksen sisällön, tuomioistuin voi harkinnanvaraisesti valtion kustannuksella käännättää hakemuksen asiaan osallisen äidinkielelle (Kielilaki 18 § 2 mom ja sitä koskeva HE 92/2002). Hakijaa ei voida tällaisessa tapauksessa velvoittaa käännättämään hakemusta.

7.1.9. Tiedoksianto

Tiedoksianto hoidetaan pääsääntöisesti postitiedoksiantona. Jos tiedoksianto annetaan haastemiehen hoidettavaksi, tiedoksiantoajan tulee olla lyhyt, enintään 14 päivää.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa hakemusta ei tarvitse kuuluttaa virallisessa lehdessä, jos asiaan osallisen osoite ja olinpaikka on tuntematon (HuoltoL 15 § 1 mom ja HE 224/1982).

7.1.10. Lausuman/vastauksen pyytäminen

Lausuman/vastauksen antamiselle varataan yleensä enintään 14 päivää. Asiaan osallinen voidaan kutsua vastaamaan myös suoraan istuntoon.

Lapsiasian kiireellisyyden vuoksi määräajan pidennyspyyntöihin on syytä suhtautua kriittisesti. Vain perusteltuihin pyyntöihin suostutaan ja määräaikaa pidennetään silloinkin mahdollisimman vähän. Avustajan työtilanne ei yleensä ole perusteltu syy asian käsittelyn viivyttämiselle.

Hakemusasian lausumapyynnössä asiaan osallista kehoitetaan vastaamaan määräajassa uhalla, että asia voidaan ratkaista (OK 8 luku 7 §). Elatusapukanteen johdosta annettavassa haasteessa vastaajaa kehoitetaan vastaamaan määräajassa uhalla, että asia voidaan ratkaista yksipuolisella tuomiolla tai tuomiolla.

Jos asiaan osallinen esittää lausumassaan (= vastaus) omia vaatimuksia, hänestä tulee itsestään hakija ja vaatimuksista pyydetään alkuperäiseltä hakijalta lausuma (= vastaus). Asian käsittelyn nopeuttamiseksi kannanotot on kuitenkin yleensä parempi ottaa suullisena istunnossa.

7.1.11. Kirjallisen lisälausuman pyytäminen (OK 15 a §)

Lausuman/vastauksen saapumisen jälkeen asia tulee viedä pikaisesti istuntoon. Vain erityisestä syystä toiselta osapuolelta pyydetään kannanotto vastauksen johdosta. Pyyntö tulee aina tehdä yksilöidyin kysymyksin.

7.1.12. Väliaikaismääräysvaatimus

Ks. väliaikaismääräystä koskeva osio 8.

7.1.13. Sosiaalitoimen selvityksen hankkiminen

Sosiaaliviraston selvitystä ei tulisi hankkia suoraan kirjallisen valmistelun perusteella (ks. tarkemmin osio 10).

7.1.14. Asian ratkaiseminen kirjallisessa valmistelussa

Riidaton lapsen huoltoa ym. koskeva asia voidaan yleensä ratkaista kirjallisessa valmistelussa hakemuksen mukaan (OK 8 luku 3 §, 7 §). Se edellyttää kuitenkin sitä, ettei kertyneen oikeudenkäyntiaineiston perusteella ole aihetta epäillä, ettei hakemus ole lapsen edun mukainen. Lapsen edun selvittämiseksi voidaan riidatonkin asia joskus joutua viemään istuntoon.

Hakemuksen mukaan ratkaistavan riidattoman hakemusasian päätökseen ei yleensä tarvitse sisällyttää selostusta asiasta eikä perusteluja (OK 8:10 §).

Jos asiassa on esitetty useita eri vaatimuksia, riidattomista vaatimuksista voidaan antaa (osa)päätökset kirjallisessa valmistelussa ja jatkaa riitaisten vaatimusten käsittelyä istunnossa.

7.1.15. Kirjallisen valmistelun päättäminen

Lasta koskevan riitaisen hakemusasian käsittelyä jatketaan riita-asiain käsittelystä säädettyssä järjestyksessä (OK 8:4 §). Asiassa sovitaan normaaliin tapaan valmisteluistunto ja laaditaan yhteenveto.

7.2. VALMISTELUISTUNTO

7.2.1. Yhteenvedo

Aktiivinen prosessinjohto on huoltoriidassa tärkeitä. Yhteenvedo on lapsiasiassa hyvä prosessinjohton väline, koska

- hakemus ja vastaus sisältävät tyypillisesti paljon seikkoja, joilla ei ole merkitystä asian ratkaisemisen kannalta. Kun tällaisia seikkoja ei kirjata yhteenvedoon, se on selkeä viesti asianosaisille siitä, ettei asiaan tule sekoittaa mitään siihen kuulumatonta. Tämä selkeyttää ja rauhoittaa käsittelyä valmisteluistunnossa
- hakemus ja vastaus ovat usein puutteellisia. Esimerkiksi tosiseikat lapsen ja vanhempien olosuhteista ja tiedot vanhempien taloudellisesta asemasta puuttuvat tai väliaikais määräysvaatimus on perustelematon. Yhteenvedossa tuomari voi kehottaa asianosaisia hankkimaan tarvittavat tiedot ja selvityksen istuntoon, jotta vältetään asian lykkäämiseltä
- asianosaisten vaatimuksia, jotka sisältävät useita vaihtoehtoja ja paljon yksityiskohtia, on helpompi käsitellä, kun ne on selkeästi kirjattu yhteenvedoon.

Yhteenvedon täysimääräiseksi hyödyntämiseksi se kannattaa aina toimittaa osapuolille etukäteen.

7.2.2. Valmisteluistunnon järjestäminen

Istunto tulee järjestää nopeasti, mieluiten *2-4 viikon kuluessa* vastauksen saapumisesta. Istunnon siirtymistä pitkälle avustajan kiireiden vuoksi ei tulisi hyväksyä, sillä avustajan on ottaessaan toimeksiannon vastaan tullut huomioida asian käsittelyn kiireellisyys.

Menettelyn yksinkertaistamiseksi asianosaiset kutsutaan istuntoon yleensä hakemusasian uhilla (OK 8 luku 7 §). Koska vanhempien henkilökohtainen läsnäolo istunnossa on kuitenkin yleensä välttämätöntä, avustajien kanssa sovitaan, että he tuovat päämiehensä istuntoon. Tästä on hyvä tehdä erillinen merkintä kutsuun. Jos osapuolella ei ole avustajaa, kutsu voidaan lähettää tavallisena kirjeenä osapuolen itsensä oikeudelle ilmoittamaan postiosoitteeseen (prosessiosoite).

7.2.3. Tulkin hankkiminen

Jos asianosainen tarvitsee tulkin ja hänelle on myönnetty oikeusapu, tuomioistuimien hankkii tulkin. Siinäkin tapauksessa, ettei asianosainen ole oikeutettu oikeusapuun, tuomioistuimien voi kielilain nojalla hankkia lapsiasiassa tulkin, mikäli se katsotaan kohtuulliseksi. Tällaisen tulkin palkkio maksetaan valtion varoista.

7.2.4. Asianosaisten poissaolo istunnosta

Jos asianosainen, jota on pyydetty saapumaan istuntoon henkilökohtaisesti, jää pois, mutta hänen avustajansa on paikalla, puheenjohtaja harkitsee, onko aihetta siirtää istunkäsittelyä, jotta asianosainen saadaan paikalle.

Jos asianosainen, jolla ei ole avustajaa, jää syytä ilmoittamatta pois istunnosta, asian laadun perusteella tulee arvioitavaksi, onko todennäköistä, että poisjäänti on tarkoituksellista. Jos tästä on epävarmuutta, asianosaisten on syytä ottaa yhteyttä ja tiedustella poisjäännin syytä. Jos kyseessä on erehdys tms. asian käsittely lykätään toiseen oikeudenkäyntitilaisuuteen. Joustavan menettelyn tarkoituksena on varmistaa se, että asiassa annettava ratkaisu vastaa lapsen etua eikä perustu

prosessuaaliseen muutoseikkaan.

7.2.5. Valmisteluistunnon kulku

Istunnossa käydään läpi asianosaisten vaatimukset ja niiden perusteet. Asia käsitellään perusteellisesti. Vaatimusten perusteluista karsitaan pois kaikki, millä ei ole merkitystä asian ratkaisemisen kannalta. Valmistelussa myös selvitetään, mikä asiassa on riidatonta ja mikä riitaista. Tämä on erityisen tärkeää, jotta sosiaaliviraston selvitystyö voidaan kohdentaa vain siihen, mikä asiassa on keskeistä (ks. lisää osio 10).

Lapsiasian käsittelyn tunnepitoisuuden vuoksi tuomarilta edellytetään istunnossa kärsivällisyyttä ja joustavuutta. Tuomarilla ei saa olla kiire, vaan istuntoon tulee varata runsaasti aikaa.

Lapsiasian käsittelyssä korostuvat tuomarin vuorovaikutustaidot. Asian käsittelylle on eduksi, jos ilmapiiri on salliva ja keskustelu vapaamuotoista. On tärkeää, että tuomari antaa vanhempien puhua omassa asiassaan ja myös purkaa tunteitaan. Kuuntelemalla vanhempia tuomari saa tärkeää tietoa vanhempien välisestä suhteesta ja heidän suhteestaan lapseen.

Toisaalta vahva ja aktiivinen prosessinjohto on edellytys lapsiasian asialliselle käsittelylle. Vaikka tuomari sallii vanhempien puhua ja ilmaista tuntemuksiaan, käsittelyn tulee koko ajan olla tuomarin hallinnassa. Päällekkäin puhumista ja toisen keskeyttämistä ei tule sallia. Tuomarin tulee käyttää aktiivisesti kyselyoikeuttaan ja selvittää kaikkia sellaiset seikat, joilla voi olla merkitystä asiassa, mutta joita asianosaiset itse eivät ole tuoneet esiin. Erityisesti tuomarin on hyvä keskustella vanhempien kanssa siitä, mitä esitetyt vaatimukset merkitsisivät lapsen ja vanhempien arkipäivässä.

Avustajien rooli lapsiasiaissa on erilainen kuin muissa riita-asioissa. Koska kyse on hyvin henkilökohtaisista asioista, vanhemmat ovat paras tietolähde. Jos vanhempien viestit välittyvät tuomarille pääasiassa avustajan suodattamana, tuomarilta jää paljon tärkeää tietoa saamatta.

Valmistelussa kannattaa panostaa sovintokeskusteluihin (ks. tarkemmin osio 14).

Jos asiassa päätetään hankkia sosiaalilautakunnan selvitys, asianosaisten kanssa on hyvä keskustella siitä, mitä kysymyksiä he haluavat sosiaaliviraston selvittävän.

Vaatimus väliaikaismääräyksestä tulee käsitellä erillään pääasiasta, jotta asianosaisille tulee selväksi, että väliaikaismääräyksen perusteet eivät ole samat kuin itse päävaatimuksen. Tarvittaessa väliaikaismääräystä varten järjestetään pääkäsittely (ks. tarkemmin osio 8).

7.2.6. Valmistelun päättäminen

1) Jos asiassa pyydetään sosiaalilautakunnan selvitys, on hyvä sopia jatkovalmistelun ja pääkäsittelyn ajankohta selvityksen tekemiseen kuluvan arvioidun ajan perusteella. Pääkäsittely voidaan yleensä pitää samana päivänä kuin jatkovalmistelu. Aikataulun sopimisen etuna on se, että asianosaiset ja avustajat voivat ottaa jatkokäsittelyn huomioon aikatauluissaan, asian käsittely ei viivästy selvityksen saapumisen jälkeen eikä tarvita erillisiä kutsuja jatkokäsittelyyn.

Valmistelun perusteella laaditaan pöytäkirja/yhteenvedo, johon kirjataan osapuolten lopulliset vaatimukset ja niiden perusteet sen mukaan, mihin valmistelussa on päädytty.

Sosiaalivirastoon lähetetään:

- yksilöity selvityspyyntö (toimitetaan tiedoksi myös osapuolille)
- pöytäkirja/yhteenvedo
- muista asiakirjoista vain ne, jotka ovat tarpeen selvityksen tekemiseksi. Esimerkiksi hakemusta ja vastausta ei ole yleensä tarpeen liittää mukaan, koska pöytäkirja/yhteenvedo kertoo, mistä asiassa on kysymys
- mahdollinen väliaikaismääräys.

2) Jos asianosaiset sopivat asian, tuomioistuin antaa sopimuksen mukaisen päätöksen.

3) Jos sosiaalitoimen selvitystä ei pyydetä eikä asiaa ole sovittu, asia siirretään pääkäsittelyyn, minkä jälkeen annetaan päätös.

7.2.7. Jatkovalmistelu

Sosiaalilautakunnan selvitys lähetetään heti sen saavuttua asianosaisille. Ellei jatkokäsittelypäivää ole alunperin sovittu, se sovitaan pikaisesti. Samalla selvitetään, mitä todistelua asianosaiset ovat tuomassa pääkäsittelyyn.

Valmisteluistunnossa tarkistetaan, ovatko asianosaisten vaatimukset tai niiden perusteet muuttuneet ja käydään läpi istuntojen välissä tapahtuneet asiat.

Pääkäsittelyssä vanhempia pääsääntöisesti kuullaan henkilökohtaisesti todistelutarkoituksessa, sillä he ovat yleensä paras todistelukeino lapsiasiassa.

Todistajia nimettäessä on tärkeää käydä huolellisesti läpi todistusteemat. Todistelua voidaan rajoittaa vain OK 17:7 §:ssä kerrotuilla perusteilla. Toisaalta asianosaisille on hyvä tehdä selväksi, ettei puhdasta mielipidetodistelua oteta vastaan. Todistajan tehtävänä ei ole kertoa käsityksiään siitä, kumpi vanhemmista on parempi lapsen lähihuoltajaksi tai muutoinkaan antaa arvioita vanhemmista. Vaikka todistelua joudutaan toisinaan rajoittamaan, lähisukulaisuus ei ole peruste evätä todistajan kuulemista.

7.3. Pääkäsittely

7.3.1. Preklusio lapsiasioissa

Oikeudenkäymiskaaren 6 luvun 9§:n mukainen preklusio ei koske indispositiivisia asioita, joissa aineellisen totuuden selvittäminen on ensisijaisen tärkeää. Näin ollen lapsiasioiden pääkäsittelyssä voidaan vedota uuteen oikeustositseikkaan ja esittää uusia todisteita. Asianosaisen tällaisesta menettelystä voi kuitenkin seurata oikeudenkäyntikulujen korvaamisvelvoite, mikäli menettely aiheuttaa käsittelyn pitkittymistä tai muutoin lisäkuluja toiselle asianosaiselle.

Pääkäsittelyssä asia käsitellään joko yhden tuomarin johdolla tai täydessä kokoonpanossa, jonka muodostavat kolme tuomaria. Täydessä kokoonpanossa tulisi olla kummankin sukupuolen edustajia.

8. VÄLIAIKAISMÄÄRÄYS

8.1. Lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta

(Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 17 §

Savolainen, s. 198-)

8.1.1. Väliaikaismääräyksen tarkoitus

Väliaikaismääräys on tarkoitettu lapsen aseman ja edun suojaamiseksi oikeudenkäynnin aikana. Se on luonteeltaan lähinnä turvaamistoimenpide, jonka avulla pyritään rauhoittamaan lapselle vahingollinen, kärjistynyt tilanne ja estämään vanhempien omankädenoikeus.

Osapuolilla ei ole ehdotonta oikeutta saada väliaikaista määräystä, vaan sen tarpeellisuus on aina tuomioistuimen harkinnassa. Elleivät vanhemmat sovi väliaikaismääräyksestä, erityisesti lapsen huollon ja asumisen osalta on harkittava tarkkaan, onko väliaikaismääräys välttämätön. Vaikka väliaikaismääräys annetaan asian valmisteluvaiheessa epätäydellisen oikeudenkäyntiaineiston perusteella, se vakiinnuttaa helposti tilanteen ja sitä kautta ennakoit lopullista päätöstä. Väliaikainen määräys ei saa muodostua osapuolille välineeksi hankkia etua oikeudenkäynnissä lopullista ratkaisua silmällä pitäen.

8.1.2. Yleistä

Väliaikaismääräysvaatimuksen esittäminen edellyttää aina pääasian vireillä oloa.

Väliaikaismääräysvaatimukselle tulee edellyttää omat perustelut, sillä silloin vaatimuksen esittäjä joutuu miettimään, onko väliaikaismääräys ylipäänsä tarpeen. Pelkkä viittaus pääasiavaatimusten perusteisiin ei riitä, sillä väliaikaismääräyksen perusteet eivät yleensä ole samat kuin päävaatimusten perusteet.

Väliaikaismääräys annetaan yleensä asianosaisen vaatimuksesta, mutta asian indispositiivisesta luonteesta johtuen tuomioistuin voi antaa väliaikaismääräyksen myös viran puolesta. Väliaikaismääräyksen mahdollisuudesta on kuitenkin aina ensin keskusteltava osapuolten kanssa istunnossa.

Väliaikaismääräystä ei yleensä anneta vastapuolta kuulematta. Poikkeustapauksessa tämä on kuitenkin mahdollista, edellyttäen, että se on lapsen aseman suojaamiseksi välttämätöntä ja asia on niin kiireellinen, että vastapuolen kuulemisen viemä aika vaarantaisi lapsen aseman ja turvallisuuden. Tällainen tilanne voi tulla esimerkiksi, jos lasta ollaan viemässä pois maasta tai lapsi on jo vastoin toisen vanhemman tahtoa viety maasta ja vastapuolen tavoittaminen kuulemista varten veisi runsaasti aikaa.

Väliaikaismääräykseen tai väliaikaismääräysvaatimuksen hylkäävään päätökseen ei saa hakea muutosta. Väliaikaismääräys on voimassa, kunnes pääasiassa annetaan ratkaisu (Ks. kuitenkin 8.1.7).

Muutoksenhakutuomioistuin voi muutoksenhaun ollessa vireillä antaa tarpeelliset väliaikaismääräykset.

8.1.3. Suhtautuminen eri vaatimuksiin

Väliaikais määräys voidaan antaa lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta.

Lapsen huollosta väliaikais määräys annetaan vain erityisestä syystä. Erityinen syy voi olla esimerkiksi vahva epäily lapsikaappauksen uhasta.

Asumisen osalta kynnystä pidetään melko korkealla, koska väliaikais määräys asumisesta on omiaan vahvasti määrittämään asian lopullista ratkaisua. Väliaikais määräyksen tarve on kuitenkin ratkaistava yksilöllisesti kunkin asian erityispiirteiden perusteella. Jos lapsen turvallisuus on vaarassa hänen senhetkisessä asuinpaikassaan tai olosuhteet siellä ovat muutoin sellaiset, että lapsen etu vaatii hänen asuinpaikkansa välitöntä muuttamista, väliaikais määräys on annettava. Samoin jos vanhemmat omavaltaisesti kaappailevat lasta ja pitävät häntä luonaan rajoittaen lapsen mahdollisuutta pitää yhteyttä toiseen vanhempaan. Väliaikais määräys on tarpeen myös, jos vanhempien erimielisyys estää lapsen päiväkodin tai koulun aloittamisen tai muutoin aiheuttaa vaikeuksia lapsen elämässä. Väliaikais määräyksellä ei kuitenkaan ole tarkoitus ottaa kantaa siihen, kumpi vanhemmista on sopivampi lapsen lähihuoltajaksi. Näin ollen pelkästään se, että lapsen edun mukaista olisi asua toisen vanhempansa luona, ei ole peruste vahvistaa hänen asumistaan väliaikais määräyksellä.

On tärkeää, että lapsen yhteydenpito kumpaankin vanhempaan turvataan oikeudenkäynnin aikana. Jos on riski siitä, että yhteydenpidossa toiseen vanhempaan tulee olemaan ongelmia, tapaamiset vahvistetaan väliaikais määräyksellä. Jos vanhempien välinen epäluottamus on syvä, on mahdollista harkita tapaamisten vahvistamista väliaikaisesti valvottuina, vaikka riittävää näyttöä valvonnan tarpeelle ei löytyisikään. Tärkeintä on pyrkiä varmistumaan siitä, että lapsen ja tapaavan vanhemman välinen yhteydenpito toteutuu.

Jos vanhemmat pääsevät sopimukseen väliaikais määräyksestä ja sopimus on lapsen edun mukainen, se annetaan.

8.1.4. Väliaikais määräyksen käsittelyn vaiheista?

Riitainen huoltoasia käsitellään riita-asian käsittelyjärjestyksessä (OK 8 luku 4 §). Vaatimus väliaikais määräyksestä käsitellään yleensä pääasian yhteydessä ensimmäisessä valmisteluistunnossa. Jos väliaikais määräysvaatimus on erityisen kiireellinen, voidaan sitä varten järjestää erillinen istunto.

Jos väliaikais määräyksestä ei päästä sovintoon, asian käsittelyä jatketaan pääkäsittelyssä.

Vain erittäin poikkeuksellisissa tilanteissa väliaikais määräys voidaan riitaisessa asiassa antaa kirjallisessa menettelyssä. Se on mahdollista kiireellisessä tilanteessa, esimerkiksi, jos lasta ollaan viemässä pois maasta.

8.1.5. Näyttö

Todistelun tarpeellisuus arvioidaan OK 17:7 §:n nojalla. Tarjottu näyttö voidaan torjua vain, jos se on asiaan vaikuttamatonta tai koskee jo selvitettyä seikkaa tai on hankittavissa huomattavasti vähemmällä vaivalla tai kustannuksella. Todistelun tarpeellisuus harkitaan tapauskohtaisesti kuten muissakin asioissa. Vanhempien kuuleminen henkilökohtaisesti todistelutarkoituksessa on lähes

aina perusteltua.

Väliaikaismääräyksen tarkoitus ja vaatimukselle esitetyt perusteet rajaavat vastaan otettavaa näyttöä. Todistelu voi kohdistua vain lapsen senhetkiseen tilanteeseen, ei esimerkiksi siihen, kumpi vanhemmista on parempi huoltaja tai kumman luona lapsen edun mukaista on asua. Nyrkkisääntönä voidaan pitää sitä, että elleivät väliaikaismääräyksen perusteeksi esitetyt väitteet edes toteen näytettynä voisi johtaa väliaikaismääräyksen antamiseen, todistelu on tarpeetonta.

Vaikka todistelua voidaan väliaikaismääräyksen tarkoituksen vuoksi joutua rajoittamaan, kaikki tarpeellinen todistelu tulee ottaa vastaan. Esimerkiksi jos väitetään, että lapsi on asuinpaikassaan vaarassa vanhemman päihteiden käytön tai väkivaltaisuuden vuoksi, väitteistä tarjottu näyttö otetaan vastaan. Todistelun rajaamisesta tai torjumisesta tulee tarvittaessa tehdä perusteltu päätös.

8.1.6 Tietojen hankkiminen sosiaalitoimesta (ns. pikaselvitys)

Mikäli asiassa on esitetty lapsen turvallisuuteen liittyviä väitteitä, tuomioistuin voi ennen väliaikaismääräyksen antamista pyytää sosiaalitointa tarkistamaan omasta tietokannastaan tai muilta viranomaisilta (esim. poliisi, nimetty hoitolaitos), löytyykö esitetyille väitteille vahvistusta.

Väliaikaismääräystä varten pyydettävän selvityksen käyttöala rajoittuu tuomioistuimen yksilöimien tietojen hankkimiseen. Rajoitettuun selvitykseen ei pääsääntöisesti kuulu vanhempien tai lasten kuuleminen sosiaalitoimessa.

Tietojen hankkiminen ei saa tarpeettomasti pitkittää oikeudenkäyntiä, joten pyydetty tiedot tulisi saada muutamassa viikossa. Koska nopeutettu tietojen hankinta on normaalista selvityspyynnöstä poikkeava menettely, sen käytöstä on syytä sopia sosiaalitoimen kanssa.

8.1.7. Väliaikaismääräyksen antaminen määräaikaisena (ns. kokeilumääräykset)

Lapsen ja vanhemman välinen yhteydenpito on usein perusteltua aloittaa lyhyillä tapaamisilla, joita laajennetaan vähitellen. Porrastaminen on kuitenkin vaikeaa, ellei ole mitään tietoa siitä, miten lapsi reagoi tapaamisiin. Vaikka huoltolaissa ei olekaan säännöstä määräaikaisesta tapaamisoikeudesta, voidaan väliaikaismääräyksellä vahvistaa tapaamisoikeus määräajaksi, jotta voidaan varmistua siitä, että tapaamiset toteutuvat lapsen edun mukaisesti. Määräajan tulee olla lyhyt, yleensä muutamaa kuukausi. Samalla sovitaan jatkokäsittelypäivä, jolloin tarkistetaan tapaamisten toteutuminen ja saatujen kokemusten pohjalta vahvistetaan joko lopullinen tapaamisoikeus tai tarvittaessa uusi määräaikainen tapaamisoikeus. Tällä menettelyllä voidaan usein kokonaan välttää sosiaalilautakunnan selvityksen hankkiminen, kun vanhemmat vähitellen pääsevät yhteisymmärrykseen tapaamisoikeudesta.

Kokeilumääräyksiä voidaan käyttää, vaikka asia olisi siirretty sosiaalitoimeen selvityksen laatimista varten.

Tapaamiskokeilu toimii parhaiten, jos vanhemmat sopivat siitä. Sen vuoksi tässä vaiheessa puheenjohtaja on hyvä panostaa sovinnon rakentamiseen vanhempien välillä.

8.1.8. Kansainvälinen toimivalta

Huoltolain 21 §:n nojalla tuomioistuin voi lapsen edun turvaamiseksi antaa väliaikaismääräyksen

myös silloin, kun Suomella ei ole toimivaltaa tutkia itse pääasiaa (Ks. tarkemmin 16.3).

8.1.9. Väliaikais määräyksen perustelevinen

Vaikka väliaikais määräystä koskevaan päätökseen ei ole valitus oikeutta, se kuitenkin perustellaan. Jokaisella on oikeus saada tietää, mihin häntä koskeva oikeuden päätös perustuu. Perustelujen tulee koskea vain lapsen oikeudenkäynnin aikaisen tilanteen järjestämistä eikä päätöksessä oteta vielä kantaa siihen, miten asia tulee lopullisesti ratkaista.

Väliaikais määräys on suoraan täytäntöönpanokelpoinen, mutta se voidaan muuttaa missä vaiheessa tahansa.

8.2. Väliaikais määräys lapsen elatusavusta

Avoliittolain 6 luvun 31 §:n nojalla avioeroa ja yhteiselämän lopettamista koskevan asian yhteydessä esitetystä elatusapuvaatimuksesta voidaan antaa väliaikainen määräys. Ns. varsinais asian yhteydessä tai erillisenä kanteena vireille tulleen elatusapuvaatimuksen osalta laissa ei ole säädetty väliaikais määräyksen mahdollisuudesta. Lapsen elatuksen turvaamiseksi väliaikais määräys on kuitenkin vakiintuneesti katsottu mahdolliseksi myös tällöin, sillä ilman oikeuden päätöstä lapsi ei saa kunnallista elatustukea eikä elatustukea makseta hänelle myöskään takautuvasti.

Elleivät vanhemmat pääse sopimukseen väliaikaisen elatusavun määrästä, elatusapu voidaan vahvistaa esimerkiksi myönnetyn määrän mukaisena. Joka tapauksessa tuomioistuimen tulee varmistua siitä, että lapsi voi saada joko kunnallisen elatustuen tai vähintään sen suuruisen elatusavun. Elatusavun oikea määrä voidaan vahvistaa takautuvasti lopullisessa päätöksessä, jossa lausutaan myös siitä, että elatusvelvollisella on oikeus vähentää vahvistetusta elatusavusta väliaikais määräyksen perusteella jo suorittamansa elatusavut.

Huom! Väliaikais määräys raukeaa, kun lopullinen päätös annetaan. On parempi, ettei tuomioistuin erikseen määrää päätöksessään väliaikais määräystä raukeamaan, sillä ulosottovirasto on toisinaan tulkinnut määräyksen siten, että koko täytäntöönpanon peruste on poistunut eikä väliaikais määräyksellä vahvistettua elatusapua ole enää saatu pantua täytäntöön.

9. PÄÄTÖS LAPSIASIOISSA

9.1. Ratkaisunimikkeestä

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia ratkaistaan päätöksellä. Näin myös silloin, kun ratkaisu perustuu vanhempien sovintoon. Tämä johtuu asian indispositiivisesta luonteesta eli siitä, että tuomioistuimen tulee aina tutkia, onko asiassa aihetta olettaa, että ratkaisu olisi joiltain osin lapsen edun vastainen.

Riidattomassa hakemusasiassa päätökseen ei tarvitse sisällyttää selostusta asiasta eikä perusteluja (OK 8:10 § 2 mom).

Kanneasiana vireille tullessa elatusapua koskevassa asiassa ratkaisunimike on tuomio tai yksipuolinen tuomio. Jos asiassa tehdään sovinto, tuomioistuin vahvistaa sovinnon.

9.2. Päätöksen perusteluista

Ratkaisu riitaisessa lapsiasiasiassa tulee perustella kuten muutkin tuomioistuimen ratkaisut. Perusteluissa tulisi ottaa kantaa kaikkiin asianosaisten väitteisiin. Toisaalta ratkaisua ei saa perustaa seikkaan, joka ei ole ollut oikeudenkäynnissä keskustelun kohteena. Asianosaisten on helpompi hyväksyä hyvin ja avoimesti perusteltu lopputulos.

Huoltolain säännösten yleisluontoisuuden vuoksi lapsiasioissa annettavia päätöksiä ei voida perustella yksinomaan lain säännöksillä, vaan tuomari joutuu kunkin tapauksen erityispiirteiden nojalla arvioimaan yksilöllisesti lapsen edun sisältöä. Päätöksen perusteluissa tulee välttää yleisluontoisia, fraasinomaisia toteamuksia lapsen edusta. Sen sijaan lapsen etua tulisi punnita konkreettisesti asiassa esitetyn oikeudenkäyntiaineiston perusteella.

Lapsiasioiden käsittely sisältää usein vahvan tunnelatauksen, joka väistämättä vaikuttaa myös tuomariin. Päätöksen avoin ja konkreettinen perusteleminen on erityisen tärkeää, jotta osapuolet voisivat vakuuttua tuomarin puolueettomuudesta. Jos tuomari havaitsee, ettei hän voi joiltain osin ilmoittaa päätöksensä todellisia perusteluja, hänen tulee arvioida ratkaisunsa uudelleen. Ratkaisun perusteena eivät voi olla seikat, joita ei voida päätöksessä kertoa asianosaisille.

Päätöstä ei tulisi koskaan perustaa pääasiallisesti lapsen mielipiteeseen, sillä se asettaa lapselle vastuun asian ratkaisusta ja saattaa vahingoittaa hänen suhdettaan vanhempiinsa (ks. tästä lisää 11.8).

Avoimuudesta huolimatta tuomarin on syytä kiinnittää erityistä huomiota päätöksen kirjoitustapaan. Päätöksellä on mahdollista tukea ratkaisun toimivuutta käytännössä samoin kuin lapsen ja vanhempien välistä suhdetta. Vaikka päätöksessä joudutaan usein kertomaan vanhemmista kielteisiäkin seikkoja, on hyvä, jos kummastakin vanhemmasta voidaan tuoda esiin myös myönteisiä puolia.

10. SOSIAALILAUTAKUNNAN SELVITYS

(Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 16 §,

Asetus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1 § ja 8 §

Sirpa Taskinen: Lapsen etu erotilanteessa. Opas sosiaalitoimelle)

10.1. Tuomioistuimen ja sosiaalitoimen välinen työnjako huolto-oikeudenkäynnissä

Sosiaalitoimi toimii tuomioistuinta avustavana viranomaisena tuomioistuimen käsitellessä ja ratkaistessa asian. Sosiaalitoimen selvityksen ensisijaisena tarkoituksena on tuomioistuimen tiedossa olevan oikeudenkäyntiaineiston täydentäminen siten, että päätöstä tehtäessä voidaan ottaa huomioon kaikki asiaan vaikuttavat seikat. Selvityksen tarkoituksena ei ole se, että sosiaalitoimi käsitelisi ja arvioisi selvityksen kohteena olevan riidan ja antaisi siitä kokonaisarvion, vaan jutun kokonaistodistelun vastaanottaminen kuuluu tuomioistuimelle. Selvitys on vain osa sitä oikeudenkäyntiaineistoa, jonka perusteella tuomioistuin tekee asiassa ratkaisunsa. Se on tärkeä osa, mutta ei yksin ratkaiseva.

Sosiaalitoimen rooli rajoittuu vain osaan oikeudenkäyntiä ja se on täyttänyt tehtävänsä, kun se on pyynnön mukaisesti selvittänyt tosiseikat eroperheen asioista, kuullut vanhempien näkemyksen asiassa, kuullut lapsia sekä mahdollisesti tehnyt johtopäätöksiä selvittämistään seikoista.

Sosiaalilautakunta ei saa asettua asiassa päätöksentekijän asemaan, vaan päätöksen tekeminen kuuluu yksin tuomioistuimelle. Tämän vuoksi selvitykseen kirjattavat tiedot on esitettävä sillä tavoin ja siinä muodossa, että tuomioistuimella säilyy mahdollisuus itsenäisesti arvioida niiden merkitystä ja paikkansapitävyyttä ratkaistavana olevassa asiassa (Savolainen, s. 215).

10.2. Sosiaalitoimen monet roolit eroperheessä

Sosiaalitoimella on lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyen neljä eri roolia. On tärkeää osata erottaa nämä roolit toisistaan, koska niillä on eri säädöspohja, eri tavoitteet ja tehtävät. Nämä roolit ovat:

- 1) perheasioiden sovittelu (AvioliittoL 5 luku)
- 2) vanhempien huolto-, tapaamis- ja elatussopimuksen vahvistaminen (HuoltoL 8 §)
- 3) selvityksen laatiminen tuomioistuimelle (HuoltoL 16 §)
- 4) täytäntöönpanosovittelu (TäytäntöönpanoL 2 luku)

On mahdollista, että vanhemmat tai lapsi tarvitsevat sosiaalivirastolta muitakin palveluita. Lapsi voi tarvita lastensuojelutoimenpiteitä, vanhemmat toimeentulotukea, vanhemmat tai lapsi ehkä terapiaa, johon sosiaalitoimi voi heidät ohjata jne. Nämä kaikki muut toimenpiteet on kuitenkin hoidettava selvitystyön ulkopuolella.

Yleisesti katsotaan, että sosiaaliryöntekijän toiminta muissa rooleissa tekee hänet esteelliseksi tekemään asiassa olosuhdeselvitystä.

10.3. Selvityksen luonne

Sosiaalitoimen tehtävänä on *tiedon hankinta* ja sen välittäminen tuomioistuimelle tuomioistuimen ratkaisutoimintaa varten. Selvitys tähtää mahdollisimman objektiivisten tietojen hankkimiseen sellaisista seikoista ja olosuhteista, joilla voi olla merkitystä asiaa ratkaistaessa. Selvityksen avulla

hankitaan ennen muuta sellaista tietoa, jota tuomioistuimen on vaikea muutoin saada. Tällaista tietoa tuottavat muun muassa lapsen kuuleminen, kotikäynnit, havainnot vanhempien ja lapsen välisestä vuorovaikutuksesta, tiedot lapsen koulusta, päiväkodista ja salassa pidettävä tieto eri viranomaisilta.

Sosiaalitoimen selvitys ei ole oikeudenkäymiskaaren 17 luvussa tarkoitettu asiantuntijalausunto eikä sosiaalitoimella ole asiantuntijan asemaa oikeudenkäynnissä. Jos selvityksen tekijää kuullaan oikeudessa, häntä kuullaan todistajana, ei asiantuntijana. Selvityksen luonnetta kuvaa hyvin oikeuskirjallisuudessa syntynyt käsite olosuhdeselvitys (Gottberg 1997 s. 99).

Tuomioistuin voi kuitenkin tarvittaessa pyytää sosiaalitointa hankkimaan varsinaisen asiantuntijalausunnon esimerkiksi perheneuvolasta tai lastenpsykiatrisesta sairaalasta, jolloin lapsipsykologi ja/tai -psykiatri tutkii lapsen ja tekee sen pohjalta lausunnon. Asiantuntijalausunnon hankkimiselle tulee kuitenkin olla jokin erityinen syy. Normaalissa huoltoriidassa ei ole tarvetta lapsen psykologiselle tai psykiatriselle tutkimiselle (Savolainen s. 221, Gottberg 1992 s. 440 - 441, Auvinen s. 87-88). Huoltolaissa ei ole säännöstä, joka oikeuttaisi tuomarın antamaan oikeuden määräyksen lapsen tai vanhempien psykologisesta/psykiatrisesta tutkimisesta.

Myös sosiaalitoimella on ammatillista asiantuntemusta, joka on voinut syntyä koulutuksen perusteella, mutta erittäin usein myös ammatillisen työkokemuksen perusteella. Sosiaalityöntekijöillä ei ole yleensä psykologista koulutusta. Sosiaalitoimen asiantuntijuus on vahvimmillaan lastensuojelun alueella. Sitä on vähemmän arvioitaessa vanhemmuutta ja lapsen etua kahden tasavahvan, huoltajaksi kykenevän vanhemman välisessä huoltoriidassa (Auvinen s. 43 - 48 ja 469 - 472).

10.4. Sovinto selvitystyön yhteydessä

Varsinainen sovittelu ei kuulu selvitystyöhön, mutta selvittäjien tulee tarvittaessa auttaa vanhempia sopimuksen tekemisessä, mikäli sovinto tulee ajankohtaiseksi selvitystyön yhteydessä (HuoltoL 16.2 §). Sovintoon pyrkiminen ei ole selvitystyön päätavoite eikä tuomioistuimen tule pyytää selvitystä pääasiallisena tavoitteenaan asian sopiminen sosiaalitoimessa.

10.5. Milloin selvitys tulee hankkia?

Huoltolain 16 §:n mukaan selvityksen hankkiminen on pääsääntö, josta voidaan poiketa, jos on ilmeistä, ettei selvitys ole tarpeen asian ratkaisemisen kannalta.

Selvityksen hankkiminen on aina tuomioistuimen harkinnassa eikä laissa ole asetettu mitään kiinteitä tuomioistuimen harkintavaltaa rajoittavia sääntöjä. Tuomioistuimen on ainoastaan huolehdyttävä siitä, että asian ratkaisemiseksi tarvittava näyttö tulee hankituksi (Savolainen, s. 218). Asianosaisia tulee kuulla selvityksen hankkimisen tarpeellisuudesta, mutta heidän kantansa asiaan ei ole ratkaiseva.

Selvityksen tarpeellisuutta harkittaessa peruskysymys on se, onko selvityksen avulla saatavissa jotain sellaista tietoa, jota tuomari ei muutoin saa. Tuomari saa valmisteluistunnossa ja pääkäsittelyssä suoraan vanhemmilta paljon sellaista tietoa, joka aiemmassa oikeudenkäyntimenettelyssä hankittiin sosiaalitoimelta. Harkinta on kokonaisharkintaa, jossa lapsen etu ratkaiseva kriteeri. Selvityksen tekoon kuluva aika on lapsen edun kannalta painava näkökulma. Selvityksen saaminen kestää pääkaupunkiseudulla 6 - 12 kk, usein pidempäänkin. Itse

selvityksen tekeminen vie yleensä aikaa vain muutaman kuukauden, mutta muun ajan asia odottaa sosiaalivirastossa käsittelyvuoroaan. Lapselle riidan pitkittyminen ja epävarmuuden jatkuminen on vahingollista. Vaikka joskus harvoin ajan kuluminen voi olla myös hyväksi, kriisissä olevien vanhempien odotuttaminen selvitystyön alkamista pääsääntöisesti vain lukkiuttaa tilannetta.

Harkittaessa selvityksen tarpeellisuutta on otettava huomioon myös mahdollisen väliaikais määräyksen vaikutus asian ratkaisuun. Väliaikais määräys on omiaan vahvasti määrittämään jutun lopputulosta ja sen myötä oikeudenkäynnin painopiste siirtyy väärään paikkaan.

Selvitystä ei yleensä tarvita

- jos riitaa on vain huoltomuodosta, mutta lapsen asumisesta ollaan yhtä mieltä. Koska yhteishuollossa on lähinnä kysymys vanhempien kyvystä yhteiseen päätöksentekoon ja yhteistoimintaan, lapsen kuuleminen ei yleensä ole tarpeen. Tuomioistuin voi itse kuulla vanhempia ja ottaa vastaan muun näytön ja sen perusteella tehdä ratkaisun asiassa
- jos riitaa on vain tapaamisoikeuden osakysymyksistä (esim. lomaluonapitojen pituudesta, tapaamisjärjestelyistä)
- jos keskeisimmät asian ratkaisuun vaikuttavat seikat ovat riidattomia tai ne saadaan selvitettyä ilman sosiaalitoimen selvitystä eikä lapsen kuuleminen esim. hänen ikänsä vuoksi ole tarpeen.

10.6. Selvityksen hankkimisen paikka oikeudenkäynnissä

Sosiaalitoimen selvitystä *ei tule pyytää suoraan vastauksen saapumisen jälkeen*, sillä näin tehdessään tuomari siirtää oman vastuunsa asian selvittämisestä sosiaalitoimelle. Asia käsittely valmisteluistunnossa on perusteltua seuraavista syistä:

- 1) Tuomioistuin voi valmistelussa selvittää
  - osapuolten vaatimukset ja asiaan vaikuttavat vaatimusten perusteet
  - karsia asiasta pois kaikki siihen kuulumattoman (OK 5:19)
  - selvittää eroperheen elämän tosiseikat eli muun muassa vanhempien työ, työajat, taloudellinen tilanne, perhesuhteet, asumismuoto, lapsen päiväkotit, koulu, harrastukset asuminen, yhteydenpito muualla asuvaan vanhempaan. Nämä perustiedot auttavat tuomaria hahmottamaan lapsen ja vanhempien tilannetta sekä vähentävät sosiaalitoimen työtä, koska sen ei tarvitse uudelleen selvittää oikeudessa jo selvitettyjä seikkoja.
- 2) Valmisteluistunnossa asia pyritään sopimaan. Jos asia sovitaan, vältetään turha selvityspyyntö ja sosiaalitoimi voi kohdentaa niukat resurssinsa asioihin, joissa selvitys on välttämätön.
- 3) Vasta asian valmistelun jälkeen voidaan arvioida, onko selvityksen hankkiminen tarpeen vai ei.
- 4) Valmistelun yhteydessä annetaan tarvittaessa väliaikais määräys.
- 5) Tuomioistuimen tehtävänä on johtaa oikeudenkäyntiä ja siten myös selvitystyötä. Tuomioistuin voi vasta asiaa valmisteltuaan määrittää, mitkä seikat ovat relevantteja päätöksenteon kannalta eli mitä seikkoja sosiaalitoimen tulee selvittää tuomioistuimen avuksi. Valmistelussa voidaan asianosaisille kertoa sosiaalitoimen selvityksen tarkoituksesta ja kulusta sekä käydä keskustelu sosiaalitoimelle tehtävistä kysymyksistä. Tämä auttaa osapuolia ymmärtämään, mikä on sosiaalitoimen rooli asian käsittelyssä.
- 6) Valmistelussa voidaan sopia jatkokäsittelyn aikataulu. Istuntopäivän vahvistaminen asettaa myös selvitystyölle selkeän aikarajan ja saadun kokemuksen mukaan edistää selvityksen saamista

pyydettyssä ajassa.

7) Valmistelun päätteeksi tuomari laatii pöytäkirjan/yhteenvedon, johon hän kirjaa riidattomaksi tulleet asiat ja osapuolten lopulliset vaatimukset ja väitteet. Tämän jälkeen tuomari laatii selvityspyynnön yksilöityine kysymyksineen. Tämä helpottaa ja tukee sosiaalitoimen selvitystyötä.

10.7. Selvitystyön ohjaaminen ja pyynnön yksilöiminen

(A lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1 §,
Eduskunnan lakivaliokunnan mietintö 15/2005 vp
Oikeusministeriön selvitys MINS 372005 vp)

On tärkeätä, että tuomioistuin ohjaa sosiaalitoimen selvitystyötä tekemällä selvityspyynnön yksilöidyin kysymyksin. Se edistää selvitystyön kohdentumista asian ratkaisemisen kannalta keskeisiin seikkoihin ja jouduttaa selvitysten valmistumista, sillä se estää asian selvittämisen yli tai ohi tarpeen.

Valmistelun perusteella tuomarilla on käsitys siitä, mitkä seikat asiassa kaipaavat selvittämistä. Sosiaalitoimen selvitettäviä kysymyksiä ei tule kuitenkaan rajata ehdottomasti, sillä selvitystyön aikana voi tulla esiin seikkoja, joita ei ole käsitelty valmistelussa. Sosiaalitoimella on oltava mahdollisuus laajentaa selvitystä esitettyjen kysymysten ulkopuolellekin. Tuomarin on hyvä selvityspyynnössä tuoda esiin, ettei pöytäkirjaan/yhteenvedon riidattomiksi merkittyjä seikkoja tarvitse enää kirjata uudelleen sosiaalitoimen selvitykseen ellei olosuhteissa ole tapahtunut muutoksia. (Liitteenä esimerkki yhdestä mahdollisuudesta tehdä yksilöity pyyntö)

10.8. Selvityksen rajaaminen

Käsiteltäessä asiaa valmisteluistunnossa monet vanhempien ja lapsen elämäntilanteeseen liittyvät seikat tulevat riidattomiksi. Tämän vuoksi selvitys on järkevää rajoittaa vain niihin kysymyksiin, jotka vielä kaipaavat selvittämistä. Selvityksen rajaamisesta on hyvä keskustella osapuolten kanssa istunnossa.

Sellaisen selvityksen pyytämistä, jolla halutaan pelkästään lapsen kuulemista, tulee välttää, sillä lapsen kuulemista voidaan harvoin irrottaa vanhempien kuulemisesta. Tällaisessa tilanteessa on myös riski siitä, että lapselle säilytetään vastuu asian lopputuloksesta.

Jos selvityspyyntö koskee vain yksittäisiä seikkoja, selvitys voidaan pyytää tavanomaista nopeammassa aikataulussa. Tästä on kuitenkin hyvä sopia sosiaaliviraston kanssa.

10.9. Pyyntöön toimittaminen

Pyyntöön liitetään pöytäkirja/yhteenvedo, mahdollinen väliaikais määräys ja jäljennökset niistä asiakirjoista, joilla voi olla merkitystä selvitystyön kannalta. Mitään turhia asiakirjoja ei tule lähettää. Esimerkiksi hakemus ja vastaus voivat olla omiaan vain sekoittamaan asiaa, koska osapuolten vaatimukset ja perusteet ovat usein muuttuneet istuntokäsittelyssä.

Pyyntö toimitetaan lapsen asuinpaikan sosiaalilautakunnalle. Jos vanhemmat asuvat eri kunnissa, lapsen asuinpaikan sosiaalitoimen tulee tehdä selvitys yhteistyössä sen kunnan kanssa, jossa toinen vanhempi asuu (HuoltoA 8 §). Jotta lopputuloksena ei olisi kahta erillistä selvitystä, on parempi, ettei tuomioistuin pyydä selvitystä kahdesta eri kunnasta. Tuomioistuin voi kuitenkin lähettää

jäljennöksen selvityspyynnöstä tiedoksi toiseen kuntaan.

Selvityspyyntö tulee lähettää tiedoksi asianosaisille.

10.10. Kuka tekee selvityksen?

Osassa pääkaupunkiseudun kuntia selvitysten tekeminen on keskitetty omaan yksikköön (Helsinki, Espoo). Muissa kunnissa selvityksen tekijä määräytyy joko alueellisesti tai muilla perusteilla.

Selvityksen valmistelee lastensuojelun tehtävissä toimiva työntekijä yhteistyössä lasten huoltoon perehtyneen toisen työntekijän kanssa (LastensuojeluA 3 §). Jos sosiaalitoimi hankkii selvityksen ostopalveluna sosiaalitoimen ulkopuoliselta organisaatiolta, on syytä varmistua siitä, että selvityksen tekijöillä on asetuksen mukainen pätevyys ja muutoinkin riittävät edellytykset selvityksen tekemiselle. Arvioinnissa tulee ottaa huomioon selvityksen tekemisen pääasiallinen tarkoitus eli vanhempien ja lapsen olosuhteiden selvittäminen. Esimerkiksi pelkkä psykologinen terapiakoulutus ei täytä selvityksen tekijälle asetettuja vaatimuksia. Tuomioistuinten tulee osaltaan valvoa sitä, ettei selvitysten luonne delegoinnin myötä muutu muuksi kuin mitä lainsäätäjät on tarkoittanut.

Sosiaalityöntekijät tekevät selvityksen lähes aina työparina. Kuitenkin työntekijä voi valmistella selvityksen yksinkin, jos asia on kiireellinen tai jos yhteistyö on erityisestä syystä tarpeellista (LastensuojeluA 3 §).

10.11. Selvityksen sisältö ja rakenne

10.11.1. Mitä tietoja hankitaan?

Lapsen kuuleminen ja havainnot lapsesta ovat keskeinen osa selvitystä. Voidakseen arvioida lapsen lausumien painoarvoa, tuomarin on tärkeää saada kuulemisesta mahdollisimman autenttinen tieto. Ellei kuulemista videoida tai nauhoiteta, keskustelun sisältö kysymyksineen ja vastauksineen tulisi kirjata ylös mahdollisimman tarkoin. Selvityksessä tulisi ilmoittaa, mikäli kuulemisessa on käytetty muita menetelmiä kuin vain keskustelua lapsen kanssa (esim. lapsen piirroset, leikkiminen nukeilla, erilaiset tehtävät). On tärkeää, että selvityksessä kuvataan myös lapsen non-verbaalista viestintää. Dokumentointi on tärkeää, jotta tuomioistuimella säilyy mahdollisuus itsenäisesti tehdä johtopäätöksiä lapsen kuulemisesta esiin tulleista seikoista.

Koska tuomari ei yleensä näe lasta, selvityksen tulisi lisäksi sisältää selvityksen tekijän perusteltu arvio lapsen esittämän mielipiteen painoarvosta ja merkityksestä (ks. lisää osio 11).

Havainnot vanhemman ja lapsen välisestä vuorovaikutuksesta ovat tuomioistuimelle tärkeää tietoa. Tuomarin on kuitenkin hyvä tietää, ettei sosiaalitoimessa vanhemmuutta arvioida psykologisten tutkimusten tai testien avulla, vaan vanhempien kanssa käydään läpi aivan arkisia, jokapäiväiseen elämään liittyviä asioita. Lapsen hyvä huolto perustuu arkipäivän huolenpitoon, ajan antamiseen lapselle ja lapsen tarpeiden herkkään kuuntelemiseen.

Kotikäynnit antavat tietoa arkipäivän vuorovaikutuksesta lapsen ja vanhemman välillä ja kuvan siitä, millainen tila lapselle on varattu kodissa. Mikäli mahdollista, lasta tulisi tavata kummankin vanhemman kotona.

Tiedot päiväkodista, koulusta, terveydenhuollosta, mikäli ne yksittäisessä asiassa ovat tarpeen.

Tiedot muilta viranomaisilta. Esimerkiksi tiedot vanhemman mielenterveysongelmista tai päihdeongelmista, rikosrekisteritiedot tai tiedot poliisilta mahdollisista pidätyksistä tai kotihälytyksistä ym. (Ks. osiosta 15 sosiaalitoimen oikeudesta saada salassa pidettäviä tietoja)

Tiedot vanhempien kanssa käydyistä keskusteluista siltä osin kuin niissä on tullut esiin sellaista, jota ei ole jo kirjattu oikeuden pöytäkirjaan. Vaikka tuomarilla on jo usein valmisteluistunnon perusteella hyvä käsitys vanhempien yhteistyökyvystä ja suhtautumisesta toisiinsa, vanhempien tapaaminen yhdessä sosiaalitoimessa voi tuoda lisätietoa. Huom! Sosiaalitoimi ei kuule todistajia eikä yleensä haastattele vanhempien lisäksi muita yksityisiä henkilöitä.

Kaikki muut tuomioistuimen pyynnössään yksilöimät tiedot.

10.11.2. Avoimuus

Selvitykseen tulee kirjata kaikki päätöksenteon kannalta merkitykselliset tiedot. Selvityksessä ei saisi olla rivien välistä luettavaa tietoa. Selvitys saattaa toisinaan sisältää piiloviestintää, koska selvityksen tekijät voivat varoa sanomasta avoimesti kielteisiä asioita vanhemmista. Piiloviestintää tapahtuu helposti myös tahattomasti. Selvityksen tekijöiden viestit voivat näkyä sanavalinnoissa, lauserakenteissa, painotuksissa jne.

10.11.3. Puolueettomuus ja objektiivisuus

Selvitykseen tulee kirjata kaikki tietolähteet, jotta tuomari näkee, onko annetussa tiedossa kyse tosiseikasta, toiselta viranomaiselta tai vanhemmilta saadusta tiedosta, selvittäjän havainnosta, mielipiteestä vai johtopäätöksistä. Dokumentoidut tiedot on liitettävä selvitykseen.

Selvitys on tehtävä puolueettomasti. Käyttäessään selvitystä päätöksentekonsa tukena, tuomarin on kuitenkin hyvä tiedostaa, että sosiaalityöntekijällä on työssään eri lähtökohdat kuin tuomarilla eikä monenlaista sosiaalityötä tekevän sosiaalityöntekijän toimenkuva aina edellytä samalla tavoin objektiivisuutta kuin tuomarin työ.

10.11.4. Selvityksen rakenne ja muoto

Tuomarin kannalta on tärkeää, että selvityksessä erotetaan toisistaan:

- a) vanhempien ja lapsen olosuhteista kerrotut tosiseikat
- b) vanhempien lausumat
- c) lapsen kuuleminen
- d) jostain ulkopuolisesta lähteestä saadut tiedot (tietolähde ilmoitettava)
- e) työntekijän omat käsitykset ja arviot
- f) työntekijän johtopäätökset
- g) mahdollinen ratkaisuehdotus.

Selvityksen tulisi olla tiivis ja keskittyä olennaiseen. Tuomioistuimella jo ennestään olevaa tietoa on tarpeetonta kirjata selvitykseen. Selvityksen tulisi *yleensä mahtua 4-5 sivuun* ja vain poikkeuksellisesti sen pituus saisi ylittää kymmenen sivua.

10.11.5. Suositus ja onko se tarpeen?

Huoltolaki tai sen esityöt eivät edellytä selvittäjältä ehdotusta asian ratkaisuksi eikä tuomioistuimenkaan tule sitä edellyttää, vaan tuomarin tulee kyetä oikeudenkäyntiaineiston perusteella itsenäisesti ratkaisemaan asia. Tuomioistuimelle riittää se, että selvittäjät suosituksen sijasta arvioivat eri ratkaisuvaihtoehtoja lapsen kannalta ja tuovat esiin niiden etuja ja haittoja.

10.11.6. Salassapito

Ks. julkisuutta koskeva osio 15.

10.12. Selvityksen saapuminen

Selvityksen saamisen määräpäivä tulee olla vähintään 1-2-viikkoa ennen jatkovalmisteluistuntoa, jotta asianosaiset ehtivät rauhassa tutustua siihen. Selvityksen toimitetaan heti sen saavuttua tiedoksi asianosaisille. (ks. lisää 7.2.6. ja 7.2.7.)

10.13. Selvityksen tekijä todistajana

Sosiaalilautakunnan selvitys riittää lähtökohtaisesti kirjallisena. Asianosaisilla on kuitenkin oikeus nimetä selvityksentekijä todistajaksi. (Ks. lisää 15.3.4)

10.14. Tuomioistuimen yhteistyö sosiaalitoimen kanssa

Jotta selvitykset mahdollisimman hyvin vastaisivat tuomioistuimen tarpeita, tuomioistuinten olisi hyvä järjestää säännöllisesti tapaamisia sosiaaliviraston kanssa. Näissä palavereissa voidaan keskustella selvitysten sisällöstä, rakenteesta ja selvitysajoista. Monella sosiaalityöntekijällä on vielä edelleen väärä kuva omasta roolistaan huolto-oikeudenkäynnissä ja siitä, mitä tuomioistuin häneltä odottaa.

11. LAPSEN KUULEMINEN TUOMIOISTUIMESSA HUOLTORIIDAN YHTEYDESSÄ

(Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1§, 11 ja 15§, 39 §
YK:n lapsen oikeuksia koskeva sopimus, 12 artikla)

11.1. Yleistä

Lapsen ääni välittyy tuomarille monin tavoin. Hän saa siitä tietoa vanhempien kertomuksista, selvittäjien arvioista, päiväkodin/koulun antamista tiedoista jne. Lapsen henkilökohtainen kuuleminen on osa lapsen mielipiteen ja toiveiden selvittämistä.

Lapselle on varattava *tilaisuus tulla kuulluksi* oikeudellisissa lasta koskevissa asioissa (LOS 12 art, Perustuslaki 6.3 §).

Lapsen omat *toiveet ja mielipiteet on selvitettävä*, kun se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista, jos:

- vanhemmat eivät ole asiasta yksimielisiä,
- lapsi on muun henkilön kuin huoltajansa hoidettavana tai
- selvittämistä on muutoin pidettävä lapsen edun kannalta aiheellisena (HuoltoL 11 §).

Jos vanhemmat sopivat asian, päätös voidaan yleensä antaa lasta kuulematta, mikäli ei ole aihetta epäillä, että lapsi vastustaa sopimusta tai että sopimus ei olisi lapsen edun mukainen (Ks. KKO 2008:69) (ks. myös sovintoa koskeva osio 14).

Tuomioistuimen antaessa väliaikais määräyksen lasta voidaan kuulla, mutta yleensä se ei ole välttämätöntä.

Vaikka lapsen kuuleminen onkin pääsääntö, kuuleminen voidaan joskus lapsen suojelemiseksi jättää tekemättä, jos arvioidaan, että kuuleminen rasittaa lasta kohtuuttomasti. Tällöin lapsen psyykinen suojeleminen menee lapsen mielipiteen selvittämisen edelle (Ks. lastensuojelulain 20.3 §).

11.2. Lapsen mielipiteen ja toiveiden merkitys asian ratkaisemisessa

Lapsen mielipiteet ja toivomukset eivät yksinään ole ratkaiseva kriteeri päätöksenteossa, vaan ratkaisu perustuu kokonaisvaltaiseen lapsen edun arviointiin, jossa otetaan huomioon kaikki asiassa esitetty. Lapsen iästä riippumatta lapsen etu ei ole yhtä kuin lapsen tahto, vaan lapsen toiveet ja mielipiteet ovat vain yksi lapsen edun arviointiin vaikuttava seikka. Lapsella ei ole itsemääräämisoikeutta oman huoltonsa, asumisensa ja tapaamisoikeuden suhteen.

Täytäntöönpanolaissa säädetyllä 12-vuotiaan lapsen kielto-oikeudella ei ole ratkaisevaa merkitystä huoltoriidassa. Tuomioistuin voi myös varttuneemman lapsen kohdalla päätyä lapsen toiveiden vastaiseen lopputulokseen, jos lapsen mielipite ei muun oikeuden-käyntiaineiston valossa vastaa hänen etuaan.

Lapsen ilmaisemalle tahdolle voidaan antaa oikeudellista merkitystä, mikäli

1. lapsi on riittävän päätöskykyinen (ikä ja kypsyys)
2. lapsi on saanut riittävästi tietoa asiasta tavalla, jota lapsi ymmärtää
3. lapsi on harkinnut asiaa huolellisesti

4. lapsi on ilmaissut tahtonsa ilman pakkoa, taivuttelua, manipulointia (*informed consent* –periaate, ilmaistu muun muassa ratkaisuisissa KKO 2004:76 ja KKO 2004:129 sekä oikeuskirjallisuudessa).

Lapsen mielipiteen tulisi muodostua vapaasti ja itsenäisesti. Tämä on harvoin mahdollista vanhempien riidellessä lapsesta, sillä vanhempien välinen konflikti vaikuttaa väistämättä lapsen tunteisiin ja toiveisiin ja sitä kautta hänen tahtoonsa. Lapsen mielipiteen painoarvoa punnittaessa tulisi aina yrittää arvioida lapsen mielipiteen motiivit. Vaikka lapsen ilmaisema tahto olisikin sinänsä aito, olosuhteet ovat voineet vaikuttaa siihen siten, ettei sitä voida ottaa huomioon päätöksenteossa. Vanhemmat ovat saattaneet yrittää vaikuttaa lapsen mielipiteeseen erilaisin keinoin (uhkailu, lahjominen, vihamielinen suhtautuminen toiseen vanhempaan jne.). Lapsen käsityksiin vaikuttaminen on usein myös tiedostamatonta. Viime kädessä tuomarın arvioitavaksi jää, mikä merkitys olosuhteilla on ollut lapsen mielipiteen muodostumiselle.

Ikävaihe vaikuttaa lapsen näkemyksiin. Esimerkiksi 10-12-vuotiaalle on tyypillistä, että hän ajattelee mustavalkoisesti ja asettuu toisen vanhemman puolelle. Samanikäisten lasten väliset yksilölliset erot mielipiteen muodostamisessa ja sen ilmaisemisessa voivat kuitenkin olla suuret. Yleensä lapsen mielipiteet ja toivomukset ovat sitä perustellumpia, mitä vanhempi lapsi on. Kuitenkin vielä murrosikäisenkin on vaikea hahmottaa tulevaisuuttaan ja erilaisten asumisratkaisujen vaikutuksia elämäänsä.

Lapsi voi kuulemisen yhteydessä antaa tietoa hyvin valikoiden. Hänen toiveisiinsa voivat vaikuttaa monet eri seikat kuten lojaliteettiristiriita, painostus, manipulointi, halu asettua ”heikomman” vanhemman tueksi, ”moraalinen” suuttumus toista vanhempaa kohtaan jne. Lapsen kriisitilanteessa tuottama mielipide poikkeaa usein hyvinkin paljon siitä, mitä hän ilmoittaisi tahtonaan normaalissa tilanteessa.

Lapsen mielipiteen merkitykseen vaikuttaa myös se, mistä häntä kuullaan. Asumisratkaisun vaikutusten hahmottaminen on lapselle yleensä vaikeampaa kuin konkreettisen tapaamisoikeuden. Sen vuoksi lapsen toivomuksille tapaamisten laajuudesta tai tapaamisjärjestelyistä voidaan yleensä panna enemmän painoa kuin hänen mielipiteelleen asumisestaan. Lapsen mielipide huoltomuodosta saa vain harvoin itsenäistä merkitystä, koska valinnassa yksin- tai yhteishuollon välillä on ennen muuta kyse vanhempien yhteistyökyvystä. Kuitenkin jos kyseeseen tulee huoltajien tehtävien jakaminen vanhempien välillä (HuoltoL 9 § 3 mom), varttuneemman lapsen mielipiteellä siitä, annetaanko toiselle vanhemmista oikeus yksin päättää esimerkiksi lapsen uskonnosta (UskonnonvapausL 3 § 3 mom), terveydenhuollosta (PotilasL 7 §), nimestä (NimiL 33 §) tai koulutuksesta, voi olla suurikin merkitys asiassa.

Lapsen mielipiteen painoarvoon voi vaikuttaa myös perheen erovaihe. Lapsen kyky ottaa kantaa asumiseensa ja tapaamisoikeuteen on erilainen, jos kysymys on eron jälkeisestä ensiriidasta verrattuna tilanteeseen, jossa vanhemmat ovat jo pidempään asuneet erillään ja lapsi on saanut kokemusta uudesta tilanteesta.

11.3. Kuka lasta kuulee?

Huoltolain lähtökohtana on, että lapsen kuuleminen toteutetaan *ensisijaisesti sosiaalitoimen* selvitystyön yhteydessä.

Lasta voidaan huoltoriidassa tietyin edellytyksin kuulla myös tuomioistuimessa.

11.4. Edellytykset tuomioistuimessa kuulemiselle

(Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 15 §, 39 §
Asetus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 3 §, 6 §)

Lapsen kuuleminen tuomioistuimessa on tarkoitettu poikkeukselliseksi menettelyksi. Lasta on mahdollista kuulla tuomioistuimessa jos

- 1) lapsi suostuu kuulemiseen
- 2) on ilmeistä, ettei kuulemisesta ole haittaa lapselle ja
- 3) kuuleminen on painavista syistä välttämätöntä asian ratkaisemiseksi.

11.4.1. Lapsen suostumus ja kuulemisen haitallisuuden arviointi

Lapsen ikä

Lapsen kuulemiselle ei huoltolaissa ole asetettu alaikäraja, mutta kuuleminen tuomioistuimessa tulee kyseeseen yleensä varttuneempien lasten kohdalla. Alle kouluikäisen lapsen henkilökohtaiseen kuulemiseen liittyy monia seikkoja, jotka nostavat kynnystä kuulla pientä lasta tuomioistuimessa. Pienen lapsen kuuleminen on yleensä enemmän hänen käytöksensä havainnointia kuin varsinaista mielipiteen selvittämistä, minkä vuoksi lapsen viestien ymmärtäminen edellyttää usein sellaista asiantuntemusta, jota tuomarilla ei ole. Lisäksi pienen lapsen kuuleminen tarkoittaa usein hänen tapaamistaan erikseen molempien vanhempien kanssa ja lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen tarkkailua. Tähän ei ole mahdollisuutta tuomioistuimessa.

Riidan kohde

Jos riita on rajattu ja koskee esimerkiksi vain huoltomuotoa tai tapaamisoikeuden yksityiskohtia ja asian selvittäminen sosiaalitoimessa on muutoin tarpeetonta, kynnys kuulla lasta tuomioistuimessa on alempi kuin jos vanhemmat riitelevät lapsen asumisesta tai lapsen tapaamisoikeuden peruskysymyksistä.

Vanhempien välisen konfliktin taso

Jos vanhempien välinen riita on pitkäaikainen ja syvä ja se on jo heijastunut lapseen esimerkiksi terapian tarpeena tai häiriökäyttäytymisenä, lasta ei pidä rasittaa kuulemisella tuomioistuimessa. Tilanne on usein sama, jos oikeudenkäyntejä on ollut jo useita ja lasta on niiden yhteydessä kuultu.

Vanhempien suhtautuminen lapsen kuulemiseen tuomioistuimessa

Vaikka lasta voidaan edellytysten täytyessä kuulla vastoin vanhempien tahtoakin, lapselle on tärkeää, että hänellä on vanhempiensa lupa tulla tuomioistuimeen ja kertoa vapaasti toiveistaan. Muutoin kuuleminen voi aiheuttaa lapselle ristiriitaisen tilanteen. Sen vuoksi kuuleminen tuomioistuimessa tulee harvoin kyseeseen, jos vanhemmat tai toinen heistä vastustaa sitä.

Jos vanhemmat tai toinen heistä lähtee siitä, että lapsen ilmoittama mielipide ratkaisee asian, kuulemista tuomioistuimessa on syytä välttää. Silloin on riski siitä, että vanhemmat voivat painostaa lasta tietynlaisen toiveen ilmaisemiseen tai kuuleminen aiheuttaa muutoin lapselle suuria paineita.

Jos on syytä epäillä, että vanhemmat tai toinen heistä pyrkii manipuloimaan lasta tai jos lapsi on voimakkaassa lojaliteettikonfliktissa vanhempiensa välissä, kuuleminen on yleensä parasta toteuttaa sosiaalitoimen selvitystyön yhteydessä.

Lapsen oma toive tulla kuulluksi

Koska lapsi ei ole huoltoriidan asianosainen, hän ei voi prosessuaalisin perustein vaatia kuulemistaan huoltoriidassa. Lapsen omalle pyynnölle tulla kuulluksi tulee kuitenkin antaa merkitystä, jos on ilmeistä, ettei häntä ole painostettu pyynnön esittämiseen.

11.4.2. Painavat syyt kuulemiselle tuomioistuimessa

Vaikka lainsäätäjä on asettanut lapsen kuulemiselle tuomioistuimessa korkean kynnyksen, kuulemista ei kuitenkaan tarvitse pelätä. Oikeudenkäyntimenettely on huoltolain säätämisen jälkeen muuttunut ja nykyisessä prosessissa lapsen kuulemiseen liittyvät erityispiirteet voidaan ottaa huomioon aiempaa paremmin. YK:n lapsen oikeuksien komitea on vuoden 2005 raportissaan kehottanut Suomea lisäämään alle 15-vuotiaiden lasten mahdollisuutta ilmaista mielipiteensä suoraan tuomarille.

Painavia syitä kuulemiselle voivat olla esimerkiksi:

- puutteellisuudet sosiaalitoimen selvityksessä (lasta ei ole kuultu lainkaan, lapsen mielipidettä ei ole kirjattu olosuhdeselvitykseen tai se on kirjattu virheellisesti jne.),
- pitkän ajan kuluminen lapsen kuulemisesta sosiaalitoimessa,
- olosuhteiden muuttuminen sosiaalitoimen tekemän selvityksen jälkeen,
- vanhempien yksimielinen pyyntö,
- mahdollisuus välttää oikeudenkäynnin pitkittyminen.

11.5. Päätös kuulemisesta

Kun tuomari päättää kuulla lasta henkilökohtaisesti, hänen tulee tehdä asiasta päätös, joka on perusteltava (LHA 3 §).

11.6. Kuulemisen tarkoitus

Lapsen kuuleminen on ennen muuta lapsen tilaisuus kertoa omista toiveistaan ja ajatuksistaan. Vaikka lapsen kertoma on osa ratkaisuaaineistoa, hän ei ole prosessuaalisesti todistajan asemassa. Lasta kuullaan ensisijaisesti hänen omista tarpeistaan lähtien eikä niinkään tietolähteenä. Lapsen oman äänen kuuleminen on tapa tehdä lapsi näkyväksi oikeudenkäynnissä. Kuulluksi tuleminen on lapsen oikeus, ei velvollisuus. Tämän vuoksi lapsi voi myös kieltäytyä kuulemisesta tai olla vastaamatta hänelle tehtyihin kysymyksiin.

Koska lapsi on aina myös suojelun kohde, häntä on kuultava hienovaraisesti ja vahingoittamatta hänen suhdettaan vanhempiinsa (HuoltoL 11 §).

11.7. Kuulemisen toteuttaminen

Lapsen etu on ratkaiseva kriteeri kuulemisen järjestämisessä. Sen vuoksi oikeudenkäynnin prosessuaaliset säännöt voivat joutua väistymään kuultaessa lasta tuomioistuimessa.

Lähtökohtaisesti kuuleminen tuomioistuimessa tapahtuu yhdessä tapaamisessa. Lapsen kuulemista ei tule järjestää kesken koulupäivän.

11.7.1. Kuulemisen paikka

Kuuleminen tulee yleensä toteuttaa pääkäsitteilyn ulkopuolella, esimerkiksi sopivassa valmistelusalissa tai tuomarin työhuoneessa. Tilavalinnalla pyritään vähentämään lapsen jännitystä ja virallisuuden leimaa kuulemistilanteessa.

Voi olla hyvä, jos kuulemistilassa on jotain tarjottavaa lapselle.

11.7.2. Vanhempien rooli kuulemisessa

Vaikka kuulemisen ajankohta ja toteuttamistapa ovat tuomarin harkinnassa, kuulemistavasta on syytä keskustella ja sopia vanhempien kanssa. On tärkeää kertoa vanhemmille, etteivät lapsen toivomukset ja mielipide ratkaise asiaa, vaan niiden painoarvo punnitaan osana koko oikeudenkäyntiaineistoa. Erityisesti vanhemmille kannattaa painottaa, ettei 12 vuoden ikä tuo lapselle oikeutta päättää sitä, missä hän asuu tai tapaako vanhempaansa.

On hyvä sopia, kuka tuo lapsen tuomioistuimeen. Lasta ei pidä odotuttaa odotustilassa, vaan tapaamisaika tulee sopia täsmällisesti ja tuomarin tulee mennä lasta vastaan.

Jos lapsi on sen ikäinen, ettei hän ole tullut yksin tuomioistuimeen, olisi hyvä, mikäli mahdollista, keskustella kuulemisesta lyhyesti yhdessä vanhempien ja lapsen kanssa. Tällä pyritään välittämään lapselle tieto siitä, että vanhemmat hyväksyvät kuulemisen ja sallivat lapsen vapaasti kertoa omista tuntemuksistaan ja ajatuksistaan. Tällä on merkitystä erityisesti nuorempien lasten kohdalla. Jos tilanteessa syntyy konflikti tai jos lapsi selvästi ahdistuu, kuulemisesta voidaan vielä tässäkin vaiheessa luopua.

Koska kyseessä on lapsen toivomusten ja mielipiteen selvittäminen, on yleensä parempi, etteivät vanhemmat tai heidän avustajansa ole läsnä kuulemisessa. Tämä edellyttää kuitenkin lapsen suostumusta. Mikäli lapsi kokee olonsa paremmaksi, jos vanhemmat ovat läsnä, tähän on syytä suostua. Kuulemista ei kuitenkaan pidä toteuttaa siten, että vain toinen vanhemmista on läsnä. Jos vanhemmat tai jompikumpi heistä ei halua suostua lapsen kuulemiseen ilman vanhempien läsnäoloa, on syytä vakavasti harkita kuulemisesta luopumista.

Vanhemmille tulee etukäteen varata mahdollisuus kertoa, mitä he haluavat lapselta kysyttävän. Tuomarilla ei ole velvollisuutta noudattaa vanhempien toivomuksia, jos hän harkitsee, etteivät kysymykset ole lapsen edun mukaisia. Joka tapauksessa keskustelu vanhempien kanssa voi antaa tuomarille paljon hyödyllistä tietoa vanhempien suhteesta lapseensa. Samalla vanhemmille voidaan kertoa, että lapsen kuuleminen dokumentoidaan ja kerrotaan vanhemmille kuulemisen jälkeen.

11.7.3. Alkukeskustelu

Kuulemisen onnistumiselle on tärkeätä, että lapsi tuntee olonsa turvalliseksi. Jännityksen lieventämiseksi kuuleminen on hyvä aloittaa sillä, että tuomari kertoo itsestään ja työstään ja omasta roolistaan asiassa. Tuomari voi esitellä työhuonettaan ja kysellä lapselta aivan yleisiä asioita. Pyrkimyksenä on saada lapsi rentoutumaan ja luoda keskusteluyhteys tuomarin ja lapsen välille.

Lapselle tulee keskustelun alussa kertoa avoimesti, *mistä ja miksi* häntä kuullaan. Koska lapselle voi olla epäselvää, mistä vanhempien välisessä erimielisyydessä on kyse, se on syytä käydä lyhyesti läpi. Tuomarin tulee selittää asiat lapselle ymmärrettävällä kielellä ja käsittein sekä olla täysin neutraali ja tasapuolinen.

Erityisen tärkeätä on kertoa lapselle, että

- kuuleminen on lapselle annettu mahdollisuus kertoa omia toiveitaan ja oma näkemysensä tilanteestaan
- lapsen ei ole pakko kertoa mitään, ellei hän halua eikä hänen ole pakko vastata kysymyksiin
- lapsen mielipide ei ratkaise asiaa, vaan vastuu asian ratkaisemisesta on aikuisilla, ensisijaisesti vanhemmilla ja viime kädessä tuomarilla
- se, mitä lapsi kertoo tuomarille, voidaan kertoa myös jälkikäteen vanhemmille, mikäli sillä on merkitystä asiassa. Tuomarin ja lapsen välinen keskustelu ei voi jäädä tuomarin ja lapsen väliseksi salaisuudeksi.

Keskustelun tulee olla ajallisesti rajattu (enintään 30 - 45 min). Keskustelun kesto on hyvä kertoa etukäteen lapselle.

11.7.4. Keskustelun sisältö

Lapsen kanssa keskustellaan hänen konkreettisesta elämäntilanteestaan kuten perheenjäsenistä, lapsen kodista, koulunkäynnistä, kavereista, harrastuksista jne. Tällainen keskustelu antaa paljon tietoa lapsen elämästä, hänen näkökulmastaan ja siitä, mitkä asiat lapselle ovat tärkeitä. Mikäli lapsi on halukas, hänen kanssaan voidaan keskustella myös vanhempien erosta ja pohtia sen seurauksia lapsen arkielämässä. Koska lapsen tiedon tarve on erotilanteessa usein suuri, hänelle tulee varata tilaisuus itse esittää kysymyksiä.

Koska keskustelu lapsen kanssa rakentuu kussakin tapauksessa erilaiseksi riippuen lapsesta ja hänen konkreettisesta elämäntilanteestaan, itse keskustelun sisällöstä ei voida antaa suosituksia.

Tuomarin tulee kuitenkin aina muistaa, että

- * lasta ei saa koskaan asettaa valintatilanteeseen vanhempiensa välillä
- * lapselle tehtävien kysymysten tulee olla konkreettisia ja liittyä lapsen arkipäivään. Abstrakteja ja laajoja kysymyksiä tulee välttää
- * liiallista kysymistä tulee välttää, sillä lapsen kuuleminen ei ole kuulustelu. Lapsen kanssa tulee keskustella ja antaa hänelle mahdollisuus kertoa asioista, jotka nousevat hänen mieleensä
- * lapselle esitettävien kysymysten tulee olla avoimia eli alkaa kysymyssanalla (miksi, milloin, mitä, miten). Tuomarin tulee välttää johdattelevia kysymyksiä, joihin lapsi vastaa vain kyllä tai ei
- * jos tuomari huomaa lapsen ruumiin kielestä tai puheesta, että lapsi ahdistuu, tulee keskustelussa siirtyä toiseen aiheeseen tai keskustelu tulee lopettaa
- * tuomarin kannattaa havainnoida myös lapsen ruumiin kieltä ja ilmeitä, sillä ne kertovat usein enemmän kuin lapsen sanat
- * lasta ei tule käyttää tietolähteenä todistusaineiston saamiseksi vanhempien oikeudenkäynnissä esittämistä väitteistä (esim. vanhempien alkoholin käyttö, väkivaltaisuus), vaan on muistettava, että kuulemisessa on kyse lapsen mahdollisuudesta kertoa omista ajatuksistaan. Jos lapsi haluaa spontaanisti kertoa joistain perheessä tapahtuneista ikävistä asioista, sitä ei tule estää
- * tuomarin on hyvä varmentaa lapsen kertoma toistamalla sen ajatus omin sanoin ("Ymmärsinkö oikein, että sanoit, että..."). Tällöin lapsi kuulee, miten tuomari on hänen viestinsä ymmärtänyt
- * tuomarin on hyvä lopuksi lyhyesti keskustella lapsen kanssa siitä, mitä hän kertoo vanhemmille

lapsen kertomuksesta.

11.7.5. Kuulemisen dokumentointi

Koska lapsen kuuleminen on osa oikeudenkäyntiä, se tulee tavalla tai toisella dokumentoida. Dokumentointi ehkäisee myös lapsen toistuvaa kuulemistä asian käsittelyn mahdollisissa myöhemmissä vaiheissa.

Dokumentointi voi tapahtua:

1) Tuomarin omien muistiinpanojen pohjalta

Tuomarin tulee ilmoittaa lapselle, että hän kirjoittaa lapsen kertomuksen muistiin. Tehdessään muistiinpanoja tuomari voi samalla kertoa lapselle, mitä hän kirjoittaa ylös. Tällöin lapsikin saa tietää, miten hänen kertomansa kirjataan.

2) Sihteerin tekemien muistiinpanojen pohjalta

Jos sihteerin läsnäolo ei häiritse kuulemistä, sihteeri voi kirjoittaa muistiin lapsen kertomuksen.

3) Äänittämällä

Äänittämisestä tulee kertoa lapselle etukäteen. Jos äänittäminen on omiaan jäykistämään tilannetta tai lapsi kokee sen hankalaksi, sitä ei tule käyttää. Äänittäminen sisältää myös riskin siitä, että vanhemmat käyttävät äänitettä myöhemmin lapsen edun vastaisesti oikeudenkäynnissä. Äänittäminen tulee kyseeseen lähinnä varttuneiden lasten kohdalla.

Muistiinpanot kirjoitetaan puhtaaksi ja niistä tehdään oma kuulemispöytäkirjansa. Jos kuuleminen äänitetään, äänite liitetään pöytäkirjaan.

11.7.6. Lapsen toiveiden ja mielipiteen kertominen vanhemmille

Koska oikeudenkäynti on aina asianosaisjulkista, vanhemmille tulee kertoa, mitä lapsi on kuulemisessa kertonut. Keskustelun voi heti kuulemisen jälkeen välittää vapaamuotoisesti. Lapsen kertomuksen sisältö tulee kertoa siten, ettei se vahingoita lapsen ja hänen vanhempiensa välisiä suhteita tai saata lasta muutoin vaikeaan tilanteeseen vanhempiensa nähden. Lapsen suojaamiseksi lapsen vanhemmistaan mahdollisesti kertomia jyrkän kielteisiä mielipiteitä ei ole tarpeen ilmoittaa sanasta sanaan, vaan kertomusta pehmentäen. Kaikki asiaan vaikuttavat seikat tulee kuitenkin ilmoittaa avoimesti, sillä asianosaisilla on oikeus saada ne tietoonsa. Vain julkituotuja seikkoja voidaan käyttää päätöksenteon perusteena (ks. lisää 15.3.3).

11.8. Lapsen mielipiteen kirjaaminen ratkaisuun

Lasta ei saa päätöksessä asettaa ratkaisijan asemaan, minkä vuoksi päätöksen ei tulisi koskaan perustua yksinomaan tai pääasiallisesti lapsen mielipiteeseen. Päätöksessä lapsen etua arvioidaan aina koko oikeudenkäyntiaineiston valossa. Lapsen mielipidettä ei saa kirjoittaa siten, että lapsi sen vuoksi joutuisi vanhempiensa silmissä vastuulliseksi ratkaisusta. Myöskään lapsen ilmaisemia käsityksiä vanhemmistaan ei ole hyvä kirjoittaa päätökseen. Sen sijaan näkyviin voi kirjoittaa ne lapsen elämäntilanteeseen liittyvät seikat, jotka lapsi on toivomustensa perusteina esittänyt.

12. AVUSTAJAN ROOLI LAPSIASIOISSA

Lapsiasiat poikkeavat avustajan muusta työstä siten, että niissä lähtökohtana ja tavoiteltavana lopputuloksena on paitsi päämiehen etu, niin myös oikeudenkäynnin kohteena olevan lapsen etu.

12.1. Ennen oikeudenkäyntiä

Asiakkaan tullessa ensimmäiseen neuvotteluun avustaja kartoittaa vallitsevan tilanteen ja tarvittavan määrän taustaa. Tämän jälkeen avustajan tulee selvittää päämiehelle lainsäädännön sisältö ja sosiaalitoimessa sekä tuomioistuimessa vallitseva käytäntö. Tämän jälkeen valitaan, kumpaa tietä asiassa on tarkoituksenmukaisempaa edetä. Erityisen tärkeää on käydä huolellisesti ja rauhallisesti läpi huollon, asumisen ja tapaamisoikeuden erot ja se, miten huoltomuoto vaikuttaa tulevaan päätöksentekoon lapsen asioista. Olennaista on myös selvittää, mihin asioihin oikeuden päätös tai sopimus ei käytännön tasolla vaikuta.

Päämiehen omat vaatimukset tulee rakentaa vallitseva käytäntö huomioon ottaen. Vaatimusten on oltava realistisia ja järkeviä. Avustajan tehtävänä on turvata päämiehensä etu siten, että vaatimuksilla on mahdollisuus menestyä joko sellaisenaan tai ainakin lähes sellaisenaan. Vaatimuksia, jotka eivät voi menestyä, ei pidä esittää. Toisinaan asiaan liittyvät erityispiirteet vaativat poikkeuksellisia vaatimuksia (valvotut tapaamiset, tapaamiset, pelkät päivätapaamiset tai epätavallisesti jaetut loma- tai pyhäajat).

Lapsiasioissa tulee noudattaa hyvää asianajajatapaa ja lähestyä vastapuolta ensin kirjeitse. Kirjeessä esitetään päämiehen vaatimukset sellaisina kuin hän ne esittää neuvottelujen pohjaksi, määräaika vastaamiselle ja selkeä ilmoitus siitä, että vastaamattomuudesta seuraa päämiehen ryhtyminen oikeudellisiin toimenpiteisiin asiassa. Tässä vaiheessa vaatimukset esitetään yleensä siten, että niissä on neuvotteluvaraa. Vaatimusten on kuitenkin hyvä olla sellaiset, että asioista voidaan sopia ilman ”kasvojen menetystä”.

Sen jälkeen kun vastapuoli on vastannut kirjeeseen ja esittänyt omat vaatimuksensa, on hyvä järjestää tapaaminen. Tässä tapaamisessa ovat yleensä läsnä asianosaiset sekä heidän avustajansa. Mikäli asianosaisten välit ovat erittäin tulehtuneet, on parempi järjestää neuvottelu vain avustajien kesken.

Neuvottelulla on kaksi tarkoitusta:

- 1) pyritään sopimaan sellaiset asiat, joissa asianosaisten näkemykset käydyin kirjeenvaihdon perusteella eivät ole kovin kaukana toisistaan ja
- 2) pyritään sopimaan ainakin tapaamisista ja elatusavusta ns. välitilan aikana.

Jotta neuvottelu onnistuisi, tulee avustajan ennen sitä käydä oman päämiehensä kanssa läpi ns. kynnyskysymykset ja ne asiat, joissa on neuvotteluvaraa.

Yhteisneuvottelussa tulevat korostuneesti esille hyvää asianajotapaa koskevat määräykset. Vastapuolta ja tämän asiamiestä on kohdeltava kunnioittavasti ja asiallisesti. Neuvottelun ilmapiiriin tulisi olla mahdollisimman rento ja sovitteluhenkkinen. Vastapuolen avustajan kanssa voidaan etukäteen sopia siitä, mistä kysymyksestä aloitetaan eli pyritään valitsemaan se asia, josta todennäköisemmin päästään sopimukseen.

Neuvottelussa on kyse siitä, että vanhemmat sopivat lapsen asioista, eivät vanhempien oikeuksista

ja velvollisuuksista. Avustajan tehtävänä on toisaalta auttaa sovinnollisen ratkaisun löytämisessä, mutta toisaalta estää sellaiset sovinnot, jotka eivät ole päämiehen ja lapsen edun mukaisia.

Neuvottelussa on olennaista kertoa vanhemmille lapsiasioiden täytäntöönpanosta ja siitä, etteivät ratkaisut ja sopimukset ole ikuisia. Neuvottelussa kerrotaan, että kyse on tilanteen rauhoittamisesta ja siitä, että saadaan aikaan joku käytäntö. Tärkeää on sopia myös, että kumpikin sitoutuu siihen, ettei vetoa väliaikaiseen sopimukseen mahdollisessa tulevassa oikeudenkäynnissä. Tämä on erityisen tärkeää silloin, jos toista vanhempaa edustaa muu kuin asianajaja.

Välitilasopimuksen suurin merkitys on siinä, että tapaamiset ja elatusmaksujen maksaminen saadaan käyntiin. Neuvottelun lopuksi todetaan, mitkä seikat jäivät riitaisiksi ja tuomioistuimen käsiteltäviksi.

Neuvottelut johtavat usein kokonaissovintoon joko heti taikka tietyn siirtymäajan jälkeen.

12.2. Oikeudenkäynnissä

Myös oikeudenkäynnissä vastapuolta ja hänen asiamiestään tulee kohdella asiallisesti. Tavoitteena on neuvotteluilmapiirin luominen. Toisaalta niissä tilanteissa, joissa sovittavaa ei poikkeuksellisesti ole, asianajo muistuttaa muun riita-asian asianajoa.

Avustajan tulee oikeudenkäynnissä pysytellä riidan ulkopuolella ja välttää tunnepitoista suhtautumista asiaan. Avustajan tehtävänä on avustaa päämiestään pääsemään parhaaseen lopputulokseen ja toisaalta estää päämiestään tekemästä sovintoa väärin perustein, esimerkiksi kokiessaan tilanteen painostavana tai toivottomana. Avustajan ei pidä koskaan provosoitua vastapuolen tai hänen asiamiehensä joskus hyvinkin henkilökohtaisista ja loukkaavista kommentteista, vaan ohittaa ne ja keskittyy asian hoitamisen.

Asianosaisen tilanne rauhoittuu yleensä helpommin asianosaisen itsensä tekemään, vähän laihahkoonkin sovintoon kuin ulkopuolisen tahon päätökseen tai määräykseen.

Henkilötodistelua lapsiasioissa tulee harkita huolellisesti. Yleensä entisten appivanhempien ym. läsnäolo oikeussalin odotustilassa luo ilmapiirin, joka lisää riidan määrää ja kärjistää tilannetta. Asianosaisen asemaa oikeudenkäynnissä ei yleensä vahvista se, että hän pyrkii osoittamaan toisen vanhemman ”huonouden”. Toisaalta, jos toisella vanhemmalla on päihde- tai muita ongelmia, joilla on merkitystä lapsen edun arvioinnissa, avustajan tulee varautua esittämään tuomioistuimelle kaikki mahdollinen näyttö.

Vaikka oikeudenkäynnissä katsotaan tulevaisuuteen, oikeudelle voidaan kuitenkin esittää menneisyydestä sellaiset toista vanhempaa koskevat seikat, joilla voi olla merkitystä asian ratkaisemisen kannalta. Istunnossa päämiehelle ja vastapuolelle voidaan sallia tietty määrä tunnetta ja huutoa, mutta avustajan tulee kuitenkin huolehtia siitä, että hänen päämiehensä pääsääntöisesti pysyy asiassa.

Sovinnollinen ratkaisu rakennetaan, kuten neuvotteluissakin, pienistä osista. Avustajat voivat etukäteen päämiestensä suostumuksin sopia siitä, mistä asiasta sovintokeskustelut aloitetaan. Tuomarin tulisi kunnioittaa tätä pyyntöä, olipa kyse sitten vaikka siitä, alkaako tapaaminen klo 17 vai 18. Ensimmäinen sovittu asia on aina hyvä alku jatkokeskusteluille. Käytännön kokemus on osoittanut, ettei lapsiasiaassa ole hyväksi se, että tuomarin johdolla neuvottelu aloitetaan asumisesta tai huoltomuodosta. Nämä asiat yleensä joko sovitaan lopuksi, tai mikäli niistä ei päästä

sopimukseen, ne jäävät päätettäväksi. Yleensä kun on päästy sopimukseen tapaamisista, asianosaisten arki rauhoittuu heti istunnon jälkeen.

Elatusapuasiat, jotka käsitellään ilman muita vaatimuksia, poikkeavat asianajollisesti muista lapsiasioista. Niissä kyse on pitkälti matematiikasta ja asioiden toteennäyttämisestä. Tärkeää on tuntea vakiintunut oikeuskäytäntö, jotta vältetään turhilta vaatimuksilta ja väitteiltä. Sekä hakemukseen että vastaukseen on hyvä liittää jo valmiiksi asianmukaiset tositteet ja muu kirjallinen dokumentaatio.

Elatusapu on usein iso osa lähihuoltajan jokapäiväistä taloutta. Elatusapu jää usein oikeudenkäynnin viimeiseksi vaiheeksi sen jälkeen, kun muista asioista on jo sovittu. Avustajan tehtävä on huolehtia siitä, ettei päämies ”taisteluväsyneenä” tee elatusavusta sellaista sovintoa, joka vaikeuttaa hänen toimeentuloaan. Avustajan tulee tarvittaessa jopa estää sovinto ja antaa tuomioistuimen ratkaista asia.

13. LAPSIASIOIDEN KÄSITTELY HELSINGIN HOVIOIKEUDESSA

13.1. Yleistä

Edellisissä jaksoissa esitetyt menettelyohjeet ja periaatteet soveltuvat pääosin lapsiasioiden käsittelyyn myös hovioikeudessa. Tässä jaksossa käsitellään pelkästään hovioikeusmenettelylle ominaisia erityiskysymyksiä, joita ei ole käsitelty käsikirjan aiemmissa jaksoissa.

Vuonna 2008 hovioikeudessa käsiteltiin 153 kappaletta lapsen huoltoon, elatukseen, tapaamisoikeuteen tai täytäntöönpanoon liittyvää valitusta. Kevästä 2007 lukien lapsiasiat on jaettu niihin erikoistuneille ja erikoistuville esittelijöille ja jäsenille. Asioiden käsittelyä on saatu nopeutettua ja tällä hetkellä kaikki lapsiasiat ratkaistaan alle vuodessa.

13.2. Lapsiasioiden kiireellisyys

Kun lapsiasia saapuu hovioikeuteen, riita on ollut vireillä jo kuukausia. Hovioikeuskäsittely ei saisi missään tilanteessa kestää niin pitkään, että lapsen tilanteen vakiintumisen vuoksi muutoksenhaku käy merkityksettömäksi.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanoa koskeva asia kuuluu työjärjestyksen mukaan kiireellisyysryhmään I ja muut lapsioikeudelliset asiat kiireellisyysryhmään II. Kun vastaus valitukseen on saapunut tai vastausaika kulunut umpeen, asiassa tehdään pikaisesti alustava ratkaisu siitä, toimitetaanko asiassa pääkäsittely, ja varataan tarvittaessa pääkäsittelylle istuntopäivä. Tieto istuntopäivästä on psykologisesti tärkeää asianosaisille, ja edistää hovioikeuden ripeää toimintaa asiassa.

Käsittelyn aikataulua pohdittaessa tulee ottaa huomioon lapsen elämässä tärkeät ajankohdat kuten koulujen alkamisaika tai tapaamisoikeuden mukaiset loma-ajat.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta ja niiden täytäntöönpanoa koskevaa valitusta ei tulisi käsitellä HOL 9 §:n mukaisessa kevennetyssä kokoonpanossa (HE 83/2001). Elatusapujen osalta ei liene estettä HOL 9 §:n kokoonpanolle mainitun säädöksen 1 momentin 1 kohdassa säädetyissä rajoissa.

13.3. Täytäntöönpanon keskeytyshakemukset ja väliaikais määräykset

Päätös lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta on heti täytäntöönpanokelpoinen (HuoltoL 43 §). Tämän vuoksi hovioikeudelta haetaan usein *täytäntöönpanon keskeyttämistä* lapsiasioissa.

Täytäntöönpanon keskeyttämisestä säädetään ulosottokaaren 2:13 §:ssä ja 10:20-26 §:issä. Hakemus voidaan ratkaista kokoonpanossa, johon kuuluu yksi hovioikeudenneuvos (OK 2 luku 8 § 1 mom 7- kohta). Hakemus on käsiteltävä kiireellisenä, eikä vastapuolelta sen vuoksi yleensä pyydetä vastausta. Jos täytäntöönpanon keskeyttämiselle näyttäisi olevan perusteita, vastaus tulisi kuitenkin aina pyytää.

Täytäntöönpanon keskeyttämisen tarve harkitaan tapauskohtaisesti. Keskeyttäminen on poikkeuksellista, mutta se saattaa olla perusteltua, jos lapsen olosuhteet ovat olennaisesti muuttuneet käräjäoikeuden päätöksen jälkeen tai käräjäoikeuden päätöksellä on merkittävästi muutettu lapsen aikaisempaa asumista tai tapaamisoikeutta, eikä ole ilmeistä, että valitus hylätään

hoviouudessa.

Väliaikaismääräykselle voi olla tarvetta esimerkiksi, jos hovioikeus keskeyttää kärjäoikeuden päätöksen täytäntöönpanon, eikä asumisesta tai tapaamisoikeudesta ole olemassa aikaisempia, voimassaolevia määräyksiä (Ks. väliaikaismääräystä koskeva osio).

13.4. Perusteriidan ja täytäntöönpanoriidan samanaikainen vireilläolo

Huolto- ja tapaamisoikeusriidan viipyminen hovioikeudessa saattaa johtaa tilanteeseen, jossa hovioikeudessa on samanaikaisesti vireillä saman päätöksen perustetta ja täytäntöönpanoa koskevat valitukset. Peruste- ja täytäntöönpanoriitaa ei voida käsitellä samassa oikeudenkäynnissä (TpL 27 § 2 mom).

Pääsääntönä on, että perusteriita ratkaistaan ensin, koska sen myötä täytäntöön pantavana oleva tuomio voi muuttua. Poikkeuksena ovat TpL 13 §:n mukaiset päätökset, joilla on hylätty tapaamisoikeuden väliaikaista muuttamista koskeva hakemus (ks. TpL 30 §). Tällaisen asian käsitteleminen voi olla kiireellistä esimerkiksi sen vuoksi, että täsmentäminen koskee tietyn tapaamisen alkamisajankohtaa tai kestoja, ja asiassa voidaan antaa väliaikainen ratkaisu odottamatta sisältöriidan ratkaisua. Väliaikainen ratkaisu on määrättävä olemaan voimassa siihen asti, kunnes hovioikeus lopullisesti päättää huolto- ja tapaamisasian.

Esteellisyyden välttämiseksi peruste- ja täytäntöönpanoasiaa koskevat valitukset tulisi aina käsitellä eri kokoonpanoissa.

13.5. Muuttuneet olosuhteet ja edellytykset sovinnolle

Ajan kulumisen vaikuttaa lapsiasioissa annettaviin ratkaisuihin. Kärjäoikeuden päätöksen jälkeen tapahtunut olosuhteiden vakiintuminen tai toisaalta olosuhteissa tapahtuneet muutokset on otettava huomioon hovioikeuden käsittelyssä.

Kun asiaa aletaan kirjallisen vastauksen jälkeen valmistella, aikaa kärjäoikeuden päätöksestä on kulunut vähintään kaksi kuukautta. Hovioikeuden tulee selvittää, miten asiat ovat käytännössä sujuneet kärjäoikeuskäsittelyn jälkeen. Ellei tämä selviä valituksesta ja vastauksesta, hovioikeus voi vielä tässä tarkoituksessa pyytää kirjallisen lausuman osapuolilta (OK 26 luvun 8 §). Ajan ja kulujen säästämiseksi lausuma voidaan pyytää ja toimittaa esimerkiksi sähköpostia käyttäen, huomioiden kuitenkin kontradiktorisuuden periaatteet.

Asian selvittäminen onnistuu yleensä parhaiten valmisteluistunnossa, jonne asianosaiset tulisi kutsua henkilökohtaisesti. Valmisteluistunnossa on mahdollista pääkäsitelyä vapaammin keskustella myös sovinnon mahdollisuudesta (ks. sovinnon edistämistä koskeva osio).

Myös elatusapua käsiteltäessä hovioikeus voi joutua ottamaan huomioon kärjäoikeuden ratkaisun jälkeen muuttuneet olosuhteet. Jos vanhempien taloudellisessa tilanteessa tai perhesuhteissa on tapahtunut muutoksia, hovioikeus joutuu tutkimaan asiaa eri tosiasioiden valossa kuin kärjäoikeus.

Muuttuneiden olosuhteiden huomioon ottamisella lapsiasioissa voidaan välttää muutostanteen nostaminen kärjäoikeudessa. Jos asia on kuitenkin muuttunut kokonaan toiseksi, uusia olosuhteita ei voida punnita valituksen yhteydessä.

13.6. Preklusio

13.6.1. Preklusio huolto- ja tapaamisoikeusasioissa

Preklusio hovioikeudessa koskee periaatteessa kaikenlaisia riita-asioita, kun se käräjäoikeudessa koskee ainoastaan dispositiivisia riita-asioita (OK 25:17 ja OK 6:9). Indispositiivisissa riita-asioissa pyrkimys aineellisen totuuden selvittämiseen on kuitenkin korostuneempi kuin dispositiivisissa asioissa. Lisäksi tuomioistuimet voivat indispositiivisissa asioissa viran puolestakin määrätä uusia todisteita esitettäväksi (OK 17:8), mikä vaikuttaa preklusiosäännösten tulkintaan (Antti Jokela: Uusi hovioikeusmenettely, 1998, s. 221 - 222).

Hovioikeuden lainkäytön yhtenäisyyden seurantatoimikunta on 19.6.2002 suositellut sallivampaa suhtautumista uuden todisteen huomioon ottamiseen indispositiivisissa riita-asioissa. Uutta todistelua tarjoavalta tulee kuitenkin tiedustella, miksi todistelu esitetään vasta hovioikeudessa eikä tarpeetonta todistelua tule hyväksyä. Uuden todistelun tarpeellisuuden osalta on kiinnitettävä huomiota esitettyihin todistusteemoihin kuten muissakin asioissa.

Myös lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen *täytäntöönpanoa* koskevassa asiassa uusiin todisteisiin tulee suhtautua joustavasti.

13.6.2. Preklusio elatusapuasioissa

Vaikka elatusapuasiat ovat luonteeltaan dispositiivisia, voidaan preklusiosäännösten joustavuutta niidenkin kohdalla pohtia tapauskohtaisesti. Kun elatusapu on usein pitkälle tulevaisuuteen määrätty toistuvaissuoritus, voi puutteellisin tiedoin vahvistettu elatusapu olla kohtuuton seuraamus todistelun laiminlyömisestä käräjäoikeudessa erityisesti silloin, kun elatusvelvollisella ei ole ollut avustajaa.

Käräjäoikeuskäsittelyn jälkeen muuttuneita olosuhteita koskevaa todistelua preklusio ei koske.

13.7. Sosiaaliviranomaisten selvitykset ja kuuleminen

Vaikka asia on riittävä, sosiaaliviraston selvitys ei aina ole tarpeen asian ratkaisemiseksi (ks. sosiaaliviraston selvitystä koskeva osio). Jos käräjäoikeus on ratkaissut asian selvitystä hankkimatta, hovioikeuden harkitsee tapauskohtaisesti, onko selvitys tarpeen myöskään valitusvaiheessa.

Jos käräjäoikeus on hankkinut selvityksen, kynnyksen uuden selvityksen hankkimiselle hovioikeudessa tulisi asian käsittelyn viivästymisen vuoksi olla korkea. Jos kuitenkin perheen olosuhteet ovat lapsen hyvinvoinnin kannalta radikaalisti muuttuneet alioikeuskäsittelyn jälkeen, tai jos muutoin on erityistä tarvetta selvittää jokin lapsen edun kannalta olennainen seikka, hovioikeus voi pyytää uuden selvityksen. Koska selvitykset usein pidentävät huomattavasti käsittelyn kestoja, hovioikeuden tulee yksilöidä selvityspyynnö koskemaan ainoastaan selvitystä vaativaa seikkaa (ks. sosiaalilautakunnan selvitystä koskeva osio).

Toisinaan asianosainen haluaa kuulla selvityksen tehnyttä sosiaalityöntekijää todistajana hovioikeudessa, vaikka häntä ei ole kuultu käräjäoikeudessa. Taustalla on yleensä se, että käräjäoikeuden päätöstä on joiltain osin perusteltu selvityksessä esitetyllä seikalla, jonka asianosainen haluaa riitauttaa. Tällaisessa tapauksessa hovioikeuden täytyy hyväksyä todistajan kuuleminen. Jos asianosainen haluaa kuulla sosiaalityöntekijää yleisesti selvitykseen kirjatusta

seikoista ilman, että kuuleminen liittyisi mitenkään selvitykseen kirjatun asian riitauttamiseen tai selvitykseen kirjaamattoman asian selvittämiseen, todistelu lienee tarpeeton.

13.8. Pääkäsittelyn toimittaminen

Pääkäsittely on toimitettava, jos asianosainen sitä vaatii (OK 26 luku 14§ 1mom). Se voidaan jättää toimittamatta ainoastaan 2 momentissa mainituista syistä (KKO 2001:116, KKO 2002:15, KKO 2002:32). Lapsiasioissa pääkäsittely tulee useimmissa tapauksissa toimitettavaksi.

Jos vanhempi tai molemmat pyytävät tulla henkilökohtaisesti kuulluksi hovioikeudessa, pääkäsittely on pääsääntöisesti toimitettava (ks. EIT Elsholz v. Saksa 13.7.2000). Kun kyseessä on indispositiivinen asia, myös se vanhemmista, joka ei ole valittanut käräjäoikeuden päätöksestä, tulee kutsua pääkäsittelyyn henkilökohtaisesti asian selvittämiseksi.

13.9. Lapsen henkilökohtainen kuuleminen

Lasta voidaan kuulla hovioikeudessa samoin edellytyksin kuin käräjäoikeudessa (ks. lapsen kuulemista koskeva osio). Koska lapsi ei ole todistajan asemassa, kuuleminen ei ole välttämätöntä, vaikka lasta olisikin kuultu alioikeudessa. Edellytykset kuulemiselle on siten aina harkittava hovioikeudessa uudelleen.

Toisaalta lapsen kuuleminen käräjäoikeuskäsittelyn jälkeen muuttuneista olosuhteista voi olla hyvinkin valaisevaa ja antaa tietoa siitä, miten lapsi on sopeutunut tilanteeseen.

Hovioikeudessakin kuuleminen tulee järjestää istuntosalia leppoisimmissa tiloissa ja mahdollisimman epävirallisesti. Kuulemisen esteeksi saattaa hovioikeudessa tulla se, että kuuleminen monijäsenisen kokoonpanon edessä voi muodostua lapselle liian vaativaksi ja raskaaksi.

13.10. Oikeudenkäyntikulut

Oikeudenkäyntikulujen maksuvelvollisuus lapsiasioissa noudattelee hovioikeudessa samoja suuntaviivoja kuin käräjäoikeudessa (ks. oikeudenkäyntikuluja koskeva osio). Myös muutoksenhaussa sovelletaan pääsääntöisesti OK 21 luvun 2 §:ää (KKO 2002:13 ja 2005:41).

Muutoksenhakija voidaan velvoittaa korvaamaan osaksi tai kokonaan vastapuolensa oikeudenkäyntikulut, jos hovioikeus ei miltään osin muuta käräjäoikeuden päätöstä (OK 21:2 ja KKO 2005:41).

14. SOVINNON EDISTÄMINEN ja TUOMIOISTUINSOVITTELU

(L lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 10 §,
Oikeudenkäymiskaari 5 luku 26 §, 8 luku 4 §,
L riita-asioiden sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa 18 §)

14.1. Yleistä

Sovinnon edistäminen = tuomarin toiminta sovinnon aikaan saamiseksi oikeudenkäynnissä
Tuomioistuinsovittelu = sovittelijana toimivan tuomarin johdolla tapahtuva, oikeudenkäynnistä erillinen sovittelu

Koska lapsen etu toteutuu yleensä parhaiten silloin, kun vanhemmat kykenevät sopimaan lapsen asioista, tuomarin tulee vireillä olevassa oikeudenkäynnissä aktiivisesti edistää sovinnollisen ratkaisun aikaansaamista.

Tuomioistuinsovittelulaki on tullut voimaan 1.1.2006. Sovittelumenettely soveltuu hyvin riidanratkaisukeinoksi perheoikeudellisissa asioissa. Sovittelun lähtökohtana ovat osapuolten tarpeet. Sovittelija ei toimi riidan ratkaisijana, vaan tavoitteena on se, että osapuolet itse löytävät sovittelijan avustuksella ratkaisun riitakysymyksiin. Sovittelu tarjoaa myös uusia menettelykeinoja, muun muassa tilaisuuden asiantuntija-avustajan käyttämiseen.

Huoltolain lähtökohtana on, että huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistavana vanhempien sopimalla tavalla. Tuomarin tulee kuitenkin antaessaan vanhempien sopimuksen mukaisen päätöksen aina varmistua siitä, että ratkaisu on lapsen edun mukainen (HuoltoL 10 §). Myös tuomioistuinsovittelussa sovelletaan lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain periaatteita.

14.2. Sovinnon edistäminen oikeudenkäynnissä

14.2.1. Sovinnollisen ratkaisun etujen esilletuominen

Tuomarin kannattaa ennen sovintokeskustelujen aloittamista tuoda esiin sovinnon etuja verrattuna oikeudenkäyntiin. Sovintoa puoltavina seikkoina voi mainita muun muassa:

- vaikka parisuhde on päättynyt, vanhemmuus jatkuu läpi elämän
- asian ratkaisu tulee suuresti vaikuttamaan asianosaisten jokapäiväiseen elämään
- yhdessä löydetty sovinto auttaa asianosaisia sitoutumaan ratkaisuun
- vanhempien riitely ja pitkä oikeudenkäynti ovat riski lapsen hyvinvoinnille ja kehitykselle
- on tärkeää, että asianosaiset ottavat heille vanhempina kuuluvan vastuun lapsensa asioiden ratkaisemisesta
- henkilökohtaisten asioiden käsittely oikeudenkäynnissä on repivää ja haavoittavaa.

Käsittelijän on syytä myös todeta, että vaikka sovintoa ei löytyisikään, yrittäminenkin on hyödyllistä.

14.2.2. Luottamuksen rakentaminen puheenjohtajan ja asianosaisten välille

Käsittelyn tunnelma vaikuttaa sovintokeskustelujen onnistumiseen. Tuomarin rauhallinen ja

asiallinen käytös edistää sovinnollista ilmapiiriä. Asianosaisten luottamusta tuomariin lisää tuomarin hyvä perehtyneisyys käsiteltävään asiaan ja se, että hän muistaa myös vanhemmille tärkeät yksityiskohdat kuten asianosaisten sekä lasten nimet ja iät.

Puheenjohtajan on syytä tuoda esiin, että hän on asiassa puolueeton. Hänen tulee kuunnella ja kohdella kumpaakin asianosaista tasapuolisesti.

14.2.3. Todellisten riitakysymysten selvittäminen / taustalla olevien tunteiden purkaminen

Asianosaisten kuunteleminen tuo usein esiin sen, että käsiteltävän riidan taustalla on muita selvittämättömiä ongelmia, jotka ovat riidan varsinainen syy. Saatu tieto voi edesauttaa sovintokeskustelujen käymistä.

Sovinnon edellytysten arvioimiseksi on tärkeää, että asianosaiset voivat istunnossa osallistua keskusteluun ja puhua suhteellisen vapaasti, sillä siitä tuomari saa arvokasta tietoa vanhempien riitaisuuden syvyydestä sekä heidän suhtautumisestaan toisiinsa ja lapseen.

Jos tunnelma istunnossa on kireä ja osapuolet toistuvasti keskeyttävät toisensa, tilannetta voi rauhoittaa antamalla kummallekin asianosaiselle mahdollisuus yhtäjaksoisesti ja keskeytyksettä kuvata erimielisyyksiin liittyviä tunteitaan. Jotta vältytään keskinäiseltä syytelyltä, on hyvä sopia siitä, että asianosaiset kuvaavat kokemuksiaan "minä"-muodossa. Molemmille tulee varata yhtä paljon aikaa, noin 10-15 min. Tuomarin tulee välttää asianosaisten keskeyttämistä, vaikka he eivät pysyisikään tiukasti asiassa. Tällaisen "tunteiden tuuletuksen" jälkeen on usein helpompaa jatkaa sovintokeskusteluja.

Sovinnon hakeminen

On tärkeää, että osapuolet ovat paikalla henkilökohtaisesti. Tuomarin on vaikeata vanhempia näkemättä arvioida ratkaisun lapsen edun mukaisuutta ja sitä, miten mahdollinen sovinto voisi toimia käytännössä.

Jos asiassa on ratkaistavana useita riitaisia kysymyksiä, sovintoa voidaan hakea ensin keskeisimmässä erimielisyydessä. Usein on kuitenkin hyvä aloittaa sellaisesta osakysymyksestä, jossa sovinnon saavuttaminen on helpointa. Sovinnon saavuttaminen yhdessä kysymyksessä kannustaa osapuolia etenemään sovinnollisuudessa.

Ratkaisun toimivuuden kannalta on tärkeää, että vanhemmat itse ottavat vastuun sen saavuttamisesta. Tuomari voi auktoriteetillaan huomaamattaan saada aikaan sovinnon, jota vanhemmat eivät myöhemmin koe omakseen. Tämän vuoksi alkukartoituksen jälkeen voi olla hyvä jättää osapuolet avustajineen neuvottelemaan sovinnosta keskenään. Ellei sovintoa synny, tuomari voi jatkaa sovintokeskusteluja osallistumalla itse aktiivisesti sovinnon edistämiseen.

Tuomareiden keskuudessa on kaksi vastakkaista käsitystä siitä, voiko tuomari sovinnon edistämisen yhteydessä keskustella asianosaisten kanssa ilman toisen asianosallisen läsnäoloa, mikäli hän katsoo sen edistävän sovinnon saavuttamista. Mikäli tuomari käy erilliskeskusteluja, se edellyttää molempien asianosaisten suostumusta. Tuomarin tulee erilliskeskustelun aikana olla korostetun puolueeton ja toimia lähinnä kuuntelijana. Erilliskeskustelun suurin etu on yleensä siinä, että tuomari saa käsityksen siitä, onko sovinto ylipäänsä mahdollinen, mitkä ovat mahdolliset kynnyskysymykset ja missä asianosaiset ovat valmiita joustamaan ja tulemaan vastaan.

Koska tuomioistuimen tehtävänä on huolehtia lapsen edun toteutumisesta, tuomarin tulee oma-aloitteisesti ottaa esiin seikkoja, jotka käytännössä usein aiheuttavat vanhempien välille erimielisyyksiä. Tällaisia seikkoja ovat esimerkiksi lapsen haku- ja palautusmenettely tapaamisissa, menettely tapaamisen peruuntuessa ja vanhempien välinen yhteydenpitotapa lapsen asioissa.

Tuomarin tulee varmistua siitä, että vanhemmat ymmärtävät sovinnon sisällön ja sen vaikutukset lapselle ja itselleen. Sovintokeskustelut voivat tulla oikeudenkäyntiin valmistautuneille asianosaisille yllätyksenä ja tapahtumat etenevät istunnossa nopeasti. Tarvittaessa tuomari voi antaa osapuolille miettimisaikaa ja sopia asiassa jatkokäsittelyn. Myös kokeilusopimukset ovat käyttökelpoinen tapa testata sovinnon toimivuutta käytännössä (ks. tarkemmin 3.4 ja 8.1.7).

14.2.4. Sovinnon esteet

Sovintoon pyrkiminen ei ole kaikissa tapauksissa oikea menettelytapa. Vanhempien välisen konfliktin taso vaihtelee (ks. Auvinen s. 254-259). Jos riita on syvä ja pitkäaikainen, sovinnon aktiiviseen edistämiseen on syytä suhtautua varoen. Sovintoon pyrkiminen ei sovi myöskään riitoihin, joiden taustalla on vanhempien vakavia mielenterveys- tai päihdeongelmia. Tällaisessa tilanteessa tuomarin ammattitaito ei yleensä riitä sovinnon edellytysten ja sen todellisten seuraamusten arviointiin, vaan lapsen edun mukaisen lopputuloksen arvioimiseksi tarvitaan asiantuntijatietoa.

Tuomarin on syytä kiinnittää huomiota myös vanhempien motiiveihin sopia asia. Sovintoratkaisua ei tule edistää, jos sovinnon perusteena ei ole lapsen paras, vaan esimerkiksi:

- taloudellisten etujen saavuttaminen (erilaiset yhteiskunnan tuet, edut osituksessa ym.),
- kaupankäynti esimerkiksi elatusavun määrästä, yhteisen kodin lunastuksesta, eduista osituksessa jne.,
- pelko toista vanhempaa kohtaan,
- syyllisyydentunto avioliiton rikkomisesta,
- väsyminen toisen vanhemman vaatimusten edessä, jolloin vanhempi saattaa antaa periksi sellaisessa, mitä ei koe oikeaksi,
- alistuminen vahvemman edessä.

Tuomarin tulee käyttämällä aktiivisesti kyselyoikeuttaan pyrkiä saamaan selville mahdollinen vanhempien välinen vallankäyttö. Parisuhteen aikaiset käyttäytymismallit jatkuvat helposti myös erovaiheessa ja toinen osapuoli saattaa totutun tavan mukaan alistua vahvemman osapuolen asettamiin ehtoihin, vaikka ei koekaan niitä oikeiksi.

Vanhempien eroprosessin vaiheella on merkitystä sovintokeskustelujen kannalta. Usein toinen osapuoli on työstänyt eroa jo pitkään, mutta toinen on vielä eron aiheuttamassa ensijärkytyksessä. Tällaisessa tilanteessa tuomarin ei tule pyrkiä voimallisesti sovintoon, sillä akuutissa kriisissä oleva vanhempi ei todennäköisesti kykene vielä rationaalisesti arvioimaan eri vaihtoehtojen merkitystä itsensä ja lapsen kannalta. Tällöin vaihtoehtoksi voi tulla esim. lyhytaikainen kokeilusopimus, jonka jälkeen vanhemmat palaavat tuomioistuimeen ja tilanne arvioidaan uudelleen.

14.2.5. Osasovinnot, sovinto väliaikais määräyksestä ja ennakoivat sovinnot

Jos huoltoriidassa on esitetty useita eri vaatimuksia, sovinto voidaan tehdä myös osasta vaatimuksia. Osasovinto voidaan joskus tehdä lopullisenakin, vaikka asian käsittely muilta osin jatkuu. Esimerkiksi vanhemmat voivat sopia lapsen asumisesta ja elatusavusta, mutta jatkaa

oikeudenkäyntiä huoltomuodosta ja tapaamisoikeudesta.

Vaikka asia siirretään sosiaalitoimen selvitettäväksi, on tärkeää yrittää saada vanhemmat sopimaan siitä, miten lapsen asiat oikeudenkäynnin aikana järjestetään. Sovinto väliaikaismääräyksestä on omiaan rauhoittamaan lapsen tilannetta ja helpottamaan sosiaalitoimen selvitystyötä.

Valmisteluistunnossa vaatimuksista päästään usein alustavaan sovintoon eli vanhemmat sopivat esimerkiksi lapsen tapaamisoikeuden sisällön tai elatusavun määrän siltä varalta, että oma vaatimus lapsen asumisesta ei menestyisikään. Tällainen yhteisymmärrys auttaa kohdentamaan asian käsittelyyn siihen, mikä asiassa on riitaista. Vanhempien yhteisymmärrys kirjataan pöytäkirjaan. Se ei sido vanhempia jatkokäsittelyssä, mutta käytännössä vanhemmat eivät yleensä enää muuta näkemystään.

14.2.6. Sovinto riidan ratkaisuna

Koska tuomioistuimen velvollisuutena on viran puolesta valvoa lapsen etua (indispositiivisuus), ratkaisu sovitussakin asiassa annetaan oikeuden päätöksenä. Päätöksen perusteluiksi riittää yleensä “Osapuolet ovat päässeet yksimielisyyteen lapsen huollosta/asumisesta/tapaamisoikeudesta eikä ole aihetta olettaa, että sopimus olisi vastoin lapsen etua” (HuoltoL 10 § 2 mom).

Vanhemmat saavat (tietyin poikkeuksin) sopia lapsen elatusavusta. Kanneasiana vireille tullessa elatusapuasiassa voidaan vahvistaa sovinto eikä sitä niin ollen anneta oikeuden päätöksenä. Jos sen sijaan elatusapu käsitellään osana huoltoriitaa, sitä koskeva sovinto sisältyy asiassa annettavaan päätökseen. Perusteluihin lisätään silloin elatusavun osalta “Osapuolet ovat päässeet sovintoon lapsen elatusavusta”.

Elatusavun mahdollista muutosoikeudenkäyntiä varten olisi hyvä kirjata pöytäkirjaan tiedot niistä taloudellisista seikoista, joiden pohjalta sovintoon on päädytty. Muutoin myöhemmässä oikeudenkäynnissä on vaikea arvioida olosuhteiden muuttumista.

Sovinnon sisällön tulee olla selkeä ja yksiselitteinen (täytäntöönpanokelpoisuus). Toisaalta lapsen edun niin vaatiessa tästä voidaan joskus joustaa. Jos sovintoon pääsyn kynnyskysymykseksi muodostuu jokin oikeudenkäyntiin kuulumaton seikka, tuomari voi harkintansa mukaan ottaa päätökseen mukaan myös täytäntöönpanokelvottomia kirjauksia, jos molemmat siihen suostuvat (ks. myös 3.3). Jos osapuolille riittää, tällainen kirjaus voidaan tehdä myös vain pöytäkirjaan.

Ennen sovinnon vahvistamista osapuolille on syytä lukea sovinnon sisältö ja varmistua siitä, että lopputulos on sovitun mukainen.

Sovinto elatustuen alittavasta elatusavusta

Vanhemmat voivat sopia kunnallisen elatustuen alittavasta elatusavusta, mutta eivät itse elatustuesta. Elatustuen saaminen edellyttää sitä, että tuomioistuin toteaa alhaisen elatusavun perustuvat elatusvelvollisen puutteelliseen elatuskykyyn (Elatusturvalaki 5 § 1 mom 4-kohta). Mikäli vanhemmat haluavat lapsen saavan elatustukea, heidän tulee näyttää toteen elatusapua maksavan vanhemman elatuskyvyn puutteellisuus. Tuomioistuin voi siis samassa asiassa vahvistaa vanhempien sovinnon elatusavun määrästä, mutta tutkia elatustuen maksamisen edellytykset.

14.3. Tuomioistuinsovittelu riidanratkaisukeinona lapsiasioissa

14.3.1. Menettelyjen eroavuudet

Tuomioistuinsovittelu voi tulla vireille joko erillisenä sovitteluhakemuksena tai siten, että huoltoriitaa käsittelevä tuomari siirtää asian sovitteluun. Sovittelija on aina eri tuomari kuin asian käsittelijä. Kärjäviskaali ei voi toimia sovittelijana.

Sovittelussa osapuolet ovat itse aktiivisia toimijoita. Avustajan rooli on tukea päämiestään sekä valvoa hänen etuaan, mutta ei "ajaa asiaa".

Sovittelu on aina vapaaehtoista. Sovittelussa kumpikin vastaa omista oikeudenkäyntikuluistaan, millä voi olla merkitystä erityisesti elatusapuasioissa.

Sovittelussa sovinnon piiriin voidaan ottaa myös sellaisia seikkoja, jotka eivät ole oikeudenkäynnin kohteena tai joita ei oikeudenkäynnissä voida käsitellä huoltoriidan yhteydessä. Tällaisia seikkoja ovat ennen muuta osapuolten talouteen ja omaisuuden ositukseen liittyvät seikat.

Sovittelun etuja ovat sen joutuisuus sekä menettelyn vapaamuotoisuus. Sovittelussa sovittelija ja osapuolet voivat sopia menettelytavoista. Sovittelumenettelyyn kuuluvat erillisneuvottelut ovat hyvä väline sovintoedellytysten kartoittamisessa. Sovittelija voi vanhempien suostumuksella käyttää myös sovitteluavustajaa.

Sovitteluistunnoista ei laadita pöytäkirjaa.

Vireillä oleva asia on hyvä siirtää sovitteluun:

- jos ilmenee, että asiassa on tarve saada sopimus kaikista eroon liittyvistä asioista (lasten asioiden lisäksi vanhempien asuminen, talous ja ositus)
- jos osapuolet pyytävät sovittelua ja sitoutuvat siihen
- jos sovittelu voidaan toimittaa nopeasti joko saman päivänä tai muutaman päivän kuluessa
- jos on tarve ja mahdollisuus käyttää sovitteluavustajaa.

14.3.2. Lapsen asema sovittelussa

Toisin kuin sovittelulakia koskevassa hallituksen esityksessä todetaan, lapsi ei ole sovittelun osapuoli kuten hän ei ole asianosainen varsinaisessa huoltoriidassakaan. Lasta ei siis oteta mukaan neuvotteluun eikä hänen mielipidettään kysytä siitä, voidaanko sovittelu aloittaa vanhempien välillä vai ei. Hallituksen esityksessä esitetty virheellinen käsitys on oikaistu lakivaliokunnan mietinnössä (LaVM 4/2005).

Lasta voidaan toki kuulla sovittelussa. Kynnys kuulemiselle on jonkin verran alempi kuin oikeudenkäynnissä (LaVM 4/2005). Useimmiten lapsen kuuleminen tulee kyseeseen silloin, kun sovittelussa käytetään sovitteluavustajaa.

14.3.3. Sovittelun kulku

Sovittelijan on syytä myös lapsiasioissa käyttää hyväkseen tuomioistuinsovittelun vaihteistusta:

1) Valmisteluvaihe

- * sovitaan menettelytavoista ja selvitetään riitakysymykset

2) Aloitusvaihe

- * sovittelijan alkupuheenvuoro
- * pelisäännöistä sopiminen

3) Tiedonhankintavaihe

- * osapuolten avauspuheenvuorot
- * todellisten riitakysymysten selvittäminen
- * osapuolten tarpeiden määrittäminen
- * piilotavoitteiden havaitseminen
- * arviointi erilliskeskustelujen tarpeellisuudesta

4) Neuvotteluvaihe

- * erillis- ja yhteisneuvottelut

5) Päätösvaihe

Sovittelija voi havainnollistaa osapuolten lausumia käyttämällä “fläppitaulua” tai muuta visualisointia, minkä avulla on helpompi tuoda esiin vanhemmille se, että vaikka heidän välisensä suhde on rikkoutunut, heitä yhdistää kuitenkin yhteinen lapsi.

Myös sovittelua koskevat ne sovinnon esteet, joita on kuvattu sovinnon edistämistä koskevan otsikon alla.

14.3.4. Sovittelijan avustaja

Asiantuntemuksen turvaamiseksi tai muutoin sovittelun edistämiseksi sovittelija voi osapuolten suostumuksella käyttää avustajaa. Lapsiasioissa avustajina tulevat kysymykseen lähinnä kokeneet sosiaalityöntekijät tai parisuhdeongelmiin tai lapsiin erikoistuneet psykologit. Osapuolet maksavat itse avustajan käyttämisen.

14.3.5. Ratkaisu

Mikäli sovinnolle halutaan tuomioistuimen vahvistus, ratkaisun otsikko on “Oikeuden vahvistama sovinto”. Vahvistetusta sovinnosta saa valittaa elleivät osapuolet nimenomaisesti ilmoita tyytyvänsä saavutettuun ratkaisuun.

Tuomioistuimen tulee tehdä tarvittavat ilmoitukset väestörekisteriin.

Jos vanhemmat sopivat sovittelussa kunnallista elatustukea alhaisemmasta elatusavusta, tuomioistuimen tulee selvittää, johtuuko tämä elatusvelvollisen puutteellisesta elatuskyvystä. Mikäli näin on, tämä tulee merkitä sovintoasiakirjaan (HE s. 49, ElatusturvaL 5 § 1 mom 4- kohta).

15. JULKISUUS LAPSIASIOISSA

Oikeudenkäynnin ja tuomioistuimen toiminnan julkisuudesta säädetään laissa oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa.

15.1. Oikeudenkäynnin julkisuus kansliakäsittelyssä

15.1.1. Pääsääntö

Asiakirjat ovat julkisia heti kun ne ovat saapuneet käräjäoikeuteen. Julkisesta asiakirjasta on kaikilla halukkailla oikeus saada tieto esittämättä mitään perustetta pyynnölleen. Jos asiakirjat ovat jollain perusteella salassa pidettäviä, tuomioistuimen tulee joka vaiheessa varmistua siitä, että arkaluonteiset tiedot pysyvät salassa.

15.1.2. Poikkeukset

Asiakirja on viran puolesta pidettävä salassa suoraan lain nojalla, jos se sisältää *arkaluonteisia tietoja* henkilön yksityiselämään, terveydentilaan, vammaisuuteen tai sosiaalihooltoon liittyvistä seikoista (YTJulkL 9 § 1 mom 2-kohta). Asiakirjalla tarkoitetaan myös itse hakemusta tai tuomioistuimen tuottamaa asiakirjaa (esimerkiksi yhteenveto). Asiakirja pidetään salassa vain niiltä osin kuin se sisältää salassa pidettävää tietoa.

Lapsiasioissa ainakin seuraavia asiakirjoja voidaan pitää suoraan lain nojalla salassa pidettävinä:

- terveydentilaa koskevat asiakirjat kuten lääkärintodistukset, mielenterveys-, päihde- ja kuntoutuspalveluiden käyttämiseen liittyvät todistukset, psykologin lausunnot, *siltä osin kuin ne sisältävät arkaluonteista tietoa*.
- sosiaalihoillon palvelusta kertovat asiakirjat *siltä osin kuin ne sisältävät arkaluonteista tietoa*, esimerkiksi perheneuvolan asiakkuudesta kertova asiakirja. Sen sijaan erilaisista taloudellisista etuuksista (toimeentulotuki, asumistuki ym.) kertovat asiakirjat eivät ole suoraan lain nojalla salassa pidettäviä, mutta ne voidaan määrätä salassa pidettäväksi (YTJulkL 10 §).
- henkilön yksityiselämästä kertovat asiakirjat kuten sosiaaliviraston olosuhdeselvitykset, sosiaaliviraston muistiinpanot, perheneuvolan lausunnot, täytäntöönpanosovittelijan kertomukset, isyyden selvittämispöytäkirja, isyystutkimukset, yksityiset kirjeet, joissa on tietoja henkilökohtaisista olosuhteista ja mielipiteistä, *siltä osin kuin ne sisältävät arkaluonteista tietoa*.
- henkilön salaisesta puhelinnumerosta, osoitteesta tai asuinpaikasta tietoja sisältävät asiakirjat, jos henkilöllä on perusteltu syy epäillä itsensä tai perheensä turvallisuuden olevan vaarassa (YTJulkL 9 § 1 mom 5-kohta). Tällainen tilanne voi tulla, jos perheessä on ollut väkivaltaa tai esitetään väite kaappausuhasta.

15.1.3. Asianosaisen tiedonsaantioikeus

Asianosaisella on oikeus saada tieto myös salassa pidettävistä asiakirjoista (YTJulkL 12 §). Poikkeuksena todistajan, asianosaisen taikka lastensuojeluilmoituksen tehneen henkilön salassa pidettävät yhteystiedot, jos tiedon antaminen vaarantaisi em. henkilön turvallisuutta, etuja tai oikeuksia.

Asianosaisien prosessiosoitteet ovat julkisia, mutta jos asianosainen ei halua osoittaa toisen osapuolen tietoon, tätä toivomusta kunnioitetaan. Tästä on syytä tehdä merkintä Tuomaksen huomautuskenttään. Tällöin kärjäoikeudesta lähtevistä asiakirjoista on muistettava poistaa osoitetiedot. Jos asianosaisella on ns. turvakielto, hänen osoitetaan tai kotipaikkaansa ei merkitä edes Tuomakseen.

Huom! Kärjäoikeuden tulostamat väestörekisteritiedot on tarkoitettu ainoastaan virkakäyttöön. Niissä olevia tietoja ei saa antaa asianosaisille tai muillekaan tahoille.

Jos oikeuteen annetaan videoita tai muita vastaavia tallenteita (esimerkiksi sosiaaliviraston selvitystyön yhteydessä tuotettuja), asianosaiset saavat tutustua tallenteeseen katsomalla sen tuomioistuintuomiosuunnitelmassa, mutta heille ei anneta siitä kopiota, mikäli kopion antaminen voisi loukata tallenteessa esiintyvien henkilöiden yksityisyyden suojaa (YTJulkL 13 §).

15.1.4. Tiedoksi annettavaan asiakirjaan liitettävä ohje asianosaiselle

Asianosainen ei saa ilmaista sivulliselle asianosaisasemansa perusteella saamiaan, salassa pidettäviä tietoja, jotka koskevat muita kuin asianosaista itseään (L viranomaisen toiminnan julkisuudesta 23 § 2 mom).

Tuomioistuimen tulee ilmoittaa asianosaiselle häntä koskevasta vaitiolovelvollisuudesta. Käytännössä se tapahtuu liittämällä asianosaiselle lähetettävään asiakirjaan erillinen ohje.

15.2. Julkisuus istunnossa

(YTJulkL 4 luku)

Tuomioistuin voi asianosaisen pyynnöstä tai erityisestä syystä muutoinkin päättää, että istunto pidetään joko kokonaan tai osittain yleisön läsnä olematta, jos

- asiassa esitetään *arkaluonteisia* tietoja henkilön yksityiselämään, terveydentilaan, vammaisuuteen tai sosiaalihuoltoon liittyvistä seikoista,
- asiassa esitetään salassa pidettävä asiakirja tai tieto, jonka käsittely julkisesti aiheuttaisi merkittävää haittaa sille, jonka suojaksi salassapito on säädetty.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva oikeudenkäynti pidetään yleensä julkisena. Täten esimerkiksi todistajan kuulustelusta tehty äänite on julkinen. Huomaa kuitenkin YTJulkL 19 §:n mukaiset rajoitukset. Sen varmistamiseksi, että salassa pidettävät tiedot pysyvät salassa, saattaa olla perusteltua toimittaa käsittely osittain suljettuna. Vaikka lain nojalla salassa pidettävää asiakirjaa voidaan usein käsitellä istunnossa julkisesti, itse asiakirja pysyy salaisena eikä sitä edelleenkään luovuteta muille kuin osapuolille.

15.3. Ratkaisu

Tuomioistuimen ratkaisu on julkinen ellei sitä erikseen määrätä pidettäväksi salassa (YTJulkL22 §). Julkiseen ratkaisuun saa sisällyttää myös salassa pidettävää tietoa siinä laajuudessa kuin se on tarpeen ratkaisun perustelemiseksi. Huoltoriidan ratkaisussa on otettava huomioon toisaalta perustelujen hienotunteisuus ja toisaalta niiden täysi avoimuus.

Ratkaisun lopputulos on aina julkinen.

15.4. Sosiaalitoimen salassapitovelvollisuus

Yleistä

Sosiaalitoimen vaitiovelvollisuutta säätelee L sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista.

Asiakirjojen osalta pääsääntö on se, että sosiaalihuollon asiakirjoihin sisältyvät asiakastiedot ovat salassa pidettäviä (SHAL 14 §). Tietojen antaminen edellyttää asiakkaan suostumusta (SHAL 16 §). Sosiaalityöntekijän vaitiovelvollisuus ulottuu myös tehtävän hoitamisen jälkeiseen aikaan (SHAL 15 §). Mikäli salassa pidettävä tieto koskee alaikäistä, muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta tiedon luovuttamiseen tarvitaan lapsen laillisen edustajan suostumus (SHAL 11 § 3 mom).

15.4.1. Vaitiovelvollisuus lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa

Sosiaalitoimella on vanhempien erotilanteessa useita erilaisia rooleja, joilla on merkitystä myös salassapitosäännösten näkökulmasta.

Selvityksen tekijän vaitiovelvollisuus

Selvityksen tekijä saa selvitystä tehdessään kirjata selvitykseen sekä antaa häntä todistajana kuultaessa tuomioistuimelle asiakkaan suostumuksesta riippumatta sellaisia salassa pidettäviä tietoja, joiden luovuttaminen on välttämätöntä lapsen edun vuoksi (SHAL 18 § 1 mom ja HuoltoL 16 §).

Perheasioiden sovittelijan vaitiovelvollisuus

Perheasioiden sovittelu perustuu avioliittolain säännöksiin. Koska sovittelun kohteena olevat asiat ovat osapuolille henkilökohtaisia ja usein arkoja, on luottamuksellisen ilmapiirin saavuttamiseksi sovittelijoille säädetty ankaroitettu salassapitovelvollisuus (AL 23a §). Sen vuoksi sovittelijalla ei ole ilman osapuolten suostumusta oikeutta antaa esimerkiksi selvityksen tekijälle tai oikeudelle tietoja siitä, mitä hän on sovittelussa saanut tietää. Samoin hän on vaitiovelvollinen, jos häntä kuullaan todistajana oikeudessa (OK 17:23 1.1).

Huoltosopimuksen vahvistajan vaitiovelvollisuus

Vanhempien välisen huolto-, tapaamis- ja elatussopimuksen vahvistavan sosiaalityöntekijän vaitiolo- ja salassapitovelvollisuus on sosiaalihuollon asiakaslain pääsäännön mukainen (SHAL 14 §, 16 §).

Täytäntöönpanosovittelijan vaitiovelvollisuus

Täytäntöönpanosovittelun tavoitteena on toisaalta sovinnon etsiminen ja toisaalta tiedon hankkiminen tuomioistuimelle. Sovittelija saa ottaa kertomukseensa kaikki sellaiset salassa pidettävät tiedot, joiden hän arvioi olevan lapsen edun kannalta välttämättömiä tuomioistuimen ratkaistessa asiaa (TpL 8 § 4 mom, SHAL 18 §).

15.4.2. Tiedon hankinta selvitystyön/sovittelun yhteydessä ja salassapidon rajat

Jotta tuomioistuin voisi ratkaista huoltoriidan lapsen edun mukaisesti, päätöksen tekijällä tulee olla käytettävissään kaikki lapsen edun kannalta olennainen tieto.

Mistä tietoa saadaan?

Selvityksen tekijöillä on oikeus saada muilta viranomaisilta kaikki selvitystä varten tarvitsemansa arkaluontoisetkin tiedot, joilla saattaa olla vaikutusta asiaa harkittaessa (SHAL 20 § ja 22 §). Tällöin siis muiden viranomaisten salassapitovelvollisuus väistyy. Tällaisia tietoja voivat olla esimerkiksi vanhempien terveydentilaa ja mielenterveyttä, päihteiden käyttöä tai lastensuojelutoimenpiteitä koskevat asiat. Myös poliisilla on velvollisuus antaa selvityksen tekijälle tiedot vanhempien rikostaustasta, mahdollisista kotihälytyksistä ja pidätyksistä. Sama oikeus saada tietoja on myös sovittelijalla.

Koska sosiaalihuollon asiakaslakia sovelletaan sekä julkiseen että yksityiseen sosiaalihuoltoon (SHAL 2 §), tietojenantamisvelvollisuus koskee sekä julkisia että yksityisiä terveydenhuollon ammattihenkilöitä, sosiaalipalvelujen tuottajia ja koulutuksen järjestäjiä. Näin ollen yksityiset lääkärit, psykologit, koulut, päiväkodit ja muut sosiaalipalvelujen tuottajat ovat velvollisia pyydettäessä antamaan salassa pidettäviä tietoja sosiaalitoimelle (ks. HE 137/1999, s. 103).

Milloin salassa pidettävä tieto on annettava tuomioistuimelle?

Koska sosiaalitoimen selvitys on vain osa oikeudenkäyntiaineistoa, selvittäjän voi olla hyvin vaikea arvioida, milloin jokin tieto on päätöksenteon kannalta sellaista, että sen ilmaiseminen olisi välttämätöntä lapsen edun vuoksi. Sosiaalityöntekijä joutuu kuitenkin pohtimaan asiaa päätöksentekijän näkökulmasta ja arvioimaan, milloin tuomioistuimella on riittävästi tietoa asian ratkaisemiseksi.

Eva Gottberg on katsonut, että sosiaalityöntekijät voivat käyttää peukalosääntönä periaatetta, jonka mukaan sosiaalityöntekijän on ilmaistava kielteinen seikka, jos sillä olisi merkitystä, jos hän itse ratkaisisi huoltoriidan (Gottberg. 1997 s.103). Markku Helin on oikeusministeriön tuomarikoulutuksessa katsonut, että tuomioistuimelle tulee antaa kaikki selvityksessä esiin tulleet seikat, joilla voi olla merkitystä asiassa.

Tuomioistuimen intressissä on saada käyttöönsä kaikki mahdollinen asiaan vaikuttava aineisto. Vaikka sosiaalityöntekijällä voi olla tarve suojata lasta vaikeissa tilanteissa, asian ratkaisemisen kannalta merkityksellinen tieto tulee kertoa, vaikka sillä voisi olla kielteisiä vaikutuksia lapselle.

Vanhempien suojaaminen ei ole sosiaalitoimen tehtävä. Tämän vuoksi kaikki asian ratkaisemisen kannalta merkityksellinen tieto tulee kertoa, vaikka se olisi vanhemmalle kielteisistäkin.

15.4.3. Lapsen kuuleminen salassapidon kannalta

Lapsen kuulemista koskevat kysymykset ovat erityisen vaikeita salassapidon ja vaitiolovelvollisuuden kannalta.

Vaikka lapsen kuulemisessa turvallinen ja luottamuksellinen suhde on tärkeää, lapselle ei voi luvata, ettei hänen kertomaansa kerrota vanhemmille tai tuomioistuimelle. Tämä on tuotava lapselle heti kuulemisen aluksi selkeästi esiin, jolloin ainakin vanhempi lapsi voi ottaa tämän seikan huomioon kertoessaan asioita. Lapsen kiellolla ei voi olla merkitystä, jos lapsen kertomalla voi olla merkitystä asian ratkaisemisen kannalta.

Jos lapsi on kertonut esim. suhteestaan vanhempiinsa sellaisia seikkoja, että niiden esiin tuominen

voisi olla hänelle haitallista tai vaarantaa hänen suhteensa toiseen vanhempaan (esim. että hän halua ehdottomasti asua toisen luona), selvityksen tekijä voi jättää tällaisen kertomatta ainoastaan, jos on täysin selvää, että asia ratkeaa muun aineiston perusteella (esim. vankka selvitys toisen vanhemman mielenterveysongelmista). Tällaisessa tilanteessa lapsen kuulemisessa ilmenneitä, lapsen kannalta hankalia tietoja ei ole välttämätöntä välittää tuomioistuimelle.

On tärkeätä, että tuomioistuin saa autenttisen tiedon lapsen kuulemisesta. Lapsen kertomaa ei tulisi tulkita selvittäjän sanoin, vaan merkitä selvitykseen sanatarkasti, mitä lapselta on kysytty ja mitä hän on vastannut. Jos lapsi on eleillä tai ilmeillä osoittanut jotain muuta kuin mitä hän kertoo, se tulisi kuvata selvityksessä.

Jos lapsen kuuleminen videoidaan tai muutoin tallennetaan vastaavalla tavalla, aineisto on pyydettyä luovutettava tuomioistuimelle. Asianosaiset saavat tutustua videotallenteeseen katsomalla sen tuomioistuimessa, mutta heille ei anneta siitä kopiota, mikäli kopion antaminen voisi loukata lapsen yksityisyyden suojaa (YTJulkL 13 §).

Lapsen kuulemisesta tuomioistuimelle välitetty tieto on asianosaisjulkista eli vanhemmilla on oikeus saada siitä tieto (Ks. KKO 2004:79).

15.4.4. Selvityksen laatija ja täytäntöönpanosovittelija todistajana

Yleensä sosiaalilautakunnan selvitys tai sovittelukertomus riittävät kirjallisena. Mahdollisimman selkeäsanainen ja avoimesti kirjoitettu selvitys on omiaan ehkäisemään ennalta todistajaksi kutsumista.

Huoltolain 16 § 3 momentin ja sosiaalihuollon asiakaslain 18 §:n nojalla selvittäjä saa kertoa oikeudessa salassa pidettäviä tietoja, mikäli ne ovat lapsen edun kannalta välttämättömiä eli asian ratkaisemisen kannalta merkityksellisiä. Jos todistajalta nimenomaisesti kysytään jotain seikkaa ja tuomioistuin antaa luvan kertoa sen, selvityksen tekijä voi tällaisen seikan kertoa. Selvityksen tekijän kertoessa salassa pidettäviä tietoja, oikeudenkäynti on tarpeellisin osin toimitettava suljetuin ovin (YTJulkL 4 luku 15 §, SHAL 27 § 4 mom). Samat periaatteet koskevat sovittelijaa, kun häntä kuullaan tuomioistuimessa (TpL 12 §).

Muut vaitiolovelvolliset todistajat (esim. lääkärit, psykologit), joiden lausumia ei ole otettu selvitykseen/sovittelukertomukseen, ovat salassapitovelvollisia myös kuultaessa heitä todistajina (SHAL 14 §, 16 §). Salassa pidettävien tietojen kertominen edellyttää siis asianosaisen suostumusta. Ellei suostumusta saada, tuomioistuin voi hankkia tiedot kehottamalla sosiaalitoimea/sovittelijaa täydentämään selvitystä/sovittelukertomusta ja pyytämään tarvittavat tiedot todistajalta.

16. SUOMALAISEN TUOMIOISTUIMEN KANSAINVÄLISESTÄ TOIMIVALLASTA

avioeroa, lapsen huoltoa, asumista, tapaamisoikeutta ja elatusapua koskevissa asioissa

Jos lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa on kansainvälinen liittymä eli ainakin toinen osapuoli asuu muualla kuin Suomessa, tuomioistuimen tulee viran puolesta tutkia, onko suomalainen tuomioistuin toimivaltainen käsittelemään ko. asiaa. Toimivaltaa ei tule sekoittaa kysymykseen oikeasta oikeuspaikasta Suomen sisällä. Oikeuspaikka tutkitaan vasta sitten, jos Suomi on todettu toimivaltaiseksi.

16.1. Avioero

1) Mikäli asian osapuolet asuvat jossain Pohjoismaassa ja ovat lisäksi jonkun pohjoismaan kansalaisia, tutkitaan, sovelletaanko asiaan nk. pohjoismaista avioliittokonventiota 18.12.1931/413. Toimivaltaa koskeva säännös löytyy avioliittokonvention 7 artiklasta.

Suomi on toimivaltainen, jos

- kummallakin puolisoilla on asuinpaikka Suomessa
- puolisoilla oli viimeksi samaan aikaan asuinpaikka Suomessa ja toinen asuu täällä edelleen
- toisella puolisoilla on asuinpaikka Suomessa ja puoliset jättävät yhteisen hakemuksen
- hakijalla on asuinpaikka Suomessa ja hän on asunut täällä vähintään 1 vuoden välittömästi ennen hakemuksen tekemistä
- hakijalla on asuinpaikka Suomessa ja hän on asunut täällä 6 kuukautta välittömästi ennen hakemuksen tekemistä ja hän on Suomen kansalainen
- kumpikin puoliso on Suomen kansalainen
- asiaan osallisella (vastaajalla) on asuinpaikka Suomessa.

2) Ellei Suomi ole avioliittokonvention nojalla toimivaltainen, tutkitaan, onko toimivalta jollain muulla Pohjoismaalla. Ellei ole, tutkitaan, soveltuuko ns. Bryssel II a-asetus eli Neuvoston asetusta (EY) n:o 2201/2003, 27.11.2003. Toimivaltaa koskevat säännökset ovat 3-7 artikloissa.

Suomi on toimivaltainen, jos

- kummallakin puolisoilla on asuinpaikka Suomessa
- puolisoilla oli viimeinen yhteinen asuinpaikka Suomessa ja toinen asuu täällä edelleen
- vastaajalla on asuinpaikka Suomessa
- toisella puolisoilla on asuinpaikka Suomessa ja puoliset jättävät yhteisen hakemuksen
- hakijalla on asuinpaikka Suomessa ja hän on asunut täällä vähintään 1 vuoden välittömästi ennen hakemuksen tekemistä
- hakijalla on asuinpaikka Suomessa ja hän on asunut täällä 6 kuukautta välittömästi ennen hakemuksen tekemistä ja hän on Suomen kansalainen
- kumpikin puoliso on Suomen kansalaisia.

Huom! Tanska ei kuulu Bryssel II a - asetuksen piiriin.

3) Ellei Suomi ole Bryssel II a:n nojalla toimivaltainen, tutkitaan, onko toimivalta jollain muulla EU-maalla. Ellei ole, asiaan sovelletaan kotimaisia säännöksiä eli avioliittolain 119 §:ää.

16.2. Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus

16.2.1. Avioeron liitännäisvaatimuksena

Huom! Avioeron käsittelemisestä Suomessa ei välttämättä seuraa sitä, että Suomi olisi toimivaltainen käsittelemään myös avioeron liitännäisvaatimukset.

1) Mikäli asiassa on edellä kerrottu liittymä Pohjoismaihin, tutkitaan ensin, sovelletaanko pohjoismaista avioliittokonventiota. Toimivaltaa koskeva säännös on 8 artiklassa.

Suomi on toimivaltainen, jos

- lapsi on puolisoitten yhteinen ja lapsella on asuinpaikka Suomessa tai
- lapsella on asuinpaikka jossain toisessa pohjoismaassa ja
- * lapsi on puolisoitten yhteinen
- * ja ainakin toinen puolisoista on lapsen huoltaja
- * ja puolisoit hyväksyvät Suomen toimivallan
- * ja asian tutkiminen Suomessa on lapsen edun mukaista.

Lähtökohtana sen arvioimiselle, onko asian käsittely Suomessa lapsen edun mukaista, on se, että lasta koskevat asiat tutkitaan lapsen asuinmaassa eli siellä, missä lapsen pääasiallinen elinpiiri on ja missä lapsen olosuhteet ovat parhaiten selvitettävissä. Jos vanhemmat ovat yhtä mieltä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, suomalaisen tuomioistuimen toimivalta voidaan yleensä katsoa perustelluksi.

Lainvalintasäännös on 9 artiklassa.

2) Ellei Suomi ole avioliittokonvention nojalla toimivaltainen, tutkitaan, onko toimivalta jollain muulla Pohjoismaalla. Ellei ole, tutkitaan, sovelletaanko asiaan Bryssel II a -asetusta. Toimivaltasäännökset löytyvät 8 ja 12 artikloista.

Suomi on toimivaltainen, jos

- lapsella on asuinpaikka Suomessa (8 art) tai
- asia liittyy avioeroasiaan
- * ja ainakin toisella vanhemmalla on vanhempainvastuu lapsesta (ks.12 art)
- * ja vanhemmat hyväksyvät vireilletuloajankohtana Suomen toimivallan
- * ja Suomen toimivalta on lapsen edun mukainen

Ks. 9,10 ja 12 artiklan poikkeukset 8 artiklaan.

Lapsen edusta pitää paikkansa 1-kohdassa sanottu.

Huom! Tanska ei kuulu Bryssel II a -asetuksen piiriin.

Koska Bryssel II a asetus ei sisällä säännöksiä lainvalinnasta, sovelletaan lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain nojalla Suomen lakia (22 §).

3) Ellei Suomi tai mikään muu EU-maa ole toimivaltainen Bryssel II a:n nojalla, sovelletaan kotimaisia säännöksiä eli lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 4 lukua.

16.2.2. Lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskeva asia ilman, että se liittyy avioeroon

1) Pohjoismainen avioliittokonventio ei koske lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta silloin, kun ne eivät liity avioeroasiaan.

2) Ensin tutkitaan, sovelletaanko asiaan Bryssel II a -asetusta.

Suomi on toimivaltainen, jos

- lapsi asuu Suomessa (8 art),

- lapsella on kiinteät siteet Suomeen erityisesti sen vuoksi, että hänen vanhempansa asuu Suomessa tai lapsi on Suomen kansalainen

* ja vanhemmat ovat nimenomaisesti tai muutoin yksiselitteisesti hyväksyneet Suomen toimivallan

* ja toimivalta on lapsen edun mukainen.

Ks. 9,10 ja 12 artiklan poikkeukset 8 artiklaan.

Lapsen edusta pitää paikkansa 1-kohdassa sanottu.

13 artiklassa on vielä toimivalta säännös sellaisen tilanteen varalta, ettei toimivaltaa kyetä määrittämään 12 artiklan nojalla ja lapsi oleskelee Suomessa.

Tapaamisoikeuden muuttamisen osalta on erityinen toimivaltaperuste 9 artiklassa. Lapsen aiemman asuinvaltion toimivalta säilyy kolme kuukautta muutosta, jos

- tapaamispäätös on annettu em. valtiossa ennen muuttoa
- tapaava vanhempi asuu edelleen em. valtiossa
- tapaava vanhempi ei ole hyväksynyt uuden asuinpaikkavaltion toimivaltaa esim. osallistumalla oikeudenkäyntiin

3) Ellei Suomi tai mikään muu EU-maa ole toimivaltainen Bryssel II a:n nojalla, sovelletaan lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 4 lukua.

16.3. Väliaikais määräys

Vaikka Suomi ei olisikaan toimivaltainen tutkimaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa, se voi kuitenkin antaa väliaikaisen määräyksen lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta, mikäli se on lapsen edun turvaamiseksi aiheellista (HuoltoL 21 §). Vastaava säännös on Bryssel II a- asetuksen 20 artiklassa.

16.4. Sosiaalitoimen selvityksen hankkiminen ulkomailta

Selvityksen hankkimista koskevaan menettelyyn sovellettavat säännökset riippuvat siitä, onko kyseessä Pohjoismaa, EU-maa vai muu valtio. Tarkemmat tiedot menettelystä löytyvät Ilonasta (Ilona/kansainväliset asiat/siviiliasiat/todisteiden vastaanottaminen).

Kun selvitystä pyydetään muusta Pohjoismaasta kuin Ruotsista, sovelletaan asetusta Pohjoismaiden keskinäisestä oikeusavusta tiedoksiannon toimittamisessa ja todistelussa /23.76.1975/470). Selvityspyyntö lähetetään suoraan toisen Pohjoismaan toimivaltaiselle tuomioistuimelle tai viranomaiselle.

Kun selvitystä pyydetään Ruotsista tai muusta EU-maasta, sovelletaan Neuvoston asetusta (EY) N:o 1206/2001 jäsenvaltioiden tuomioistuinten välisestä yhteistyöstä siviili- ja kauppaoikeudellisissa asioissa tapahtuvassa todisteiden vastaanottamisessa. 28.5.2001 (PrEU 704). Tuomioistuin pyytää selvitystä suoraan kyseessä olevan toisen EU-maan toimivaltaiselta tuomioistuimelta. Oikea tuomioistuin löytyy siviilioikeudellisen Atlaksen verkkosivuilta. Pyyntö tehdään täyttämällä ATLAKSESTA löytyvä lomake. Pyyntöön on hyvä liittää lisäksi selvitys siitä, mistä asiassa on kysymys sekä mahdollisimman hyvin yksilöidyt kysymykset. Tämä yksilöity pyyntö tulee käännättää vastaanottajamaan kielelle.

Selvityksen toimittamiselle tulee asettaa määräpäivä. Vastaanottajaviranomainen on velvollinen toimittamaan 7 päivän kuluessa tiedon siitä, että se on vastaanottanut pyynnön.

Jos selvitystä pyydetään muualta kuin em. maista, voidaan usein soveltaa 18.3.1970 Haagissa allekirjoitettua yleissopimusta todisteiden vastaanottamisesta ulkomailla siviili- ja kauppaoikeudellisissa asioissa. Sopimusta sovelletaan muun muassa USA:aan, Turkkiin, Australiaan ja Kiinaan. Keskusviranomainen on oikeusministeriö.

Suomella on kahdenvälinen sopimus Venäjän ja Ukrainan kanssa.

16.5. Lapsen elatus

Suomalaisen tuomioistuimen toimivaltaa koskevat säännökset ovat eri kansainvälisissä sopimuksissa ja Suomen sisäisessä lainsäädännössä kutakuinkin samansisältöiset.

1) Ensin tutkitaan, soveltuuko ns. Bryssel I- asetus eli Neuvoston asetus (EY) n:o 44/2001, 22.12.2000/1.3.2002 (Pr 725). Toimivaltaa koskevat säännökset II-luvussa, lähinnä 2-3 artiklat ja 5 artikla 2-kohta.

Suomi on toimivaltainen, jos

- vastaajalla on kotipaikka Suomessa
- elatukseen oikeutetulla on koti- tai asuinpaikka Suomessa
- vaatimus liittyy henkilön oikeusasemaa koskevaan asiaan (avioeron, lapsen huoltoa tapaamisoikeutta tai isyyttä koskevan asian yhteydessä). Tämä toimivaltaperuste on säädetty vain elatukseen oikeutetun hyväksi.
- asianosaiset ovat sopineet asian ratkaisemisesta Suomessa ja jommalla kummalla osapuolella on kotipaikka Suomessa.

Bryssel I-asetusta sovelletaan Tanskaan 1,6,2007 tehdyn erillisen sopimuksen perusteella.

2) Ellei Bryssel I sovellu, tutkitaan, sovelletaanko asiaan ns. Luganon sopimusta 28.6.1993/613, Sop 44. Toimivaltaa koskevat artiklat ovat II osastossa (1. jakso 2 artikla ja 2. jakso 5 artikla 2-kohta).

Suomi on toimivaltainen, jos

- vastaajalla tai elatukseen oikeutetulla on kotipaikka Suomessa
- vaatimus liittyy henkilön oikeusasemaa koskevaan asiaan (avioeron, lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta tai isyyttä koskevan asian yhteydessä)
- asianosaiset ovat sopineet asian ratkaisemisesta Suomessa ja jommalla kummalla osapuolella on kotipaikka Suomessa.

Huom! Luganon sopimuksen jäsenmaat löytyvät Finlexistä (Sops 43/1993). EU:n laajentumisen jälkeen merkityksellisiä ovat Islanti, Norja, Sveitsi.

3) Elleivät Bryssel I tai Luganon sopimus sovellu, sovelletaan kotimaisia säännöksiä eli avioliiton purkamisen yhteydessä avioliittolain 126 §:ää (Ks. myös KKO 2001:109). Avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen osalta sovelletaan eräistä kansainvälisistä perheoikeudellisista suhteista annetun lain (KPL) 23 §:ää. Mikäli kyse on aviolapsesta, mutta vaatimusta ei esitetä avioeron yhteydessä, KPL:n säännöksiä on katsottu voitavan soveltaa analogisesti lapseen, jolla on asuin- tai kotipaikka Suomessa (KKO 2001:109 ja Helin: LM 2001 s.1322-1333).

Viimesijaisesti sovelletaan 1.9.2009 voimaan tullutta oikeudenkäymiskaaren 10 luvun 27 §:ä.

Lain valinta elatusapua koskevassa asiassa

Koska em. sopimukset eivät säätele lain valintaa elatusasioissa, sovelletaan Suomen sisäistä lakia eli kansainvälisistä perheoikeudellisista suhteista annetun lain 19 §:ää ja kansainvälisessä yksityisoikeudessa noudatettavia vakiintuneita periaatteita.

KPL 19 §:n mukaan vanhempien ja heidän avioliitosta syntyneiden lastensa väliset oikeussuhteet määräytyvät sen lain mukaan, johon he kuuluvat. Jos vanhemmat ja lapsi ovat eri valtioiden kansalaisia, suhteet määräytyvät lapsen kotimaan lain mukaan. Näin ollen on mahdollista, että Suomessa käsiteltävän elatusasian käsittelyyn joudutaan soveltamaan jonkin muun valtion lakia. Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin katsottu, että säännös on menetteänyt merkityksensä ainakin siinä tapauksessa, että lapsi asuu Suomessa (Gottberg 2007, s. 224-225, Mikkola 2008, s. 905-906).

Tuomioistuin voi pyytää vieraan lain soveltamiseen vetoavaa esittämään selvitystä lain sisällöstä. KPL 56 §:n mukaan tuomioistuimen tulee kuitenkin viime kädessä hankkia itse selvitystä sovellettavasta laista. Siitä, miten pitkään selvittämistä tulee jatkaa, riippuu oikeuskirjallisuudessa esitettyjen yhtenäisten näkemysten mukaan asianosaisten intresseistä ja odotuksista, prosessiekonomisista seikoista sekä asianosaisille aiheutuvista kustannuksista. Elatusasiassa arviointiin vaikuttaa myös lapsen tarve saada elatuksensa turvatuksi mahdollisimman nopeasti. Ellei selvitystä vieraan lain sisällöstä saada, sovelletaan Suomen lakia.

16.6. Lis pendens-vaikutus

Yleisen prosessioikeudellisen periaatteen mukaan vireillä oleva oikeudenkäynti estää myöhemmin samojen asianosaisten välillä aloitetun, samaa asiaa koskevan uuden oikeudenkäynnin.

1) Jos asiaan sovelletaan Pohjoismaista avioliittokonventiota, lis pendens -vaikutus syntyy avioliittokonvention 8 a artiklan mukaisesti.

2) Jos asiaan sovelletaan Bryssel Iia-asetusta, lis pendens-vaikutus syntyy ko. sopimuksen 19 artiklan mukaisesti.

3) Jos asiaan sovelletaan Bryssel I-asetusta, lis pendens-vaikutus syntyy 27-30 artiklojen mukaisesti.

4) Jos asiaan sovelletaan Luganon sopimusta, lis pendens-vaikutus syntyy 21-23 artiklojen mukaisesti.

5) Jos asiaan sovelletaan kotimaisia säännöksiä, lis pendens-säännös löytyy KPL 54 §:stä.

17. MUIDEN MAIDEN TUOMIOIDEN TUNNUSTAMINEN JA JULISTAMINEN TÄYTÄNTÖÖNPANOKELPOISEKSI SUOMESSA

17.1. Käräjäoikeuden toimivaltaan kuuluvat asiat

17.1.1. Päätösten tunnustaminen

Pohjoismaat

Avioero-, huolto- ja tapaamisoikeuspäätökset tunnustetaan Suomessa Pohjoismaisen avioliittokonvention nojalla.

EU-maat

Päätösten tunnustamiseen sovelletaan Bryssel II a sopimusta (Neuvoston asetus (EY) n:o 2201/2003, 27.11.2003).

Toisessa EU-maassa annettu avioeroa ja lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva päätös tunnustetaan Suomessa ilman päätöksen erillistä vahvistamista (21.1 art). Asianosainen voi kuitenkin vaatia, että *käräjäoikeus* vahvistaa, tunnustetaanko päätös tai ettei sitä tunnusteta (21.3 art).

Tunnustamisesta voidaan kieltäytyä vain, jos

- päätös on Suomen oikeusjärjestyksen perusteiden vastainen (22 art 1 a, 23 art),
- ristiriidassa aiemman päätöksen kanssa (22 art 1 c-d, 23 art b-d),
- vastaaja on jäänyt pois oikeudenkäynnistä ja hänen haastamisensa on tapahtunut virheellisesti eikä hän ole jälkeempään yksiselitteisesti hyväksynyt päätöstä (22 art 1b, 23 art e,f).

Ks. 37 artiklasta, mitä asiakirjoja tunnustamisen vahvistamista koskevan pyynnön esittäneen tulee toimittaa oikeudelle.

17.1.2. Todistus annetusta päätöksestä

Asianosaisen pyynnöstä tuomioistuimien on velvollinen antamana todistuksen antamastaan päätöksestä. Todistus annetaan täyttämällä Bryssel II a:n liitteenä oleva vakiolomake.

17.1.3. Täytäntöönpanokelpoiseksi julistaminen

Pohjoismaat

Pääsääntöisesti pohjoismaisia avioeroa, lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia päätöksiä ei tarvitse erikseen vahvistaa täytäntöönpantavaksi (pohjoismaainen avioliittokonventio 22 art).

EU-maat

Lapsen huolto ja asuminen

Vanhempainvastuuta (lapsen huolto ja asuminen) koskeva päätös ei ole suoraan

täytäntöönpanokelpoinen toisessa EU-maassa, vaan se täytyy erikseen julistaa täytäntöönpanokelpoiseksi. Täytäntöönpanoa koskevan hakemuksen käsittelee kärjäoikeus. Oikeuspaikasta säädetään 29.2 artiklassa. Päätöksestä voidaan valittaa hovioikeuteen.

Käsittely kärjäoikeudessa on summaarista. Hakemukseen tulee liittää 37 ja 39 artiklan mukaiset asiakirjat, joiden perusteella tutkitaan, voidaanko hakemus hyväksyä.

Jos toisessa EU-maassa annettu päätös julistetaan Suomessa täytäntöönpanokelpoiseksi, se pannaan täällä täytäntöön samoin kuin suomalainen päätös eli siihen sovelletaan lakia lapsen huollon ja tapaamisoikeuden täytäntöönpanosta.

Lapsen tapaamisoikeus

Tapaamisoikeutta koskevat päätökset eivät edellytä niiden julistamista täytäntöönpanokelpoiseksi, jos päätöksestä on annettu todistus Bryssel IIa- asetuksen liitteessä III mainittua vakiolomaketta käyttäen (41 art). Tapaamisoikeutta koskeva, muussa EU-maassa annettu päätös rinnastuu siten täysin suomalaiseen päätökseen.

Elatusapupäätökset

Pohjoismaissa annettuja elatusapupäätöksiä ei tarvitse vahvistaa Suomessa ennen täytäntöönpanoa, vaan ne ovat täytäntöönpantavissa kuten Suomessa annetut tuomiot.

Euroopan unionin jäsenvaltioissa annetun elatusapupäätöksen täytäntöönpanoa voi hakea kahdella eri tavalla. Hakija voi itse päättää, kumpaa menetelmää hän haluaa käyttää.

Bryssel I-asetuksen nojalla täytäntöönpanoa haetaan ensin kärjäoikeudelta, jossa menettely on summaarinen. Elatusapuvuvelloista ei kuulla hakemuksen johdosta. Päätöksestä voi valittaa hovioikeuteen, jossa asia käsitellään kontradiktoristen periaatteiden mukaisesti.

Täytäntöönpanoa voidaan hakea myös suoraan hovioikeudesta, ks. alempana.

17.2. Hovioikeuden toimivaltaan kuuluvat asiat

17.2.1. Päätösten tunnustaminen muiden vieraiden valtioiden kuin EU-maiden ja pohjoismaiden osalta

Muussa valtiossa annettu päätös tunnustetaan ilman eri vahvistusta silloin, kun sitä ei pyydetä täytäntöön pantavaksi. *Helsingin hovioikeus* voi kuitenkin hakemuksesta vahvistaa, että päätös tunnustetaan Suomessa (HuoltoL 25 § 1 mom.). Tällainen tunnustaminen voi olla tarpeen esimerkiksi silloin, kun väestökirjanpitäjä on ottanut kielteisen kannan päätöksen tunnustamiskelpoisuuteen (HE 60/1993). Tunnustamisesta voidaan kieltäytyä HuoltoL 27 §:ssä säädetyin edellytyksin.

17.2.2. Päätösten vahvistaminen ja julistaminen täytäntöönpanokelpoiseksi muiden vieraiden valtioiden kuin EU-maiden ja pohjoismaiden osalta

Avioeroa koskevat päätökset vahvistetaan hovioikeudessa soveltaen avioliittolain 121-125 §:iä.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat päätökset vahvistetaan ja määrätään täytäntöönpanokelpoisiksi noudattaen huoltolain 23-28 §:iä ja huoltoasetusta.

Hakemukseen on liitettävä HuoltoA:n 17 ja 19 §:issä vaaditut asiakirjat. Asiaan osallista on kuultava, mutta kuulemisvelvoite ei ole ehdoton, vaan siitä voidaan luopua jollei asianosaisen olinpaikka ole tiedossa tai kuulemisesta aiheutuisi viivästystä asian käsittelyssä (HuoltoL 38 §).

Ennen *täytäntöönpanoa* koskevan hakemuksen ratkaisemista on selvitettävä lapsen mielipide, mikäli lapsen voidaan olettaa saavuttaneen sellaisen kypsyyden, että hänen mielipiteeseensä on aiheellista kiinnittää huomiota (HuoltoL 39 §). Kuuleminen toimitetaan samojen sääntöjen nojalla kuin muissakin huolto- ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa (HuoltoL 15 ja 16 §).

Täytäntöönpanosta voidaan kieltäytyä HuoltoL:n 27 §:ssä säädetyin perustein. Kieltäytyminen on tuomioistuimen harkinnassa. Sen sijaan 28 §:ssä säädetty täytäntöönpanosta kieltäytymisen peruste on ehdoton (HE 60/1993).

Tapaamisoikeutta koskevan päätöksen tunnustamisen ja täytäntöön pantavaksi vahvistamisen yhteydessä hovioikeus voi muuttaa tai täsmentää tapaamisen tai luonapidon ehtoja (HuoltoL 25 §). Tämä mahdollisuus on annettu sen johdosta, ettei päätöksen antanut viranomainen ole voinut ottaa huomioon niitä olosuhteita, joissa tapaamisoikeus tulisi Suomessa toteutettavaksi. Vaikka lakiin ei ole otettu siitä säännöstä, hovioikeuden tulee aina varata tapaavalle vanhemmalle tilaisuus lausua tapaamisoikeuden uusista ehdoista.

Huoltolain 26 §:n nojalla hovioikeus voi vahvistaa, että päätös, jolla lapsen poisvienti tai palauttamatta jättäminen on todettu luvattomaksi, voidaan panna täytäntöön.

Elatusapua koskeva päätös

- Haagissa 2.10.1973 tehty yleissopimus elatusapua koskeva päätöksen tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta sekä sen nojalla annettu laki ulkomailla annetun elatusapua koskevan päätöksen tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta (UIElatL, Si 232)
- Asetus elatusapua koskevan päätöksen tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta eräissä tapauksissa (22.9.1989/832)
- Bryssel I-asetus (Neuvoston asetus (EY) N:o 44/2001 tuomioistuimen toimivallasta sekä tuomioiden tunnustamisesta ja täytäntöönpanosta siviili- ja kauppaoikeuden alalla (PrEU 706))

Vieraassa valtiossa annetun elatusapupäätöksen täytäntöönpanomenettely on ns. eksekvatuuri-menettelyä, jossa ei tutkita päätöksen oikeellisuutta vaan sitä, onko päätös syntynyt prosessuaalisesti niin, että se voidaan panna täytäntöön Suomessa.

EU-maassa annetun tuomion täytäntöönpanoa voidaan hakea käräjäoikeudesta Bryssel I-asetuksen nojalla tai suoraan hovioikeudelta UIElatL:n nojalla.

Muissa vieraissa valtioissa annettujen elatusapupäätösten osalta Helsingin hovioikeudella on yksinomainen toimivalta täytäntöönpanohakemusten tutkimiselle (UIElatL 11 §).

Menettely hovioikeudessa on kirjallista. Ulkomailla annettu päätös on pantava Suomessa täytäntöön, jos se on täytäntöönpanokelpoinen sen antomaassa eikä asiassa ole olemassa UIElatL 7 §:n mukaisia kieltäytymisperusteita.

Kieltäytymisperusteena mainittu Suomen oikeusjärjestyksen (ordre public) perusteiden vastaisuus ei tarkoita sitä, että hakemus voidaan hylätä, jos vieraan valtion lain mukaan elatusapu ei määräydy samoin kuin Suomessa. Pääsääntöisesti hakemus on hyväksyttävä, jos se on syntynyt prosessuaalisesti oikeassa järjestyksessä.

Ehdoton edellytys hakemuksen hyväksymiselle on se, jos elatusvelvollinen on ollut poissa elatusavun vahvistamista koskevasta oikeudenkäynnistä, että haaste tai kutsu oikeudenkäyntiin on annettu hänelle tiedoksi niin hyvissä ajoin, että hän on voinut reagoida asiassa (UIElat 7 §:n 3 mom).

Hovioikeuden on varattava elatusvelvolliselle tilaisuus selityksen antamiseen (UIElat 12 §). Kyse on Suomessa asuvan henkilön kuulemisesta. Elatusvelvollisen selitys annetaan tiedoksi hakijalle, joka voi lausua sen johdosta.

Koska Helsingin hovioikeus käsittelee asian 1. oikeusasteena, muutoksenhaku korkeimpaan oikeuteen tapahtuu ilman valituslupaa.

17.2.3. Kansainvälinen lapsikaappaus

Lapsen palauttaminen Haagin sopimuksen nojalla

- Haagin yleissopimus kansainvälisistä lapsikaappauksista (25.10.1980), jonka säännökset on otettu HuoltoL:n 5 - 7 lukuun (HE 60/1993) sekä HuoltoA:een.
- Eurooppalaisissa lapsikaappauksissa lisäksi Bryssel Iia-asetus, 11 artikla (SiEU 201)
- ks. myös käytännön ohjeita oikeusministeriön verkkosivuilla: Esite Kansainvälisestä lapsikaappauksesta

Kun sopimusvaltiosta kaapattu lapsi on tuotu Suomeen, Helsingin hovioikeudella on yksinomainen toimivalta antaa palauttamista koskeva määräys (HuoltoL 31 §). Hovioikeuden päätöksestä voi valittaa korkeimpaan oikeuteen.

Hakemus käsitellään kiireellisenä (HuoltoL 37 §), enintään kuudessa viikossa (Bryssel Iia 11 art. 3 kohta). Menettelyssä ei tutkita huoltajuusriitaan liittyviä kysymyksiä eli sitä, kumpi vanhemmista olisi parempi huoltaja tai kumman luona lapsen olisi parempi asua, vaan ainoastaan, ovatko edellytykset lapsen palauttamiselle olemassa. Vireillä oleva huoltajuusoikeudenkäynti ei estä palauttamista.

Asian kiireellisyydestä ja luonteesta johtuen pääkäsittelyn toimittaminen tulee vain harvoin kysymykseen ja silloinkin on muistettava, että tutkittavana ovat ainoastaan palauttamisen edellytykset. Hovioikeus voi pitää pääkäsittelyn myös lapsen olinpaikan käräjäoikeudessa.

Haagin sopimuksen mukainen menettely lapsen palauttamisesta tulee kyseeseen kun

- alle 16-vuotias lapsi on viety pois asuinmaastaan,
- lapsella oli välittömästi ennen kaappausta asuinpaikka Haagin sopimukseen sitoutuneessa valtiossa (ajantasainen sopimusvaltioiden luettelo löytyy Finlexistä, kohta Valtiosopimukset);
- lapsi on tuotu Suomeen,
- hakijalla on yksin tai yhdessä toisen kanssa oikeus määrätä lapsen asuinpaikasta,
- hakija on tosiasiallisesti käyttänyt huoltoon liittyviä oikeuksia **ja**
- hakija ei ole antanut suostumustaan poisviemiselle tai palauttamatta jättämiselle.

Palauttamisesta voidaan kieltäytyä vain, jos

- a) poisviemisestä on kulunut yli vuosi hakemuksen tekohetkellä ja lapsi on sopeutunut uuteen ympäristöön (12 art.);
- b) lapsi joutuisi palauttamisen seurauksena sietämättömiin olosuhteisiin tai alttiiksi ruumiillisille tai henkisille vaurioille (13 art.) tai
- c) riittävän kypsyyden saavuttanut lapsi vastustaa palauttamista (13 art.).

Bryssel Iia- asetuksen 11 artiklan 4-kohdan mukaan Haagin yleissopimuksen 13 artiklan b-kohdan mukaista kieltäytymisperustetta ei voida soveltaa *EU-valtioiden* kesken, jos on todettu, että riittävät järjestelyt lapsen suojelemiseksi on toteutettu hänen palauttamisensa jälkeen. Palauttamisesta ei myöskään saada kieltäytyä, ellei hakijalle ole annettu mahdollisuutta lausua niistä perusteista, joilla lapsen kaapannut vastustaa palauttamista (Bryssel Iia 11 art. 5 kohta).

Se seikka, onko hakijalla oikeus määrätä lapsen asuinpaikasta, määräytyy sen valtion lain mukaan, missä lapsella oli asuinpaikka välittömästi ennen lapsen poisviemistä tai palauttamatta jättämistä (Haagin sopimus 3 art. a-kohta ja 14 art.). Hovioikeus voi tarvittaessa kehottaa hakijaa hankkimaan päätöksen tai muun selvityksen siitä, että lapsen poisvieminen tai palauttamatta jättäminen oli luvatonta, jos päätös tai selvitys on asianomaisesta valtiosta saatavissa (HuoltoA 7 §).

Ennen kuin lapsen palauttamista koskevaan hakemukseen suostutaan, hovioikeuden on varattava lapsen pois vieneelle tai palauttamatta jättäneelle asiaan osalliselle tilaisuus tulla kuulluksi (HuoltoL 38 §).

Jos lapsen mielipide voi hänen ikänsä ja kypsyystasonsa huomioon ottaen vaikuttaa asiaan, lasta on kuultava. Lapsen kuulemisen toteuttaa pääsääntöisesti se sosiaalilautakunta, jonka alueella lapsi oleskelee. Hovioikeuden on kehotettava sosiaalilautakuntaa toimittamaan kuuleminen kiireellisenä (HuoltoL 39 §. HuoltoA 6 §). Lasta voidaan kuulla myös tuomioistuimessa HuoltoL:n 15 §:n 2 momentissa säädettyin edellytyksin. Bryssel Iia-asetuksen 11.2. artiklan mukaan lapselle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi, ellei se ole perusteetonta lapsen iän tai kehitystason vuoksi.

Haagin sopimuksen mukainen keskusviranomaisena Suomessa on oikeusministeriö. Hakijalle myönnetään pyynnöstä oikeusapu ilman korvausvelvollisuutta valtiolle. Oikeusavusta ei korvata matkakustannuksia. Hakija voi palauttamista koskevassa menettelyssä vaatia lapsen kaapannutta korvaamaan lapsen palauttamisesta aiheutuneet matka- ja muut kustannukset. Jos lapsi palautetaan, lapsen kaapannut velvoitetaan korvaamaan hakijan matkakulut sekä voidaan velvoittaa korvaamaan oikeusministeriölle asiassa aiheutuneet kustannukset (HuoltoL 41 §).

Hovioikeuden lapsen palauttamisesta antama päätös toimitetaan kärjäoikeuteen, jota kehoitetaan antamaan kiireellisesti asiassa täytäntöönpanomääräys (HuoltoL 44 §).

Jos hovioikeus on määrännyt lapsen palautettavaksi, valitusaika hovioikeuden päätöksestä korkeimpaan oikeuteen on 14 päivää päätöspäivästä lukien. Jos hakemus on hylätty, muutoksenhausta on voimassa mitä OK 30 luvussa säädetään (HuoltoL 42 §).

LIITE**SELVITYSPYYNTÖ SOSIAALIVIRASTOLLE****Hakija/asiaan osallinen** AA**Asiaan osallinen/hakija** BB**Asia** Lapsen asuminen ym.**Selvityspyyntö** Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 16 §:n nojalla käräjäoikeus pyytää sosiaaliviraston selvityksen lasten asumisesta ja tapaamisoikeudesta.**Taustatietoja lyhyesti** Vanhemmat pääsivät istunnossa keskustelujen jälkeen sovintoon siitä, että lapsi jää yhteiseen huoltoon. Lisäksi he sopivat väliaikaismääräyksestä (liitteenä). Suurin kiistan aihe vanhempien välillä oli kysymys isän alkoholinkäytöstä. Tarkempi selostus asiasta näkyy oheisesta pöytäkirjasta/yhteenvedosta.**Selvityspyyntöön yksilöinti** Pyydän, että sosiaalivirasto selvittää asiassa muun muassa seuraavat seikat:

- 1) Tiedot isän alkoholinkäytöstä. Tietoja voi saada ainakin perheen asuinalueen terveyskeskuksesta, jossa isä on käynyt keskustelemassa asiasta. Isä on käynyt myös A-klinikalla ja hän on suostunut siihen, että myös sieltä saa pyytää tietoja.
- 2) Perhe on ollut viime keväänä jonkin aikaa lastensuojelun asiakkaana. Vanhempien käsitykset käyntien syistä poikkesivat toisistaan, joten tiedot sieltä tulisi hankkia.
- 3) Vanhemmat ovat olleet yhtä mieltä siitä, että vanhin tytär on ilmoittanut haluavansa asua isänsä luona. Erimielisyyttä on ollut tyttären motiiveista. Sosiaaliviraston kuullessa tytärtä, tulisi erityistä huomiota kiinnittää siihen, onko tyttären mielipide muodostunut vapaasti ja mitkä ovat motiivit hänen toiveelleen.
- 5) Lisää kysymyksiä asiasta riippuen.

Huom! Valmisteluistunnon pöytäkirjaan on kirjattu riidattomat tosiseikat vanhempien elämästä (asuinolosuhteet, tulot ym.). Niitä ei tarvitse enää uudelleen selvittää eikä kirjata selvitykseen, ellei niissä ole tapahtunut muutoksia.

Jatkokäsittely **30.5.2007**

Selvitys pyydetään toimittamaan käräjäoikeuteen viimeistään kaksi viikkoa ennen jatkoistuntoa, koska toimitamme selvityksen myös osapuolten käyttöön.

Liitteet

xxxxxxx
käräjätuomari

KIRJALLISUUSLUETTELO

- Aaltonen, Anna-Kaisa: Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Helsinki 2009.
- Ali-Keskikylä, Elina: lapsen tapaamisoikeus ja sen toteuttamisen ongelmakohtia. Turku 2008.
- Auvinen, Maija: Huoltoriidat tuomioistuimissa. Sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana. Helsinki 2006
- Auvinen, Maija - Kaivosoja, Matti: Lapsen turvallisuus komplisoituneessa huoltoriidassa. Erityisselvitys sosiaali- ja terveysministeriölle. Helsinki 2003
- Barnombudsmannen: Barndomen pågår - Rapport från barnens myndighet. Barnombudsmannens årsrapport till regeringen från år 2000. Stockholm 2000. (Löytyy myös internetistä)
- Eduskunnan lakivaliokunnan mietintö 15/2005 vp.
- Ervasti, Kaius: Sovittelu tuomioistuimissa. Helsinki 2005.
- Gottberg, Eva: Huoltoriita ja lapsen asumiseen liittyvät kiireelliset ratkaisut. DL 6/2006, s. 955-970.
- Gottberg, Eva: Lapsen edusta oikeudellisen huolto-, tapaamisoikeus- ja holhousratkaisun päätavoitteena ja perustelukohtana. DL 1991, s. 444-465.
- Gottberg, Eva: Lapsen elatusavun määräytymisen perusteista. DL 7-8/1993.
- Gottberg, Eva: Lapsen huolto, huoltoriidat ja pakkotäytäntöönpano. Turku 1997.
- Gottberg, Eva: Lapsen ja muualla asuvan vanhemman henkilökohtaisen suhteen sääntelystä. DL 2/2007, s. 155-178.
- Gottberg, Eva: Lapsen läheissuhteet yksityisen ja julkisen rajapinnassa. LM 7-8/2006, s. 1225-1239.
- Gottberg, Eva: Lapsen subjektiivuudesta ja osallisuudesta huoltokysymyksissä ja lastensuojelussa. DL 3/2008, s. 319-333.
- Gottberg, Eva: Perhesuhteet ja lainsäädäntö. Turku 2005.
- Hannuniemi, Anja: Vanhemmasta vieraannuttaminen - uhka lasten hyvinvoinnille. Oikeustiede-
Jurisprudencia XL 2007. s. 5-124.
- Helin, Markku - Linna, Tuula - Rintala Matti : Huolto- ja tapaamispäätösten täytäntöönpano. Helsinki 1997.
- Helin, Markku: Kommentteja (KKO 2003:7). LM 4/2003.
- Helin, Markku: Lapsen etu ja lapsen tahto. Helsingin hovioikeuspiirin 10. tuomaripäivän pöytäkirja.
- Helin, Markku: Lapsen määräämisoikeus. Teoksessa Encyclopediae Iuridica Fennica. Helsinki 1996.
- Kaisto, Janne - Oulasmaa, Petri: Lapsen elatus. Helsinki. 1994.
- Kalavainen, Susanna (toim.): Valvotut tapaamiset lapsen turvana. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 33. Helsinki 2004.
- Kiianmaa, kari: Hyvä ero. Uusi elämä. Porvoo 2008.
- Kurki-Suonio, Kirsti: Voiko tuomioistuin määrätä huollosta erotetulle vanhemmalle oikeuden saada viranomaisilta lasta koskevia tietoja? Lakimies 2001 s.1089-1102.
- Kurki-Suonio, Kirsti: Äidin hoivasta yhteishuoltoon - lapsen edun muuttuvat oikeudelliset tulkinnat. Helsinki. 1999.
- Lager, Irma: The Parental alienation syndrome (PAS)- oikeita oireita vai roskatiedettä? DL 5/2003.
- Lager, Irma: Tuomari ja teoria nimeltä PAS. LM 5/2008, s. 799-807.
- Lapsen elatusavun suuruuden arvioiminen. Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006:10.
- Lasten pahoinpitelyn ja seksuaalisen hyväksikäytön epäilyjen selvittäminen. Stakes oppaita 55/2003. (www.stakes.fi/julkaisut).
- Lasten tuetut ja valvotut tapaamiset. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:7 (www.stm.fi/julkaisut/2007/helmikuu).
- Linnavuori, Hannariikka: Lasten kokemuksia vuoroasumisesta. Jyväskylä 2007.
- Litmala, Marjukka (toim.): Lapsen asema erossa. Helsinki 2002.

- Mahkonen, Sami: Lapsen ikä. LM 6-7/2001, s. 990-1001.
- Mikkola, Tuulikki: Kansainvälinen lapsioikeus: hallittava kokonaisuus vai jotain muuta? (Osa I). DL 5/2008, s. 774-791.
- Mikkola, Tuulikki: Kansainvälinen lapsioikeus: hallittava kokonaisuus vai jotain muuta? (Osa II). DL 6/2008, s. 894-910.
- Oikeusministeriön selvitys MINS 372005 vp.
- Ohje lapsen elatuksen suuruuden arvioimiseksi. Oikeusministeriön julkaisu 2007:2.
- Panttila, Raija: Kahden kodin lapsuus. Katsaus vuorottelevan asumisen kirjallisuuteen ja käytännön toteutukseen. 1/2005 (<http://www.socca.fi/aineistot/Kahdenkodinlapsuus.pdf>).
- Pohjonen, Soile (toim.): Sovittelu ja muut vaihtoehtoiset konfliktinratkaisumenetelmät. Helsinki 2001.
- Savolainen, Matti: Lapsen huolto ja tapaamisoikeus. Helsinki. 1984.
- Sinkkonen, Jari - Kalland, Mirjam: varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriytyminen. Helsinki 2005.
- Santtila, Pekka - Weizman-Henelius, Ghitta: Oikeuspsykologia. Helsinki 2008.
- Socialstyrelsen: Växelvis boende. Att bo hos mamma och pappa fast de inte bor tillsammans. Lindsberg 2004. (Löytyy myös internetistä)
- Taskinen, Sirpa: Lapsen etu erotilanteessa. Opas sosiaalitoimelle. Stake oppaita 46. Helsinki 2006.
- Valvotut tapaamiset lapsen turvana. Toim. Susanna Kalavainen. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 33.
- Valkama, Elisa - Lasola, Marjukka: Lasten huoltoriidat hovioikeuksissa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos julkaisu 2008:234. Helsinki 2008.
- Valkama, Elisa - Litmala, Marjukka: Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos julkaisu 2006:224. Helsinki 2006.
- Öberg, Gunnar och Bente (2002): Vuxna skilsmässobarn berättar. Stockholm 2002.